

Viittomakieliset ja monikulttuurinen taidekasvatus

Taidekasvatuksen pro gradu
Jyväskylän yliopiston taiteen ja
kulttuurin tutkimuksen laitoksessa
Kevät 2001

Aapo Ruuttunen

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta

Humanistinen

Laitos

Taiteen ja kulttuurin
tutkimuksen laitos

Tekijä

Aapo Ruuttunen

Työn nimi

Viittomakieliset ja monikulttuurinen taidekasvatus

Oppiaine

Taidekasvatus

Työn laji

Pro gradu

Aika

Kevät 2001

Sivumäärä

130

Tiivistelmä - Abstract

Tutkielman aiheena on monikulttuurisen kasvatuksen ja spesifimmin monikulttuurisen taidekasvatuksen teorian soveltaminen viittomakielisiin. Työssä hahmotellaan niitä lähtökohtia ja erityispiirteitä, jotka on otettava huomioon, kun suunnitellaan viittomakielistä monikulttuurista taidekasvatusta.

Monikulttuurisessa kasvatuksessa lähtökohta on kulttuurien samanarvoisuus mutta myös niiden erilaisuus. On tärkeää havaita ja tunnistaa kulttuuriset erot, jotta voitaisiin välttää niistä johtuvat konfliktit. Erilaisuus ei kuitenkaan tarkoita eriarvoisuutta. Monikulttuurisen taidekasvatuksen pisimmälle viedyssä mallissa pyrkimyksenä on uudistaa yhteiskunnan sosiaalisia rakenteita oikeudenmukaisempaan suuntaan.

Viittomakieliset on aiemmin nähty lähinnä vammaisryhmänä, mutta viime vuosikymmenten aikana yleistynyt sosiokulttuurinen näkökulma on siirtänyt painopistettä kulttuuriseen ja etniseen suuntaan. Siten myös monikulttuurisuuskysymysten on huomattu olevan relevantteja viittomakielistenkin kohdalla. Keskeisimmässä asemassa viittomakielisten kulttuurissa on viittomakieli, joten se on avainasemassa myös monikulttuurisuuspohdinnoissa.

Monikulttuurisen taidekasvatuksen toteutuminen kouluopetuksessa yleensäkin on vielä edessä päin. Viittomakielisten kohdalla suurimpia ongelmia ovat viittomakielisten kulttuurin heikko asema yhteiskunnassamme, viittomakielisten taidekasvatuksen alhainen taso ja siitä johtuva (varsinkin kuva-)taiteiden vähäinen harrastaminen viittomakielisten keskuudessa.

Asiasanat

Monikulttuurinen taidekasvatus, viittomakieliset, kuurot

Säilytyspaikka

Taidekasvatus

Sisällys

Johdanto	1
1. Monikulttuurinen taidekasvatus	2
1.1. Mitä on monikulttuurisuus	2
1.2. Mitä on monikulttuurinen taidekasvatus	3
1.3. Monikulttuurisuus viittomakielisten tapauksessa	7
2. Viittomakieliset käsitteellisesti ja organisatorisesti	9
2.1. Viittomakielinen, kuuro ja kuulovammainen	9
2.2. Viittomakielisten organisaatiot	13
3. Mitä on viittomakielisten kulttuuri	16
3.1. Kulttuurin määritelmiä	16
3.2. Viittomakielisten kulttuurin määritelmiä	20
3.3. Kuurojen Liitto viittomakielisten kulttuurin edistäjänä	22
3.4. Kuurojen Liiton kulttuurikeskus	24
4. Viittomakieliset vähemmistönä	28
5. Viittomakielisten identiteetti	34
6. Viittomakielisten kieli-identiteetti	39
6.1. Mitä on viittomakieli	39
6.2. Viittomakielen historia	42
6.3. Viittomakielen asema Suomessa	46
6.4. Viittomakielisten kaksikielisyys	49

7. Viittomakielisten etninen identiteetti	54
7.1. Viittomakieliset etnisenä ryhmänä	54
7.2. Viittomakielisten yhteisö	61
8. Viittomakielisten vammaisidentiteetti	67
8.1. Viittomakieliset vammaisina	67
8.2. Näkemyserojen törmäyskurssi	73
8.3. Saavutettavuus	77
9. Taide viittomakielisten kulttuurissa	80
9.1. Viittomakielisten taidekasvatus	80
9.2. Viittomakielisten taide	85
9.3. Viittomakielisten taiteen muodot	93
10. Monikulttuurisen viittomakielisen taidekasvatuksen edellytykset	99
10.1. Miksi monikulttuurista kasvatusta pitäisi soveltaa viittomakielisiin	99
10.2. Viittomakielisten koulutuksen keskeiset ongelmat	103
10.3. Viittomakielisten koulutuksen kehittämisen lähtökohtia	107
10.4. Monikulttuurisuus ja viittomakielisten integroituminen kuulevien yhteiskuntaan	111
10.5. Viittomakielisten monikulttuurinen taidekasvatus	114
Päätäntö	117
Lähteet	120
Liitteet	126

Johdanto

Viittomakieliset ovat ryhmä, jolla on oma kieli, viittomakieli. Tämän ryhmän olemassaoloon on yleisemmin havahduttu vasta viimeisten vuosikymmenien aikana. Tämä huomiotta jättäminen on johtunut lähinnä viittomakielen alhaisesta statuksesta: sitä ei pidetty oikeana kielenä, vaan kuulovammaisten kommunikaatiokeinona, joka ei ole yhtä kompetentti viestinnän muoto kuin puhuttu kieli. On siis nähty kuulovammaisia, mutta ei viittomakielisiä, ja siten myös viittomakielisten kulttuuri on jäänyt näkemättä. Viittomakielisten kulttuuri on kuitenkin ollut nousussa länsimaissa viimeisten kolmen vuosikymmenen aikana.

Myös monikulttuurisuus on ilmiö, joka on ollut olemassa kautta aikojen, mutta johon on vasta viime vuosikymmenten aikana ruvettu kiinnittämään huomiota. Kysymys on siitä, miten eri kulttuuriset ryhmät saadaan elämään rinnan ja rikastuttamaan toinen toistensa elämää ja miten kulttuurisilta törmäyksiltä välttyttäisiin. Monikulttuurinen taidekasvatus on eräs keino edesauttaa tätä kehitystä.

Tässä työssäni tarkastelen Suomen viittomakielisiä kulttuurisena ryhmänä nimenomaan monikulttuurisuuden näkökulmasta. Tarkoitukseni on hahmotella niitä lähtökohtia, joiden pohjalta voitaisiin kehittää viittomakielisten monikulttuurista taidekasvatusta. Monikulttuurisuus sulkee käsitteenä useita muita käsitteitä ja olettamuksia sisäänsä. Selvitelläkseni monikulttuurisuuden kysymyksiä minun täytyy käsitellä myös kulttuurin käsitettä, vähemmistö - enemmistö -problematiikkaa sekä identiteetien rakentumista ja vaikutuksia. Viittomakielisten kohdalla kouluilla ja koulutuksella on suuri merkitys monikulttuurisuuden näkökulmasta. Sen vuoksi tässä työssä käsitellään hyvin paljon kuurojenkouluihin liittyviä kysymyksiä.

Monikulttuurisen taidekasvatuksen aihealueen päälähteenäni on Efland - Freedman - Stuhlin "Postmoderni taidekasvatus. Eräs lähestymistapa opetussuunnitelmaan" vuodelta 1998. Viittomakielisiä käsittelevistä lähteistä tässä työssä eniten käyttämäni suomalainen teos on Anja Malmin toimittama "Viittomakieliset Suomessa" vuodelta 2000. Viittomakielialan tutkimusaineistosta, varsinkin suomalaisesta, on pulaa.

Useimmat teokset ovat lähinnä kuvailevia. Viittomakielialan tutkimuksen edelläkävijämaita ovat Yhdysvallat ja Ruotsi, joissa kuurojen kulttuurilla on pitkät perinteet. Näissä maissa tuotetun aineiston soveltaminen Suomen oloihin ei aina käy päinsä, sillä varsinkin yhdysvaltalainen yhteiskunta ja viittomakielisten asema siinä poikkeavat suomalaisesta huomattavasti. Viittomakielisillä yhteisöillä eri puolilla maailmaa on kuitenkin paljon yhtäläisyyksiä, joten jonkin verran ulkomaisista tutkimuksista voi vetää johtopäätöksiä myös Suomen viittomakielisistä.

1. Monikulttuurisuus

1.1. Mitä on monikulttuurisuus

Monikulttuurisuus voidaan ymmärtää monella tavalla. Tulkinta riippuu lähinnä siitä, miten sana "kulttuuri" tässä yhteydessä ymmärretään. Tavallisesti monikulttuurisuutta käsittelevässä keskustelussa "kulttuuri" käsitetään hyvin laajasti. Erään luonnehdinnan mukaan monikulttuurisuudella pyritään luomaan sellainen sosiaalipoliittinen konteksti, jossa yksilö voi kehittää terveen identiteetin ja myönteisen asenteen eri ryhmiä kohtaan ja jossa erilaisuutta arvostetaan.¹ Tähän tavoitteeseen pyrkimisessä on tyypitelty kaksi eri tapaa: sulatusuuni- ja mosaiikkimallit. Sulatusuunimallin periaate on se, että normina pidetty enemmistökulttuuri sulauttaa vähemmistökulttuurit itseensä siten, että vähemmistökulttuurit näkyvät lähinnä vain taiteen ja ruuan alueella. Mosaiikkimallissa taas eri kulttuurit pysyvät erillään, mutta ovat tiiviissä, toisten näkemyksiä kunnioittavassa vuorovaikutussuhteessa.²

Molemmissa malleissa on omat ongelmansa. Yhtenä monikulttuurisuuden peruseriaatteena pidetään kaikkien kulttuurien samanarvoisuutta.³ Sulatusuunimalli, jossa yhtä kulttuuria pidetään normina ja muiden kulttuurien kuuluu sulautua siihen, on

¹ Backenroth-Ohsako 1999, 113.

² Sama.

³ Mts. 112.

siinä mielessä oikeastaan monikulttuurisuutta vastaan. Mosaiikkimallissa taas vaarana on etnisyyden ylikorostaminen ja sitä kautta ryhmien välisten ristiriitojen ja syrjinnän syntyminen.⁴

Monikulttuurisuuden käsitettä on ryhdytty käyttämään vasta lisääntyneen ulkomaalaisten maahanmuuton seurauksena, vaikka Suomeen on perinteisestikin kuulunut kulttuurivähemmistöjä.⁵ Tämä kertoo sen, että suomenruotsalaiset, saamelaiset, romanit tai vaikkapa viittomakieliset eivät perinteisen ajattelun mukaan tee Suomesta monikulttuurista. Toisaalta monikulttuurisuus on käsitteenä nuori, ja käsite on rantautunut Suomeen samaan aikaan, kun maahanmuutto on lisääntynyt. Edellä mainitsemani Suomen perinteiset kulttuurivähemmistöt saavat siis osaltaan kiittää maahanmuuttoaaltoa siitä, että monikulttuurisuusproblematiikkaa voidaan soveltaa myös heidän kohtaamiinsa ongelmiin.

Monikulttuurisuus on asia, jota joudutaan miettimään yhä useammin paitsi yksilötasolla niin myös koulutuksessa ja poliittisissa päätöksissä. Monikulttuurisuudesta johtuvat ongelmat saavat helposti ajattelemaan ja toivomaan, että kysymys olisi ohimenevästä ilmiöstä.⁶ Todennäköistä kuitenkin on, että näin ei ole. Ihmisten erilaisuudesta johtuvat ongelmat ovat toki hankalia, mutta erilaisuus on myös rikkautta. Tämän korostaminen tuntuu olevan monikulttuurisuuden keskeisin ajatus.

1.2. Mitä on monikulttuurinen taidekasvatus

Monikulttuurisen kasvatuksen juuret ovat 1960-luvulla, jolloin (Yhdysvalloissa) huomattiin, ettei koulutusjärjestelmä vastaa ajan ilmapiiriä ja oppilaiden etnisiä eroavaisuuksia. Monikulttuurisella kasvatuksella pyrittiin siis parantamaan

⁴ Backenroth-Ohsako, 113.

⁵ Lepola 2000, 381.

⁶ Delacruz 1995, 59.

opetusjärjestelmän syrjimien oppilaiden koulumenestystä.⁷

Monikulttuurinen taidekasvatus on monikulttuurisen kasvatuksen se osa-alue, jonka ensisijaista vastuualuetta on taideaineiden opetus. Monikulttuurinen taidekasvatus -nimikkeen alla on monenlaista toimintaa, jopa keskenään ristiriitaisia tapoja opettaa. Se ei ole mikään ihme, kun kyseessä on tämänkaltainen käsite. Yhdyssanat erotettuina ja sana kerrallaan tarkasteltuna on helppo huomata käsitteen ongelmallisuus: jo yksittäiset sanat ovat kiistanalaisia, saati sitten koko käsite.⁸

Monikulttuurisuus yhdistetään usein postmodernismiin, mutta jotkin monikulttuurisen kasvatuksen versiot kytkeytyvät paremminkin modernismiin.⁹ Monikulttuurisia lähestymistapoja on eritelty viideksi tyyppiä, jotka toki opetustilanteessa saattavat sekoittua toisiinsa.¹⁰ Lähestymistavat voidaan järjestää sen mukaan, miten ne sijoittuvat modernismin ja postmodernismin väliselle jatkumolle. Järjestys modernismista postmoderniin on:

1. poikkeavien ja kulttuurisesti erilaisten opettaminen
2. ihmissuhteisiin keskittyvä lähestymistapa
3. yksittäisten ryhmien tutkimiseen perustuva lähestymistapa
4. monikulttuurisen kasvatuksen lähestymistapa
5. monikulttuurinen ja sosiaalisesti uudistava kasvatus.

Ensimmäisen lähestymistavan oletuksiin kuuluu se, että ongelma on oppilaissa ja heidän oppimiskyvyssään tai –olosuhteissaan, ei opetussuunnitelmassa tai sosiokulttuurisessa tai fyysisessä ympäristössä. Tarkoitus on auttaa näitä poikkeavia ja kulttuurisesti erilaisia sopeutumaan kouluunsa ja myöhemmin aikuisten yhteiskuntaan. Taidekasvatuskin keskittyy siten auttamaan oppilaita saavuttamaan (niin sanotun)

⁷ Efland - Freedman - Stuhr 1998, 94.

⁸ Termiä pala kerrallaan tarkastelee Pääjoki 2000, 5-13.

⁹ Efland - Freedman - Stuhr 1998, 91.

¹⁰ Mts. 95. Seuraava lähestymistapojen tyypittely on referoitu mainitusta teoksesta sivuilta 95-104.

valtakulttuurin edustajan kognitiiviset tiedot ja taidot.

Toiseen, ihmissuhteisiin keskittyvään lähestymistapaan, kuuluu usko siihen, että oppilaat oppivat kunnioittamaan toisiaan rodusta, luokasta, sukupuolesta tai poikkeavuudesta huolimatta. Taidekasvatuksessa tämä tarkoittaa esimerkiksi kulttuuristen juhlien korostamista ja niihin liittyviä visuaalisia symboleja, koristeellisia pukuja ja muita varusteita. Taidemuotojen ja niiden tuottamistapojen samankaltaisuuksia kulttuurista toiseen korostetaan ja eroavaisuuksia vähätellään.

Kolmanteen lähestymistapaan liittyvät kurssit, jotka perustuvat yhden erityisen kulttuurisen ryhmän saavutuksiin ja näkemyksiin. Taidekasvatuksessa tutkimuksen kohteena on tämän tietyn ryhmän taidehistoria, nykyaiteilijat ja taiteen muodot. Yleisessä taiteen opetussuunnitelmassahan varsinkaan sorrettujen ryhmien suhdetta taiteeseen ei ole nähty esittelemisen arvoisena. Tämän lähestymistavan tavoitteena on tutkittavan ryhmän statuksen kohottaminen ja ryhmän kunnioittaminen.

Vasta neljäs esitellyistä lähestymistavoista on varsinaisesti monikulttuurista kasvatusta. Perustana on oppilaslähtöisyys: jokaisella oppilaalla on oma tapansa oppia, joten koulun täytyy heijastaa tätä erilaisuutta toimintatavoissaan. Tästä seuraa monipuolisuuden vaatimus: oppilaita rohkaistaan tarkastelemaan asioita eri näkökulmista, opettajia käyttämään vaihtelevia opetusstrategioita ja kouluja palkkaamaan eri ryhmiin kuuluvia henkilökuntaan. Taidekasvatuksessa käytettäviä sosiaalisia ja kulttuurisia esimerkkejä tulkitaan tutkittavan ryhmän näkökulmasta, keskustellen ryhmään kuuluvien taiteilijoiden kanssa.

Viides ja postmodernein lähestymistapa ei tyydy koulun uudistamiseen, vaan pyrkii uudistamaan sosiaalisia rakenteita. Tämä lähestymistapa vastaa parhaiten monikulttuurisen kasvatuksen määritelmää, jonka mukaan kaikki oppilaat pyritään kasvattamaan

analyttisiksi ja kriittisiksi ajattelijoiksi, jotka kykenevät tutkimaan elinolosuhteitaan ja

sosiaalisia kerrostumia, jotka estävät heitä ja heidän ryhmäänsä täysin nauttimasta maamme sosiaalisesta ja taloudellisesta hyvinvoinnista. Tai jos he kuuluvat hallitseviin ryhmiin, se auttaa heitä kasvamaan kriittisiksi ajattelijoiksi, jotka kykenevät tutkimaan, miksi ainoastaan heidän ryhmänsä nauttii kansakunnan sosiaalisista ja taloudellisista palkkioista ... (ja) opettaa oppilaille, kuinka käyttää sosiaalisia taitoja kohtalonsa muokkaamiseen ja kontrolloimiseen.¹¹

Tämä lähestymistapa näkyy taidekasvatuksen tieteidenvälisyytenä: taidetta opetetaan sellaisena kuin se koetaan elämässä, osana sosiaalista ja kulttuurista kontekstia. Siten oppilaat voivat tutkia sosiokulttuurisia aiheita, analysoida vallan kysymyksiä suhteessa taiteilijoihin ja taidemuotoihin sekä tarkastella omia tunteitaan ja asenteitaan. Tällaisen lähestymistavan käyttöönotto edellyttää perusteellista opetussuunnitelman muuttamista ja saattaa aiheuttaa vastustusta. Toisessa vaakakupissa kuitenkin painaa mahdollisuus poistaa laiminlyötyjen vähemmistöjen ja kulttuurien syrjintä.

Tehtävä ei ole helppo. Tutkimuksessa maahanmuuttajaoppilaiden opettajien kokemuksista ja käsityksistä vain kymmenen opettajaa 121 haastatellusta ilmaisi sosiaalisesti uudistavaa monikulttuurista kasvatuseriaatetta. Suurin osa (56) näki erilaisuuden puutteena tai poikkeavuutena valkoisesta keskiluokkaisesta normista, eli heidän näkemyksensä oli lähimpänä poikkeavien ja kulttuurisesti erilaisten opettamista. 25 opettajaa ilmaisi huomattavaa turhautuneisuutta ja suvaitsemattomuutta, 26 välinpitämätöntä ja autoritaarista suhtautumista maahanmuuttajaoppilaisiin ja neljä opettajaa uskoi, ettei ulkomailta tulleiden oppilaiden koulumenestys riipu opettajasta.¹² Opetuksen rakenteellisten muutosten lisäksi sosiaalisesti uudistava monikulttuurinen kasvatuseriaatetta vaatii myös opettajilta erilaisia valmiuksia kuin niin sanottu tavallinen kasvatuseriaatetta, esimerkiksi jatkuvaa itsearviointia ja oman persoonallisuuden kehittämistä.¹³

On perusteltua pyrkiä postmodernismin mukaiseen monikulttuuriseen taidekasvatukseen mikäli halutaan rakentaa "tiedostavaa kansalaisyhteiskuntaa, joka kyseenalaistaa

¹¹ Grant - Sleeter 1989, 54, lainattu teoksesta Efland - Freedman - Stuhr 1998, 94.

¹² Talib 1999, 239.

¹³ Mts. 245.

auktoriteetit ja status quon, hyväksyy erilaisuuden ja toimii muiden ihmisten ja ympäristön puolustamiseksi¹⁴. Monikulttuurinen taidekasvatus postmodernistisesti käsitettynä ei siis opeta pelkästään taidetta taiteen itsensä vuoksi, vaan pyrkii muuttamaan sosiaalisia suhteita. Tämä taiteen ja taidekasvatuksen poliittinen puoli saattaa ajoittain peittää perinteisen, yksilöiden esteettistä herkkyyttä edistävän taideopetuksen.¹⁵ Myös monialaisen opetuksen vaatimus saattaa herättää epäilyksen siitä, ettei kysymys ole enää varsinaisesti taidekasvatuksesta.¹⁶

Esiteltyjen lähestymistapojen järjestys noudattaa osittain myös jatkumoa sulatusuunimallista mosaiikkimalliin. Huomattavaa on, että vasta neljänestä lähestymistavasta, joka on lähempänä mosaiikki- kuin sulatusuunimallia, käytetään nimitystä ”monikulttuurinen”. Tässä mielessä sulatusuunimalli ei oikeastaan ole monikulttuurisuutta, vaan enemmän torjuva tapa suhtautua monikulttuurisuuteen.

1.3. Monikulttuurisuus viittomakielisten tapauksessa

Tässä työssäni käsittelen niitä lähtökohtia, joista voitaisiin ryhtyä kehittämään monikulttuurista viittomakielistä taidekasvatusta. Viittomakielisten kohdalla eteen tulee joitakin erityiskysymyksiä. Ensiksikin viittomakielisiin perehtymätön saattaa ihmetellä sitä, poikkeako viittomakielisten kulttuuri kuulevien kulttuurista niin paljon, että monikulttuuriselle taidekasvatukselle on tarvetta. Tavallisestihan monikulttuurisuus liitetään eri etnisten ryhmien väliseen kanssakäymiseen ja viittomakielisiä ei ehkä heti tule ajatelleeksi etnisenä ryhmänä.¹⁷ Monikulttuuriseen taidekasvatukseen kuuluu kuitenkin kaikkien kulttuuristen erojen huomioon ottaminen, siis myös niiden, jotka eivät johdu etnisistä eroavaisuuksista.

¹⁴ Efland - Freedman - Stuhr 1998, 111.

¹⁵ Mts. 18.

¹⁶ Mts. 103.

¹⁷ Tarkastelen viittomakielisten etnisyyttä luvussa 7.

Toiseksi: monikulttuurisessa taidekasvatuksessa eri kulttuuristen ryhmien edustajat ovat usein samassa tilassa. Sitenhän monikulttuurisiin kysymyksiin tavallisesti havahdutaan, että koululuokassa on oppilaita eri ryhmistä. Kuurojenkouluissa sen sijaan on vain viittomakielisiä¹⁸, joten opetustilannetta ei välttämättä nähdä monikulttuurisena. Viittomakieliset ovat kuitenkin vähemmistö, joka elää kuulevan enemmistön keskellä. Koulun työntekijöistäkin suurin osa on kuulevia, samoin useimpien oppilaiden vanhemmat. Siten viittomakielisten luokassa on jatkuvasti kulttuurien välistä vuorovaikutusta. Monikulttuurisen taidekasvatuksen kysymyksenasettelut voivat auttaa viittomakielisiä asemansa tiedostamisessa ja käsittelyssä. Tavoitteenahan on pyrkiä kasvattamaan oppilaista analyttisiä ja kriittisiä ajattelijoita, mikä tietystikin on hyvä tavoite missä tahansa kasvatuksessa.

Tärkein rajalinja viittomakielisten monikulttuurisessa taidekasvatuksessa on viittomakielisten ja kuulevien välillä. Huomiotta ei tulisi myöskään jättää eri viittomakielisten välisiä kulttuurieroja, joihin todennäköisesti lisääntyvän maahanmuuton johdosta törmätään yhä useammin. Tässä työssä keskityn kuitenkin viittomakielisten ja kuulevien välisen monikulttuurisuuden pohtimiseen.

Monikulttuurisen ja sosiaalisesti uudistavan taidekasvatuksen määritelmän perusteella tarkastelun kohteena täytyy olla viittomakieliset paitsi kulttuurisena myös yhteiskunnallisena ryhmänä. Sen vuoksi tässä työssä on vahva sosiologinen painotus, mikä näkyy erityisesti luvuissa 4 ja 7. Identiteetikysymysten pohdinta saa työssä myös paljon tilaa, sillä identiteetti ja sen rakentuminen on keskeinen kulttuuristen erojen selittäjä.

¹⁸ Ainakin suotavimmassa tapauksessa, ks. luku 10.2.

2. Viittomakieliset käsitteellisesti ja organisatorisesti

2.1. Viittomakielinen, kuuro ja kuulovammainen

Keskeisimpiä viittomakielialaan kuuluvia käsitteitä ovat viittomakielinen, kuuro ja kuulovammainen. Käsitteiden määrittelyn hankaluus saattaa yllättää. Hankaluuden aiheuttaa se, että on kysymys kahdesta lomittain menevästä kategoriointiperusteesta: lääketieteellisestä ja sosiokulttuurisesta. Lääketieteellinen käsitteenmäärittely perustuu kuulon desibelitasoon ja sitä kautta tehtyihin jaotteluihin. Kuuroja ovat ne, joiden kuulonvajaus on vähintään 70-90 dB:ä, kun taas alle 80 dB:n kuulovammaiset ovat huonokuuloisia.¹⁹ Sosiokulttuurinen määrittely taas lähtee sosiaalisista, kulttuurisista ja kielellisistä perusteista.²⁰ Näistä kahdesta näkökulmasta jälkimmäinen on tutkimusaiheuttani ajatellen varteenotettavampi. Kategoriointiperusteiden osittainen päällekkäisyys aiheuttaa kuitenkin mielenkiintoista rajankäyntiä.

Määritelmä viittomakieliselle on (Kuurojen Liiton viittomakielitoimikunnan vuonna 1999 muotoilemana):

(...)kuuro/kuuleva/huonokuuloinen henkilö, jonka äidinkieli tai ensikieli on suomalainen viittomakieli. Hän on oppinut viittomakielen ensimmäisenä kielenään, se on hänen parhaiten hallitsemansa ja/tai jokapäiväisessä elämässä eniten käyttämänsä kieli, ja hän itse samaistuu sen käyttäjäksi.²¹

Viittomakielinen ei ole kuitenkaan käsitteenä vielä täysin vakiintunut, sillä se nousi keskustelun kohteeksi vasta 1990-luvun lopulla.²² Sen sijaan laajemmassa käytössä on sana kuuro:

Kuurot viittaavat itseensä ja oman ryhmänsä jäseniin *kuuro*-sanalla, samalla tavalla kuin he viittaavat kuuleviin *kuuleva*-sanalla. Sana kuuro on siis neutraali, hyvä ja käyttökelpoinen sana. Aikojen kuluessa nimitykset muuttuvat, esimerkiksi yhteiskunnallisista ja poliittisista syistä. Siten kuulevat ovat viime vuosikymmeninä käyttäneet usein nimitystä *kuulovammainen*, koska on ajateltu, että kuuro on loukkaava

¹⁹ Niemi 1999, 7-8.

²⁰ Jokinen 2000a, 88.

²¹ Mts. 80.

²² Sama.

ja kuulovammainen jotenkin poliittisesti korrektimpi. Näin ei kuitenkaan ole, kuuro on neutraali nimitys.²³

Kuulovammainen on yleisnimitys kaikille niille, joilla on kuuloaistin vajaatoimintaa. Miksi sitten kuurot eivät koe nimitystä omakseen? Termit kuulovammainen ja huonokuuloinen viittaavat kantajiensa jonkinlaiseen vammaan. Terve kuuro ei kuitenkaan koe, että häneltä puuttuu mitään, hän ei koe olevansa vammaan. Vaikka kuuro-sana viittaa sekin kuulon puuttumiseen, ei sana välttämättä kuitenkaan kannata lisämerkitystä, että kuuro ihminen ei voisi elää täysipainoista elämää. Kuurojen ja viittomakielisten ryhmään kuulumisessa kuulovamman vaikeusasteella ei ole merkitystä, vaan ryhmään identifioidutaan yhteisen kielen ja samankaltaisten elämäkokemusten perusteella. Enemmän kuin vammaisuudesta kysymys onkin etnisestä ryhmästä, kieli- ja kulttuurivähemmistöstä.²⁴ Niinpä Kuurojen Maailmanliitto sekä Kansainvälinen huonokuuloisten liitto suosittelivatkin kuulovammainen-termin sijaan käytettäväksi termejä kuuro ja huonokuuloinen: kuuro käyttää pääasiallisena vuorovaikutuskielensä viittomakieltä, huonokuuloinen puhuttua kieltä.²⁵

Suurin osa Suomen kuurojen yhteisön²⁶ 5000 jäsenestä siis hyväksyy nimityksen kuuro, mutta (osa on alkanut vähitellen) käyttää sen rinnalla termiä viittomakielinen.²⁷ Oletus on, että viittomakielinen valtaa alaa kuuroilta, vaikka yllä olevista määritelmistä huomasimme, että kysymys ei ole täysin samoista asioista. Tälle olettamukselle on erilaisia perusteluita, esimerkiksi juridisia. Suomalaiselle viittomakielelle annettiin vuonna 1995 perustuslaillinen asema samaan aikaan kuin kahdelle muullekin vähemmistöryhmälle ja näiden kielille (Suomen saamelaisille ja Suomen romaneille).²⁸ Näin lakiin kirjautui se tosiasia, että Suomessa on viittomakielinen kielivähemmistö. Se, että perustuslaissa puhutaan viittomakielestä eikä kuurojen kielestä osoittaa sen, että

²³ Malm - Östman 2000, 10.

²⁴ Mts. 11.

²⁵ Jokinen 2000b, 15.

²⁶ Käsittelen kuurojen yhteisö -termiä tarkemmin luvussa 7.2.

²⁷ Jokinen 2000a, 80, ks. myös Niemi 1999, 35-36.

²⁸ Malm - Östman 2000, 12.

kieli on tässä tapauksessa relevantimpi määrittelyperuste kuin kuurous. Siksi tähän ryhmään on perustellumpaa viitata käsitteellä viittomakielinen kuin kuuro. Toinen perustelu on kielitieteellinen: viittomakielisten ryhmässä yhdistävänä tekijänä on nimenomaan kieli, ei kuulon jonkinasteinen puuttuminen.²⁹

Kuuro-sanaa on perinteisesti käytetty viitattaessa etniseen ryhmään, jota yhdistää viittomakieli. Kuuro sosiokulttuurisesti ymmärrettynä tarkoittaa siis samaa kuin viittomakielinen. Siinä mielessä mikään ei estä korvaamasta kuuro-sanaa viittomakielinen-sanalla. Näin onkin jo joissakin tapauksissa tehty, esimerkiksi Espoon kuurojenyhdistys muutti nimensä Espoon viittomakieliseksi.³⁰ Viittomakielisten sosiokulttuurinen määritelmä on kuitenkin tietyssä mielessä laajempi kuin kuuron: viittomakieliseen yhteisöön voi kuulua myös kuulevia.³¹ Tämän vuoksi viittomakielinen ei voi korvata kuuro-sanana paikkaa aivan joka paikassa. Kuuleva voi olla viittomakielinen, mutta voiko kuuleva olla kuuro? Toki suurin osa viittomakielisistä on kuuroja, joten kovin usein tämä määritelmäero ei aiheuta epäselvyyksiä. Palaan näihin mahdollisiin epäselvyyksiin myöhemmin työssäni.

On myös niitä kuuroja, jotka eivät käytä viittomakieltä eivätkä identifioitu viittomakielisiksi. Esimerkiksi aikuisena kuuroutuneet harvemmin omaksuvat viittomakielen.³² Koska työssäni käsittelen nimenomaan viittomakielisiä enemmän kuin kuuroja, eivät nämä henkilöt lukeudu tutkimusongelmani piiriin.

Englanninkielisessä kirjallisuudessa käytetään "kulttuurisesti kuuroista" eli viittomakielisistä termiä Deaf ja muista kuuroista termiä deaf. Suomessa tätä ison kirjaimen erotuskeinoa ei käytetä.³³ "Can a hearing person be Deaf?" -kysymyksen

²⁹ Malm - Östman 2000, 13.

³⁰ Mts. 12.

³¹ Mts. 13.

³² Kuurojen kulttuurityöryhmän muistio 1985, 9.

³³ Malm - Östman 2000, 11.

oikeaoppinen suomennos kuuluukin: “Voiko kuuleva olla viittomakielinen?” Deaf-käsite perusmääritelmässään pitää kuitenkin sisällään ainoastaan kuuroja, ei kuulevia viittomakielisiä.³⁴ Joka tapauksessa, viittomakielinen on Deaf-sanan sattuvin käänös.

Korrektina tapana pidetään sitä, että kuunnellaan ja kunnioitetaan ryhmän jäsenten mielipiteitä siitä, mitä nimeä he haluavat itsestään käytettävän. Tässä tapauksessa nuo hyväksyttävät nimet ovat kuuro ja viittomakielinen.³⁵ Viittomakielinen-sanana kääntäminen viittomakielelle on hieman hankalaa, joten vaikka se onkin tällä hetkellä vakiintumassa käyttöön suomen kielellä, jää nähtäväksi, alkavatko kuurot käyttää itsestään tätä nimitystä.³⁶ Koska näkökulmani on nimenomaan kieli- ja kulttuurivähemmistöllinen, on kuitenkin perusteltua käyttää termiä viittomakielinen. Kuuro-sana tosin on edelleen laajasti käytössä (esimerkiksi Kuurojen Liitto, kuurojenyhdistys), joten sen käytön välttäminen olisi paitsi sekoittavaa myös turhaa.

Oletan edellä kertomani perusteella, että suurin osa viittomakielisten ryhmään kuuluvista ei koe loukkaavana sitä, että käytän heistä viittomakielinen-nimitystä kuuron sijasta. Termivalinnallani pyrin olemaan tarkka ja kunnioittava, mutta se on myös oletamus tulevasta käytännöstä. Käsitteiden käyttöön liittyvien eettisten ongelmien lisäksi ylipäätään koko aiheen käsittelyyn liittyy eettisiä sudenkuoppia. Sorrettujen ryhmien käsitteleminen tieteen tai taiteen piirissä ei aina ole heille eduksi, ei edes silloin kun vilpittömän aikomus on puhua heidän puolestaan. Ryhmän ulkopuolisen tulisi siis olla hyvin varovainen puhuessaan ryhmästä.³⁷ Viittomakielisille tämä problematiikka on tuttua: heillä on varsinkin aiemmin ollut itsemääräämisoikeuden puuttumisesta johtuvia ongelmia, sillä kuulevat ovat hyvin pitkälle päättäneet kuuroja koskevista asioista.³⁸ Toisaalta, on yhtä lailla eettinen

³⁴ Padden - Humphries 1988, 2.

³⁵ Malm - Östman 2000, 11.

³⁶ Malm 2000b, 15.

³⁷ Alcoff 1991, 5-7.

³⁸ Käsittelem tätä aihetta esimerkiksi luvussa Viittomakielen historia.

ongelma olla puuttumatta havaitsemiinsa epäkohtiin. Siksi toisten puolesta puhumisen sijaan tulisikin puhua toisten kanssa ja toisille, ja sitä kautta saada aikaan dialogi, jossa osapuolet voivat esittää näkemyksiään.³⁹ Tässä työssäni pyrin siis - tiedostaen aiheen käsittelemisen eettiset ongelmat - osallistumaan viittomakielisiä koskevaan keskusteluun.

2.2. Viittomakielisten organisaatiot

Kuurojen suurin ryhmä on varhaiskuurot (syntymäkuurot tai ennen puhutun kielen oppimista kuuroutuneet). Kuuroutuneista lapsena kuuroutuneet menevät usein kuulovammaisten kouluun, jossa oppivat viittomakielen ja siten sulautuvat varhaiskuurojen ryhmään. Aikuisena kuuroutuneet taas harvemmin hakeutuvat viittomakielisten pariin eivätkä siten opi viittomakieltä.⁴⁰

Maailmassa on kuuroja keskimäärin yksi promille väestöstä.⁴¹ Suomessa on kuulovammaisia noin 300 000, joista kuuroja 8000 ja heistä viittomakielisiä 5000.⁴² 5-10 prosentilla kuuroista on kuurot vanhemmat⁴³ eli kuurous johtuu perinnöllisistä syistä. Vastaavasti siis 90-95 prosenttia kuuroista syntyy kuuleville vanhemmille. Keskimäärin yksi lapsi tuhannesta on perinnöllisesti kuuro ja lisäksi kaksi lasta tuhannesta kuuroutuu lapsuuden aikana. Arvion mukaan maassamme syntyy noin 20 kuuroa ja 40-60 huonokuuloista vuosittain.⁴⁴ Kuurojen määrä on tosin ainakin Suomessa hienoisessa laskussa, koska parantuneiden elinolojen ja kehittyneen lääketieteellisen hoidon johdosta kuuroutuminen sairauden johdosta on vähentynyt.

³⁹ "... Speaking with and to rather than speaking for others." (Alcoff 1991, 23)

⁴⁰ Kuurojen kulttuurityöryhmän muistio 1985, 9.

⁴¹ Jokinen 2000b, 45.

⁴² Kuurojen kulttuurityöryhmän muistio 1985, 10.

⁴³ Jokinen 2000a, 92.

⁴⁴ Jokinen 2000b, 45.

Perinnöllisesti kuurojen osuus on pysynyt samana.⁴⁵

Suomen ensimmäinen kuurojenkoulun perusti Carl-Oskar Malm Porvooseen 1846. Malm oli itsekin kuuro ja käynyt koulunsa Ruotsissa. Porvoon koulu oli yksityinen ja opetus tapahtui viittomakielellä. Ensimmäinen valtion koulu perustettiin 1860 Turkuun. Koulut olivat sisäoppilaitoksia, joissa sai alkunsa kuurojen yhteisö. Koulun jakama tieto auttoi kuuroja myös tulemaan tietoisiksi omasta asemastaan yhteiskunnassa sekä keinoista, joilla heidän asemansa olisi kohennettavissa. Turun kuurojenkoulusta päässeet oppilaat perustivat Turkuun maamme ensimmäisen kuurojenyhdistyksen vuonna 1886. Turun kuurojenyhdistyksessä aktiivisesti toimineen Albert Tallrothin mukaan kuuron tulee itse toimia omaksi ja toisten hyväksi eikä odottaa, että kuulevat järjestävät kaiken. Tallroth perusti kuurojenyhdistykset Helsinkiin, Vaasaan, Ilmajolle ja Tampereelle. Vuonna 1896 alkoi ilmestyä "Kuuromykkäin lehti", nykyinen "Kuurojen lehti" ja samana vuonna esitettiin ajatus kuurojenyhdistysten keskusjärjestöstä. Kuurojen Liitto perustettiin virallisesti 1905.⁴⁶

Kuurojen Liiton tarkoitus on

(...) toimia kuurojenyhdistysten keskusjärjestönä, kuurojen etujärjestönä sekä palvelujen tuottajana ja järjestäjänä, saada kuurot yhteisvoimin toimimaan tasa-arvoisten elinolojen saavuttamiseksi muihin kansalaisiin nähden ja pyrkiä edistämään yhteistoimintaa sellaisten koti- ja ulkomaisten järjestöjen kanssa, joilla on samoja tavoitteita kuin liitolla.⁴⁷

Liiton keskustoimisto sijaitsee Helsingissä, Valkea talo -nimisessä järjestötalossa.⁴⁸

⁴⁵ Jokinen 2000b, 45.

⁴⁶ Kuurojen kulttuurityöryhmän muistio 1985, 46-47.

⁴⁷ Viittomakieli - nyt ja aina 1997, 3.

⁴⁸ Vuonna 1987 valmistuneessa erityisesti huonokuuloisia ja kuuroja varten suunnitellussa talossa toimii myös muita kuulovamma-alan järjestöjä. (<http://www.valkeatalo.fi/liitot/frame.html>) Kuurojen Liitolle talon valmistuminen avasi uusia mahdollisuuksia kehittää erityisesti videotuotantoa, kulttuuriesityksiä, museokokoelmia ja näyttelytoimintaa. Valkea talo rakennettiin Kuurojen Liiton suurimman rahoittajan, Raha-automaattiyhdistyksen, tuella. (Viittomakieli - nyt ja aina 1997, 2.)

Yhdistyksiä on 50, joissa toimii yhteensä noin 4700 jäsentä.⁴⁹ Paikallisissa yhdistyksissä ja nuortenkerhoissa kuuroilla on mahdollisuus harrastaa, osallistua ja saada tietoja omalla kielellään. Kuurojen Liitto tarjoaa yhdistyksille ohjausta, koulutusta sekä tietoja kuuroja koskevista asioista. Kuurojen yhdistysten ja Kuurojen Liiton tarjoamalla toiminnalla on tärkeä merkitys, koska kuurojen on vaikea osallistua yhteiskunnan ja muiden järjestöjen tarjoamiin harrastus- ja koulutustilaisuuksiin.⁵⁰

Suomessa yhdistystoiminnalla on siis jo pitkät perinteet ja suurin osa Suomen viittomakielisistä kuuroista kuuluu paikallisyhdistysten kautta Kuurojen Liittoon. Siinä missä suurin osa kuuroista on mukana yhdistyksensä toiminnassa, esimerkiksi huonokuuloisista oman yhdistyksensä toiminnassa on vain joka kymmenes.⁵¹ Siksi tämä esittely viittomakielisten järjestöistä puolustaa paikkaansa: se kertoo jo aika paljon Suomen viittomakielisestä yhteisöstä. Kuurojen Liiton kannanotot vastaavat todennäköisesti melko hyvin suomalaisten viittomakielisten yleistä kantaa.

Pohjoismaisilla kuurojenliitoilla on ollut yhteistyötä vuodesta 1907 lähtien. Yhteistyöjärjestön nykyinen nimi on Kuurojen Pohjoismainen neuvosto. Tällä joukolla järjestetään eri alojen yhteispohjoismaisia seminaareja, kursseja ja leirejä sekä joka neljäs vuosi kuurojen pohjoismainen kulttuurifestivaali. Euroopan alueella toimii Kuurojen Euroopan unioni (EUD), joka valvoo kuurojen etuja Euroopan unionin alueella ja sen päätöksenteossa. Laajempi kansainvälinen yhteistyö tapahtuu Kuurojen Maailmanliiton puitteissa. Maailmanliitto (WFD) perustettiin 1951 ja se tekee yhteistyötä esimerkiksi YK:n kanssa, jossa sillä on konsultoiva asema. Maailmanliitto järjestää joka neljäs vuosi maailmankongressin, joka kokoaa aina tuhatmäärin osanottajia ja tarjoaa niin asia- kuin kulttuuriohjelmakin.⁵²

⁴⁹ Viittomakieli - nyt ja aina 1997, 8.

⁵⁰ Kuurojen kulttuurityöryhmän muistio 1985, 49.

⁵¹ Sama. Tutkimus on vuodelta 1983.

⁵² Viittomakieli - nyt ja aina 1997, 6.

Kansainvälistä toimintaa lisäävät myös erilaiset kulttuuritapahtumat. Vuonna 1989 Gallaudetin yliopistossa Washingtonissa Yhdysvalloissa järjestetty konferenssi sekä kulttuuri- ja taidefestivaali Deaf Way oli erittäin suosittu tapahtuma. Niinpä heinäkuussa 2002 on tarkoitus järjestää Deaf Way II samassa paikassa. Tarkoitus on paitsi tarkastella maailman kuurojen yhteisön menneisyyttä ja tulevaisuutta myös monipuolistaa yhteiskunnassa vallitsevia käsityksiä kuurojen elämästä.⁵³ Säännöllisiä viittomakielisten kulttuuria esitteleviä tapahtumia edellä mainittujen pohjoismaisten kulttuurifestivaalien ja maailmankongressien lisäksi ovat esimerkiksi teatteri- ja pantomiimifestivaalit.⁵⁴

Kuuroilla on runsaasti kansainvälistä toimintaa myös urheilun saralla. Suurimpia tapahtumia ovat joka neljäs vuosi järjestettävät kesä- ja talviolympialaiset. Lisäksi järjestetään Euroopan ja Pohjoismaiden mestaruuskilpailuja. Kuurojen kansainvälisen urheilujärjestön lisäksi monilla mailla on myös omat urheilujärjestönsä.⁵⁵ Näiden kansainvälisten yhteyksien lisäksi ainakin suomalainen Kuurojen Liitto harjoittaa kehitysyhteistyötä Itä-Afrikassa sekä lähialueyhteistyötä esimerkiksi Virossa ja Venäjällä.⁵⁶

3. Mitä on viittomakielisten kulttuuri

3.1. Kulttuurin määritelmiä

Johan Fornäs on eritellyt erilaisia käsityksiä siitä, mitä kulttuuri-sana tarkoittaa. Kahdesta yleisimmästä käsityksestä kapeampi sisältää kaunotaiteet: esteettiset teokset ja niiden perinteisen institutionaalisen aseman. Tämän käsityksen mukaan kulttuurilla

⁵³ Ks. esim. <www.deafway.org>.

⁵⁴ Viittomakieli - nyt ja aina 1997, 6.

⁵⁵ Sama.

⁵⁶ Mts. 3.

on varsin autonominen ja eriytynyt asema suhteessa muihin instituutioihin ja arkielämään.⁵⁷ Toinen kulttuurikäsite on laajempi: sen mukaan tietystä elämänmuodosta tai kokonaisesta elämäntavasta voidaan käyttää nimitystä kulttuuri. Tämän käsityksen ongelma taas on sen laajuus, sillä näinhän kulttuuri alkaa tarkoittaa samaa kuin yhteiskunta tai yhteisö.⁵⁸ Fornäs esittelee vielä kolmannen määritelmän, jonka voidaan katsoa olevan kompromissi kahdesta edellisestä. Tämä käsite kulttuurista on syntynyt humanististen ja yhteiskuntatieteiden vuoropuhelussa, suppeampien ja laajempien näkemysten kohtaamisessa.⁵⁹ Sen mukaan kulttuuri on muutakin kuin institutionalisoitunutta taidetta, muttei kuitenkaan kaikkea sosiaalista elämää: kulttuuri on symbolista viestintää.⁶⁰

Mitä kaikkea sitten on symbolinen viestintä ja mitä se ei ole? Esimerkiksi kieli on mitä suurimmassa määrin symbolista viestintää eli kieli itsessään kantaa kulttuuria. Muuta symbolista viestintää ovat kaikki ne ilmiöt, joiden merkitys ei aukea ilman tietämystä käytetyistä koodeista. Tällaisia ilmiöitä on arkielämässämme enemmän kuin tulee ajatelleeksikaan. Sen huomaa tutustuessaan vieraaseen kulttuuriin. Monet asiat jäävät ymmärtämättä, koska tarvittava tieto puuttuu. Tavat, uskomukset ja ilmaisut ovat kaikki pitkän ajan kuluessa vakiintuneita ilmiöitä, joita helposti pidetään itsestään selvinä, mutta jotka todellisuudessa pohjautuvat symboleihin. Kulttuuri on siis “kontekstisidonnaisten luovien käytäntöjen ja järjestäytyneiden symbolisten muotojen välttämätöntä vuorovaikutusta.”⁶¹ Näin määritelty kulttuurin käsite on käyttökelpoinen, koska se on laaja muttei rajaamaton.

Entä mitä sitten tarkoittaa alakulttuuri? Sananmukaisesti jonkin isomman kulttuurikokonaisuuden alla olevaa, pienempää kulttuurikokonaisuutta. Tämä

⁵⁷ Fornäs 1998, 167.

⁵⁸ Mts. 168.

⁵⁹ Mts. 169.

⁶⁰ Mts. 168.

⁶¹ Mts. 169.

alisteinen suhde voi olla monenlainen: hallitsevan kulttuurin polkemaan, kapinallista, ala-arvoista, integroitunutta, näkymätöntä, näkyvää, tiedostettua, tiedostamatonta... Jotkut alakulttuurit voidaan havaita, mutta niitä ei välttämättä ole tarkoitettu havaittaviksi, toisissa taas kulttuurinen identiteetti rakentuu ulkoisen näkyvyyden varaan, toisiin synnyttään, toiset valitaan itse.⁶² Brittiläisen kulttuurintutkimuksen piirissä huomattiin, että alakulttuurit määrittyvät positionaalisesti suhteessa sekä toisiinsa että laajempiin yhteiskunnallisiin kategorioihin.⁶³ Alakulttuurit tekevät siis pesäeron myös muihin alakulttuureihin, pelkkä erottautuminen yleisestä kulttuurista ei riitä. Tämähän on tietysti itsestään selvää, muutenhan yleisessä kulttuurissa ei olisi kuin yksi alakulttuuri.

Alakulttuuri on ongelmallinen käsite siinä mielessä, että se korostaa pienemmän kulttuurikokonaisuuden alisteisuutta. Se vaatii vastaparin, "yläkulttuurin". Ongelmallista tässä on se, että tällaista yhtenäistä yleistä kulttuuria ei ainakaan nykyään enää tunnu olevan. Fornäsin mukaan yksilöt voivat osallistua useaan alakulttuuriin identifioitumatta välttämättä yhteenkään niistä, mutta kiinnittyen niihin osittain ja käyttäen niiden tyylillisiä malleja persoonallisen elämäntyylin rakentamisen raakamateriaalina.⁶⁴ Ihmisten voi siis ajatella kuuluvan hyvinkin moneen eri alakulttuuriin sen sijaan, että he ensisijaisesti edustaisivat jotakin tiettyä yleistä kulttuuria. Fornäs esittää ajatuksen, että yleinen kulttuuri on "vain diskursiivinen ja symbolinen konstruktio, jota vasten eri alakulttuurit profiloivat itseään."⁶⁵

Alakulttuurin vastapariksi tarjotaan joskus käsitettä valtakulttuuri. Kuka tätä valtaa käyttää? Stuart Hall on huomannut, että valtakeskittymää voi olla vaikea löytää,

⁶² Fornäs 1998, 141.

⁶³ Mts. 133-135.

⁶⁴ Mts. 140.

⁶⁵ Mts. 149.

kukaan ei välttämättä koe kuuluvansa keskuksen.⁶⁶ Hän ei tarkoita tällä kuitenkaan sitä, etteikö valtakulttuuria olisi, vaan että on kehittymässä eräänlainen kansainvälinen kulttuuri.⁶⁷ Siinä mielessä valtakulttuuri on kuitenkin jo niin laaja ilmiö, että sille on vaikea kuvitella pariksi alakulttuuria.

Tässä tapauksessa varteenotettava ratkaisu olisi käyttää käsitettä osakulttuuri. Tämä olisi nimensä mukaisesti osa laajemmasta kulttuurisesta kokonaisuudesta, jonka eri osakulttuurit kaikki yhdessä muodostavat. Tästä laajemmasta kokonaisuudesta käytän mahdollisimman neutraalia joskin silti ongelmallista nimitystä yleiskulttuuri. Osakulttuurit nekin jakautuvat edelleen omiin osakulttuureihinsa. Esimerkiksi viittomakielisten kulttuuri on yleiskulttuurin osakulttuuri, ja viittomakielisten nuorten kulttuuri on viittomakielisten kulttuurin osakulttuuri. Osakulttuurit eivät ole selkeässä hierarkkisessa suhteessa yleiskulttuuriin nähden, koska yleiskulttuurin koko kuvaa on vaikea hahmottaa, sillä se koostuu niin monesta eri osakulttuurista. Myöskään hierarkkisuus siinä mielessä, onko jokin kulttuuri yleiskulttuurin osakulttuuri vai osakulttuurin osakulttuuri, ei aina ole itsestään selvää. Esimerkiksi onko jonkin musiikkityylin ympärille syntynyt kulttuuri itsenäinen osakulttuuri muiden joukossa vai onko se nähtävä osana vaikkapa nuorisokulttuuria?

Käytän osakulttuurin käsitettä samassa mahdollisimman laajassa mielessä kuin Fornäs käyttää käsitettä alakulttuuri.⁶⁸ Osakulttuuri käsitteenä sopii hyvin myös monikulttuuriseen diskurssiin. Ajatus samanarvoisista kulttuureista, jotka yhdessä muodostavat yhteisen yleisen kulttuurin, tuntuu luontevalta tähän yhteyteen. Jos halutaan tutkia kulttuurista sortoa, valtakulttuurin harjoittamaa sortoa alakulttuuria kohtaan, on siitä luontevampaa puhua käsitteillä enemmistö ja vähemmistö. Tästä problematiikasta lisää luvussa 4.

⁶⁶ Hall 1992, 311.

⁶⁷ Mts. 309.

⁶⁸ Fornäs 1998, 141.

3.2. Viittomakielisten kulttuurin määritelmiä

Viittomakielisten kulttuuria on aiemmin määritelty kuurojen kulttuuri -nimellä. Edellä tulin siihen tulokseen, että sosiokulttuurisessa mielessä kuuro tarkoittaa lähes samaa kuin viittomakielinen. Siten kuurojen kulttuuri ja viittomakielisten kulttuuri olisivat myös lähes sama asia. Siksi tässä yhteydessä niitä voidaan käsitellä synonyymisina.

Miten kuurojen kulttuuri sitten on aiemmissa teoksissa määritelty? Mikä kulttuurin määritelmä niistä on luettavissa, ja kun niissä puhutaan kuurojen kulttuurista, mitä itse asiassa tarkoitetaan? Kuuro kulttuurintutkija Simon J. Carmel on määritellyt kuurojen kulttuurin näin: "Se on yhteisön kokonainen elämäntapa, jonka perustana on näön varassa eläminen ja yhteinen visuaalinen kieli. Näön varassa toimiminen synnyttää kuurojen yhteisölle ominaisia tapoja ja käytäntöjä."⁶⁹ Luonnehdinta vastaa Fornäsin erittelemistä kulttuurin määritelmistä toista. Laaja määritelmä sisältää paitsi symbolista viestintää kuten kielen, mutta myös paljon muuta.

Norjassa 1982 pidettyjen kuurojen pohjoismaisten kulttuurifestivaalien julkilausumassa taas määriteltiin kuurojen kulttuuri seuraavasti: "Kuuroja voidaan pitää kielellisenä vähemmistöryhmänä. Kuurojen kulttuuri on elämänmuoto, jonka edellytyksenä on viittomakieli."⁷⁰ Tämä määritelmä painottaa enemmän viittomakielen asemaa kuin Carmelin määritelmä. Kulttuurin määrittelemisen ensisijaisesti kielen kautta on lähellä Fornäsin kolmatta määritelmää, mutta siinä missä Fornäs sisällyttää määritelmäänsä kaiken symbolisen viestinnän, ei tässä määritelmässä varsinaisesti puhuta muusta kuin kielestä.

⁶⁹ Viittomakieli - nyt ja aina 1997, 8. Ks. myös Kuurojen kulttuurityöryhmän muistio 1985, 57-58.

⁷⁰ Kuurojen kulttuurityöryhmän muistio 1985, 57.

“A Journey into the DEAF-WORLD”⁷¹ –kirjassa kuurojen kulttuuri on yleisnimitys niille siteille, jotka pitävät kuuroja yhdessä. Näitä siteitä ovat yhteinen kieli, tavat ja arvot, oma maa (osittain vertauskuvallinen käsite, käsittelen tätä luvussa 4), urheilulliset, sosiaaliset ja poliittiset järjestöt, taiteellinen ilmaisu, sorron kokemukset. Myös mahdollinen hajottava voima näille siteille otetaan huomioon: kuurojen heterogeenisuus.⁷² Tämä lista kattaa melko paljon, mutta symbolisen viestinnän ulkopuolelle ei mennä, joten Fornäsin kolmannen määritelmän sisällä tässäkin liikutaan.

Teoksessa “Deaf in America -Voices from a Culture” Carol Padden ja Tom Humphries käyttävät kuurojen kulttuurin ja kuulevien kulttuurin erojen ja konfliktien selityksenä Clifford Geertzin teoriaa. Tämän teorian mukaan ihmisen käyttäytymistä ohjaavat symbolirakennelmat, joita kutsutaan kulttuuriksi. Kulttuurit ovat siis erittäin tarkkoja systeemejä, jotka selittävät ilmiöitä ja ohjaavat ajattelua.⁷³ Tämä kulttuurin määritelmä on hyvin lähellä Fornäsin kolmatta määritelmää. Paddenin ja Humphriesin lainaama Geertzin teos “The Interpretation of Culture” vuodelta 1973 onkin yksi lähteistä, joista Fornäs koostaa kolmannen kulttuurimääritelmänsä.⁷⁴

Huomattavaa kuurojen kulttuurin määritelmissä on viittomakielen merkityksen korostaminen. Siinä mielessä onkin perusteltua käyttää termiä viittomakielisten kulttuuri. Viittomakielisten kulttuuri sisältää yhtä lailla vaatimuksen visuaalisuudesta kuin kuurojen kulttuuri. Viittomakielinen, kuuro tai kuuleva, elää näkönsä varassa ainakin mitä tulee kielen kautta saatavaan informaatioon. Kuurojen kulttuuri -nimikkeellä on pitkät perinteet ja sikäli sen käyttö on perusteltua, mutta mielestäni

⁷¹ Kirjan nimen kirjoitusasussa noudatetaan käytäntöä, jonka mukaan viittomat, joita ei ole varsinaisesti käännetty vaan kirjattu ylös sanantarkasti, merkitään isoilla kirjaimilla. Amerikkalaisen viittomakielen ilmaisulle DEAF-WORLD ei ole lyhyttä ja tarkkaa englanninkielistä käännöstä. Ks. Lane - Hoffmeister - Bahan, 1996, s. ix.

⁷² Lane - Hoffmeister - Bahan 1996, 124.

⁷³ Padden - Humphries 1988, 24.

⁷⁴ Fornäs 1998, 168.

viittomakielisten kulttuuri on informatiivisempi. Molempien käyttö on kuurojen yhteisön näkökulmasta katsottuna yhtä lailla oikein.

3.3. Kuurojen Liitto viittomakielisten kulttuurin edistäjänä

Kuurojen Liitto on keskeinen tekijä suomalaisten viittomakielisten kulttuurielämässä, niin kulttuurin laajemmassa kuin suppeammassakin merkityksessä. Tässä ja tätä seuraavassa luvussa kulttuuri ymmärretään kuitenkin nimenomaan suppeammassa merkityksessään. Näin siksi, että useimmissa lähteissä, joissa käsitellään Kuurojen Liiton kulttuuritavoitteita, tarkoitetaan kulttuurilla pääsääntöisesti taidetta, ei kaikkea symbolista viestintää. Esimerkiksi termillä kulttuuritoiminta tarkoitetaan taiteen harjoittamista ja harrastamista, taidetarjontaa ja käyttöä sekä kulttuuriperinteen vaalimista.⁷⁵

Kuurojen Liiton kulttuuritavoitteet ovat kulttuurin tuottamisen tukeminen eri tavoin ja kulttuuripalvelujen tuominen kuurojen ulottuville. Toiminnalla on pyritty palvelemaan kaikkia kuuroja, myös muita kuin liiton jäseniä.⁷⁶

Kulttuuritoiminnan kehittämisen tavoitteena on pidettävä sitä, että kaikki kuurot saisivat sekä toisiin kuuroihin että kuuleviin nähden mahdollisimman suuren tasa-arvon sekä kulttuuripalvelujen vastaanottamisessa että niiden tuottamisessa. Tähän tavoitteeseen pääsemiseksi on kuurojen omaa kulttuuritoimintaa tuettava ja vahvistettava sekä luotava kuuroille mahdollisuuksia päästä osallisiksi yleisistä kulttuuripalveluista.⁷⁷

Kuurojen Liitolla on ollut vuodesta 1984 alkaen päätoiminen kulttuurisihteeri, jonka tehtävänä on hoitaa olemassaolevia toimintoja ja kehittää uusia tärkeitä työskentelymuotoja.⁷⁸ Ongelmakohtia kulttuuritavoitteiden saavuttamisessa ovat esimerkiksi yhdistystoiminnan ulkopuolella olevat kuurot, identiteetti-ongelmaiset

⁷⁵ Ks. liite 1.

⁷⁶ Kuurojen kulttuurityöryhmän muistio 1985, 64.

⁷⁷ Mts. 77.

⁷⁸ Mts. 64.

nuoret ja monin tavoin estyneiden osallistuminen.⁷⁹ Yleisiä edellytyksiä tavoitteisiin pääsemiseksi ovat riittävä viittomakielen taito (sekä lapsilla että aikuisilla) ja tiedonkulun ja palvelujen käytön esteiden vähentäminen.⁸⁰

Yksi tärkeimmistä keinoista tiedonkulun ja palvelujen esteiden vähentämiseksi on tulkkipalvelun kehittäminen.⁸¹ Yleensä tulkin käyttö tapahtuu kuuron omasta aloitteesta, kuuro on itse hankkinut tulkin ja käyttänyt omaa tulkkipalveluaan. Aloitteiden tulisi kuitenkin entistä enemmän tapahtua palveluja tarjoavien puolelta. Kuurojen kulttuurityöryhmän muistiossa esitetäänkin, että kulttuurilaitosten tulisi maksaa tulkinnasta aiheutuvat kulut ainakin silloin, kun ryhmä kuuroja käyttää näitä palveluja ja asiasta sovitaan etukäteen. Yksittäiset kuurot voivat käyttää tulkintaan omaa tulkkipalveluaan.⁸²

Kuurojen omaehtoisen kulttuurin tukemiseksi kulttuurityöryhmä esittää seuraavanlaiset suurten linjojen mukaiset tavoitteet:

1. Kuurojen kulttuurikeskuksen aikaansaaminen
2. Kulttuuriohjauksen järjestämistä ja harrastajien kouluttaminen valtakunnallisella, alueellisella ja paikallisella tasolla
3. Kulttuuritoiminnan edellytysten parantaminen kuurojen yhdistyksissä
4. Kansainväliseen toimintaan osallistumisen tukeminen⁸³

Näistä ensimmäinen tavoite, kulttuurikeskus, on toteutunut. Käsittelen sitä tarkemmin seuraavassa luvussa 3.4. Samoin kulttuuriohjausta käsittelen tarkemmin taidekasvatuksen yhteydessä luvussa 9.1. Kulttuuritoiminnan edellytyksissä riittää varmasti aina parantamista, joten rimaa voi tämän tavoitteen suhteen nostaa koko ajan korkeammalle. Kansainväliseen toimintaan osallistumisen tukeminen vaikuttaisi

⁷⁹ Kuurojen kulttuurityöryhmän muistio 1985, 65.

⁸⁰ Mts. 77.

⁸¹ Mts. 86.

⁸² Mts. 86. Ks. myös liite 2.

⁸³ Mts. 88.

olevan viittomakielisten yhteisössä vahvoissa kantimissa. Viittomakielisten kansainvälisellä toiminnalla on jo pitkät perinteet ja kanssakäyminen on maailmanlaajuisista.⁸⁴ Kansainväliset yhteistyöjärjestöt järjestävät säännöllisesti tapaamisia, kongresseja ja festivaaleja, joissa kulttuurilla on tärkeä osansa.⁸⁵

3.4. Kuurojen Liiton kulttuurikeskus

Helsingin Valkeassa talossa toimiva Kuurojen Liiton kulttuurikeskus toteuttaa käytännössä Kuurojen Liiton kulttuuritavoitteita. Kulttuurikeskuksessa on neljä toimialuetta: yleinen kulttuuritoiminta, Kuurojen teatteri, Kuurojen museo sekä kirjasto ja tietopalvelu.⁸⁶

Yleinen kulttuuritoiminta huolehtii muun muassa yhteistyöstä ja yhteyksistä kuurojen yhdistysten kanssa kulttuuritoiminnan alalla. Kuurojen yhdistyksissä on ollut viittomakielistä harrastustoimintaa jo lähes sadan vuoden ajan.⁸⁷ Yhdistysten harrastekerhojen aiheina on aivan samoja kuin kuulevillakin: kaikkea, mihin kuulon puute sinänsä ei aiheuta rajoituksia. Harrastaminen kuulevien joukossa on hankalaa kommunikaatio-ongelmien takia, sitä paitsi oman ryhmän piirissä koettu yhteenkuuluvuuden tunne on tärkeä.⁸⁸ Tulkkipalvelu on ainakin periaatteessa lisännyt harrastusmahdollisuuksia kuulevien parissa, mutta kuntien yleensä myöntämä asetuksen mukainen minimimäärä 120 tuntia on monille tulkkipalvelun käyttäjille riittämätön.⁸⁹

Yleiseen kulttuuritoimintaan liittyy myös Kuurojen kulttuuripäivien järjestäminen

⁸⁴ Viittomakieli - nyt ja aina 1997, 6.

⁸⁵ Sama.

⁸⁶ Ks. liite 1.

⁸⁷ Kuurojen kulttuurityöryhmän muistio 1985, 59.

⁸⁸ Sama.

⁸⁹ Kuurojen Liiton toimintakertomus 1999, 19. Ks. myös liite 2.

joka toinen vuosi. Kuurojen kulttuuripäivien merkitys viittomakielisten kulttuurin kannalta on mielenkiintoinen kysymys. 1950-luvulla käynnistyneet kulttuuripäivät ovat nykyisin suurin viittomakielinen kulttuuritapahtuma maassamme.⁹⁰ Toisaalta pitää muistaa, että tapahtuma on vain raapaisu, kilpailujen tahdittama kuurojen kulttuurin katselmus. Kattavaa kuvaa kaikesta siitä, mitä viittomakielisten kulttuuri on, se ei pysty antamaan. Toisaalta, kulttuuripäivät ovat kuurojen kulttuurin peili, joka heijastaa esimerkiksi viittomakielen kehitystä, kuurojen suhtautumista äidinkieleensä ja viittomakielen roolia taiteessa.⁹¹

Kulttuuripäivät, kuten muutkin suuret tapahtumat, ovat tärkeitä myös sosiaalisessa mielessä. Tapahtumiin osallistutaan paitsi tapahtuman varsinaisen ohjelman vuoksi, myös olemaan yhdessä muiden kuurojen kanssa ja tapaamaan eri paikkakunnilla asuvia tuttavuuksia. Suurilla kokoontumisilla voidaan nähdä myös kielen yhtenäisyyttä lisäävä ja ylläpitävä vaikutus.⁹² Kulttuuripäivien välivuosina järjestetään pienempiä kokoontumisia: piirien sekä eläkeläisten ja koululaisten kulttuuritapahtumia.⁹³

Kulttuuritoiminnan tavoite, saada yleiset kulttuuripalvelut kuurojen yhteisön ulottuville, ei pitäisi olla ainakaan lainsäädännöstä kiinni. Kunnat ovat velvoitettuja kulttuuritoimintaa järjestäessään erityisesti ottamaan huomioon vähemmistökulttuurit.⁹⁴ Käytännössä tämä edellyttää kaksisuuntaista tiedottamista: päättävissä elimissä pitää tiedostaa kuurojen tarpeet ja kuurojen pitää tietää mahdollisuudesta saada tukea kunnalta.⁹⁵

Vuonna 1999 kulttuuritoiminnan suurin projekti oli yhdessä Espoon viittomakieliset

⁹⁰ Viittomakieli - nyt ja aina 1997, 3.

⁹¹ "Kuurojen yhteisö -seminaari - Nuoret on saatava mukaan yhdistystoimintaan" 1996, 20.

⁹² Lane - Hoffmeister - Bahan 1996, 113. Lähteessä tämä esitetään kuurojen urheilukisojen yhteydessä, mutta en näe syytä, miksei myös kulttuuritapahtumilla olisi samoja merkityksiä.

⁹³ Kuurojen kulttuuriryöryhmän muistio 1985, 63.

⁹⁴ Mts. 71.

⁹⁵ Sama.

ry:n kanssa järjestetty Eläköön Espoo! -viittomakielinen kulttuuriviikko, joka on kuurojen kulttuuritoiminnan historian laajin tapahtuma. Kuurojen valtakunnalliset kulttuuripäivät järjestettiin samassa yhteydessä. Taidemuseoissa (Ateneumissa ja Sinebrychoffilla) järjestettiin viittomakielisiä teemaopastuksia.⁹⁶

Teatterilla on suuri painoarvo viittomakielisten kulttuurissa, se on yksi keskeisimmistä ja vanhimmista kulttuuritoiminnan muodoista.⁹⁷ Esimerkiksi Deaf in America -teos sisältää runsaasti esimerkkejä teatteriesityksistä ja viittauksia näytelmiin, joissa käsitellään kuurojen maailmaa.⁹⁸ Taiteilijat ylipäänsä ja teatterintekijät etunenässä olivat ensimmäisenä murtamassa jättä ja tuomassa muuttuvaa tietoisuutta julki.⁹⁹ Itse asiassa kun NTD (National Theatre of the Deaf, yksi kuuluisimmista yhdysvaltalaisista viittomakielisistä teatteriryhmistä) vuonna 1967 perustettiin, se velvoitettiin tuomaan esille uusi kuva kuuroista.¹⁰⁰ Draama voikin olla vahva väline tässä tiedottamisessa.¹⁰¹ Varmastikin myös suomalaisella Kuurojen teatterilla on sama tavoite, ainakin sen toimialamääritelmässä korostuu pyrkimys madaltaa muuria kuurojen ja kuulevien välillä.

Kuurojen teatterin kotinäyttämö on Valkeassa talossa, mutta jotta mahdollisimman moni eri puolilla Suomea asuva viittomakielinen voisi teatteriesityksiin osallistua, tarkoituksena on, että teatteriesityksiä esitetään Valkean talon lisäksi myös kiertueilla.¹⁰² Kysyntää varsinkin lapsille suunnattuihin esityksiin on paljon ja esimerkiksi vuonna 1999 teatteri järjestikin erityisesti lapsille runsaasti monipuolisia viittomakielisiä esityksiä.¹⁰³ Merkittävimpänä uutena produktiona mainitaan tanssija

⁹⁶ Kuurojen Liiton toimintakertomus 1999, 26.

⁹⁷ Viittomakieli - nyt ja aina 1997, 3.

⁹⁸ Padden - Humphries 1988, ks. esim. 66, 73.

⁹⁹ Sacks 1992, 175. Kuurotietoisuuden nousu alkoi lingvistisen tutkimuksen kautta 1960-luvulla, käsittelen tätä asiaa enemmän luvussa 6.2.

¹⁰⁰ Padden - Humphries 1988, 81.

¹⁰¹ Lane - Hoffmeister - Bahan 1996, 144-145.

¹⁰² Kuurojen kulttuuri - kädet kertovat, teoksessa ei vuosilukua eikä sivunumerointia.

¹⁰³ Kuurojen Liiton vuosikertomus 1999, 27.

Juho Saarisen tanssiteatteriesitys 23:59.¹⁰⁴

Viittomakielisten historia on monesti välittynyt ainoastaan viittomakielellä ja on siten ollut ei-viittomakielisten ulottumattomissa.¹⁰⁵ Museon toiminnan määritelmässä huomioidaankin kuulevat, vaikka pääasiallisena yleisönä nähdäänkin kuurot. Museon toimintaa ja merkitystä vähättelemättä on kuitenkin todettu, että historiallinen tietoisuus välitetään kuurojen yhteisössä ensisijaisesti viittomakielellä ja vain sitä kautta syvällinen käsitys kuurojen historiasta on mahdollinen.¹⁰⁶

Vuonna 1999 museo muun muassa toteutti kaksi näyttelyä, aloitti Carl Oscar Malmista kertovan kirjan tekemisen ja osallistui kuurojen opetuksen historiasta kertovan cd-rom-oppimateriaalin valmistamiseen.¹⁰⁷ Lisäksi arkistoitiiin, järjestettiin ja konservoitiin, palveltiin tutkijoita kuurojen historiaan liittyvissä kysymyksissä, ja suunniteltiin seminaaria kuurojen kulttuuriperinnön suojelemisesta.¹⁰⁸

Kirjasto kasvaa niin lainausten kuin nimikkeidenkin määrässä: yhteensä lainaukset lisääntyivät vuonna 1999 vuoteen 1998 verrattuna 1751:llä, ja nimikkeitä vuoden 1999 lopulla oli 9633. Koska kaikki Kuurojen Liiton tuottamat videot tulevat kokoelmiin, nimikkeet lisääntyvät kovaa vauhtia. Viestintäosasto tuottaa videotiedotteita vuosittain 18 kappaletta ja opetusmateriaaleja 4-6 kappaletta ja lisäksi vielä lastenohjelmia.¹⁰⁹ Videoille ja videokirjastolle asetettiin etukäteen suuret toiveet: videokirjaston tehtäviksi ehdotettiin opastevideoiden valmistamista yhdessä museoiden kanssa, kirjallisuuden kääntämistä viittomakielelle ja tallentamista videolle, elokuvien tekstittämistä ja niin edelleen.¹¹⁰ Video on luontevin

¹⁰⁴ Kuurojen Liiton vuosikertomus 1999, 28.

¹⁰⁵ Jokinen 2000a, 93.

¹⁰⁶ Sama.

¹⁰⁷ Kuurojen Liiton toimintakertomus 1999, 28.

¹⁰⁸ Mts. 29.

¹⁰⁹ Viittomakieli - nyt ja aina 1997, 3.

¹¹⁰ Kuurojen kulttuurityöryhmän muistio 1985, 107-108.

tapa tallentaa viittomakielistä ilmaisua, siksi onkin ymmärrettävää, että viittomakieliset panostavat siihen.

4. Viittomakieliset vähemmistönä

Viittomakieliset ovat moninkertaisessa vähemmistöasemassa. He ovat kielellinen vähemmistö, etninen vähemmistö, kulttuurinen vähemmistö sekä vammaisvähemmistö. Kuuluminen vähemmistöön on siis viittomakielisille varsin tuttu asia. Tämä vähemmistöllinen asema ja siitä johtuva ympäröivän kulttuurin vahva vaikutus antaa oman leimansa viittomakielisten kulttuuriin. On totta, että viittomakielisellä kulttuurilla ja sitä ympäröivällä kulttuurilla on hyvin paljon yhteistä. Yleensäkin vähemmistöryhmien kulttuuri ja käyttäytyminen on nähtävä sopeutumisreaktiona niihin yhteiskunnallisiin järjestelmiin, joista vähemmistöt muodostavat osan.¹¹¹ Siksi esimerkiksi suomalaista viittomakielisten kulttuuria tarkasteltaessa on olennaista käsitellä niitä piirteitä, jotka erottavat omaksi osakulttuurikseen erilleen muusta suomalaisesta kulttuurista.

Yhteisöllisyyttä korostaville vähemmistöille tyypillisiä piirteitä ovat: (1) fyysinen tai kulttuurinen erityispiirre kuten ihonväri tai kieli, (2) yksilö identifioituu vähemmistöön ja muut identifioivat hänet siihen, (3) endogamia ja (4) vähemmistön jäsenet kokevat sortoa.¹¹² Viittomakieliset korostavat yhteisöään ja täyttävät kaikki nämä piirteet, valitettavasti siis myös sorron kokemisen. Keskityn tässä luvussa käsittelemään viittomakielisiin kohdistuvaa sortoa, muita vähemmistöille tyypillisiä piirteitä käsitellen identiteettiluvuissa 6, 7 ja 8.

Vähemmistökysymykset ovat usein valtakysymyksiä. Vähemmistöt joutuvat

¹¹¹ Allardt - Starck 1981, 95.

¹¹² Lane - Hoffmeister - Bahan 1996, 159.

taistelemaan oikeuksiensa puolesta, sillä vähemmistöt ovat ei-toivottuja ja tavallisesti niistä on pyritty pääsemään eroon. Suoranaisen sarron lisäksi on paljon myös hienovaraisempaa oikeuksien polkemista, esimerkiksi huomiotta jättämistä. Sarron rakenteiden purkamiseenkaan ei ole helppoa, mikä käy ilmi esimerkiksi entisten siirtomaiden pyrkimyksissä päästä omille jaloilleen ja omavaraisiksi niin taloudellisesti kuin kulttuurisesti. Tässä yhteydessä ovatkin kiinnostavia nimenomaan vähemmistön, vallan ja kulttuurin yhteydet. Stuart Hall toteaa omasta kulttuurikäsitteistään, että se ei ole yleispätevien arvojen alue, joka olisi vapaa valtapelistä: "Tiettyjen kulttuurin osa-alueiden sisällä representaatiojärjestelmät liittyvät kysymykseen vallasta: ne eivät ole ainoastaan järjestelmiä vaan hallitsemisjärjestelmiä."¹¹³ Kuurot ovat saaneet tulla toimeen näiden vallanjako-ongelmien kanssa.

Viittomakielisten historiaa kirjoitettaessa viitataan usein sortokauteen, joka alkoi 1800-luvun lopulla ja jatkuu joissakin maissa yhä edelleen. Tätä aikaa nimitetään oralismin ajaksi, sillä tämän sortamisen takana oli oralistinen ideologia. Viittomakieltä ei arvostettu ja puhuttua kieltä pidettiin tärkeimpänä asiana kuurojen koulutuksessa.¹¹⁴ 1960- ja 1970-luvuilla alkunsa saaneen kuurotietoisuusliikkeen myötä viittomakieliset ryhtyivät ajamaan omia oikeuksiaan yhteiskuntansa täysivaltaisina jäseninä.¹¹⁵ Kuuluisin voimannäyttö oli Deaf President Now! -liike, joka halusi ja sai maailman ainoaan kuurojen yliopistoon Gallaudetiin Yhdysvalloissa kuuron rehtorin.¹¹⁶

Lievempiä keinoja sortorakenteiden¹¹⁷ purkamisessa ovat huumori ja taide. Sorretut

¹¹³ Hall 1992, 308.

¹¹⁴ Oralismin syistä ja perusteluista lisää luvussa 6.2.

¹¹⁵ Jokinen 2000a, 88.

¹¹⁶ Kertomus tapahtumien kulusta Lane - Hoffmeister - Bahan 1996, 128-130.

¹¹⁷ Sortorakenteista voidaan käyttää myös termiä kolonialismi. Postkolonialistista kulttuuriteoriaa on sovellettu muihinkin kuin siirtomaita käsitteleviin tutkimuksiin, esimerkiksi naistutkimuksessa. Yhtä lailla samaa diskurssia on mahdollista soveltaa viittomakielisiin.

väestöryhmät ovat aina nauraneet mustalle huumorilleen ja purkaneet traumoja taiteen keinoin. Huumori on keino saavuttaa ylemmyys sortajaan nähden ja purkaa sorrosta syntynyttä turhautumista. Vitseissä kuuleva kompastuu kuulokojeisiin ja on pakotettu käyttämään ranneimplantteja, jotta osaisi viittoja paremmin.¹¹⁸ Viittomakielisten huumorissa, kuten heidän kulttuurissaan yleisemminkin, normina ovat viittomakieliset kuurot ja kuulevat ovat poikkeuksia.¹¹⁹ Jotkut vitsit perustuvat kieleen, sanaleikkeihin tai viittomakielen manuaalisuuteen¹²⁰, mutta vitsit voivat kulttuurieron vuoksi olla myös muuten kuuleville hankalia ymmärtää. Tämä lisänee vitsien voimaa: viittomakieliset voivat nauraa kuulevien kustannuksella eivätkä kuulevat edes ymmärrä sitä.

Taiteessa sorron käsittely on ollut aktiivista varsinkin oralistisen hegemonian alkaessa murtua. Esimerkiksi vuonna 1972 yhdysvaltalaisen kuuron taidemaalari Betty G. Millerin näyttely Gallaudetin yliopistossa sisälsi erittäin kriittisiä kuulevien harjoittamaa sortoa kuvaavia teoksia, mikä hämmensi paitsi kuulevaa myös kuuroa yleisöä.¹²¹ Sortoa voi purkaa taiteella myös toisin: ylistämällä viittomakielisten omaa kulttuuria ja viittomakielen kauneutta. Tällainenkin taide on sorron motivoimaa, sillä tarve ylistää omaa kulttuuriaan johtuu usein sen aliarvostuksesta. Tämänäylylille taiteelle ei tosin ole tilaa ennen kuin on jo selkeästi nähtävissä merkkejä sorron päättymisestä. Esimerkiksi Deaf President Now! -liikkeen aikaansaamaa vallankumousta pidetään jo aiemmin mainitun Deaf Way -taidetapahtuman, maailmanlaajuisen kuurojen kulttuurin juhlan, synnyttäjänä.¹²²

Vaikka huumorilla ja taiteella onkin merkittävä rooli sortosuhteen purkamisessa, ovat ne kuitenkin lähinnä vain keinoja selviytyä, ei niinkään muuttaa tilannetta. Paras

¹¹⁸ Lind, 69-73. Artikkelissa analysoidaan muutamaa vitsiä ja pohditaan viittomakielisten huumorin lähtökohtia, tosin melko pinnallisesti.

¹¹⁹ Padden - Humphries 1988, 41.

¹²⁰ Ks. esim. vitsi jättiläisestä Lane - Hoffmeister - Bahan 1996, 122-123.

¹²¹ Lane - Hoffmeister - Bahan 1996, 140.

¹²² Mts. 130.

keino muuttaa vallitsevia oloja on lisätä sorretun ryhmän itsemääräämisoikeutta. Viittomakielisiin kohdistuva sorto on (ainakin Pohjoismaissa) tällä hetkellä lähinnä rakenteellista: esimerkiksi viittomakielisten koulutus ei palvele viittomakielisiä parhaalla mahdollisella tavalla.¹²³ Rakenteelliset epäkohdat taas syntyvät tietämättömyydestä. Tietämättömyydestä juontaa juurensa myös kuulevien holhoava asenne kuuroja kohtaan, mikä taas synnyttää ja ylläpitää stereotypioita. Ratkaisu tähän noidankehään on viittomakieli- ja kuurotietoisuuden tason nostaminen koko yhteiskunnassa. Antamalla viittomakielisten itse päättää heitä koskevista asioista tai ainakin heidän käyttämisensä asiantuntijoina päätöksenteon yhteydessä nostaa tietoisuuden tasoa ja parantaa viittomakielisten oloja. Vähemmistöt tosin voivat vain harvoin päättää itse omista asioistaan, sillä useimmiten ne ovat taloudellisesti riippuvaisia muista. Viittomakielisten toiminnan tärkein tukija on Raha-automaattiyhdistys, jonka osuus Kuurojen Liiton tuloista esimerkiksi vuonna 1999 oli 50 prosenttia.¹²⁴ Ilmeisesti sekä RAY että Kuurojen Liitto ovat kuitenkin järjestelyyn kohtalaisen tyytyväisiä, joten suomalaisten viittomakielisten tapauksessa taloudellista riippuvaisuutta ei liene syytä problematisoida.

Viittomakieltä käyttävien oikeudet turvataan lailla. Mitkä sitten ovat ne edellytykset ja toimenpiteet, joilla varmistetaan viittomakielisten tasavertainen kohtelu muiden kieli- ja kulttuurivähemmistöjen kanssa? Opetusministeriön viittomakielen oikeudellista asemaa selvittäneen työryhmän mukaan keskeisimmät painopistealueet ovat varhaiskasvatus, opetus, viittomakielialan tutkimus ja koulutus, tulkkipalveluiden järjestäminen sekä tiedonsaanti viittomakielellä.¹²⁵ Eli vaikka periaatteessa viittomakielisten asema on laissa turvattu, käytännössä tasaveroiseen kohteluun on vielä matkaa, niin kuin useimmilla vähemmistöillä.

Vähemmistöjen syrjitty asema ei takaa mitään sen suhteen, että vähemmistön sisällä

¹²³ Koulutuksen ongelmista lisää luvussa 10.2.

¹²⁴ Toimintakertomus 1999, 45.

¹²⁵ Jokinen 2000b, 19.

ei olisi eriarvoisuutta, sillä alistetut eivät ole sen enempää tai vähempää taipuvaisia rasismiin kuin muutkaan.¹²⁶ Vaikka viittomakielisillä onkin vahva yhteenkuuluvuuden tunne, eivät hekään ole täysin vapaita syrjinnästä. Sukupuoli, seksuaalinen suuntautuminen, etnisyys ja vammaisuus ovat seikkoja, jotka saattavat aiheuttaa syrjintää yhtä hyvin viittomakielisten keskuudessa kuin kuulevillakin. Yhdysvalloissa kuurojen eri ryhmät ovat hyvin pitkälle järjestyneitä, esimerkiksi naiset, mustat, espanjalaiset, intiaanit, homot ja lesbot sekä kuurosokeat ovat perustaneet omat järjestönsä puolustamaan oikeuksiaan.¹²⁷

Suomessa tilanne on erilainen lähinnä viittomakielisten pienemmän määrän vuoksi. Yhdysvalloissa viittomakielisiä on niin paljon, että vähemmistön vähemmistökin on vielä joukoltaan tarpeeksi suuri ja voimakas järjestäytyäkseen. Suomessa viittomakielisiä kuuroja on vain 5000, joten siitä ei riitä kovin moneen eri järjestöön. Moninkertainen vähemmistöasema voi siis pienemmässä populaatiossa olla hankalampi kuin suuressa.

Suomessa yksi väliinputoajaryhmä on suomenruotsalaiset kuurot. Suomenruotsalaisille tarkoitetun Porvoon kuurojenkoulun lakkauttamisen (1993) jälkeen maassamme ei ole järjestetty kunnollista suomenruotsalaisten kuurojen perusopetusta. Moni kokeekin paremmaksi vaihtoehdoksi muuton Ruotsiin ainakin kouluttautumisen ajaksi, ja harva palaa koulutuksen jälkeen Suomeen.¹²⁸ Tämä ei kuitenkaan ole kenenkään edun mukaista: ei lähtijöiden eikä heidän vanhempiansa eikä myöskään niiden suomenruotsalaisten kuurojen, jotka haluavat opiskella ja elää Suomessa. Tämän moninkertaisen vähemmistön asema muuttuu siis koko ajan huonommaksi sitä mukaa kun sen koko pienenee.

Historiasta löytyy monia vähemmistöjä, jotka ovat haaveilleet omasta valtiosta ja

¹²⁶ Hall 1992, 300.

¹²⁷ Lane - Hoffmeister - Bahan 1996, 162-167.

¹²⁸ Jokinen 2000b, 63-64.

jopa osittain toteuttaneet pyrkimyksiään. Esimerkkeinä voisi mainita Englannista Amerikkaan muuttaneet puritaanit tai Utahiin asettautuneet mormonit.¹²⁹ Kuurot eivät ole poikkeus, vaan myös heillä on ollut haaveena kuurojen oma maa. Kuurojen asemaa kuulevien yhteisössä voi verrata ulkomaalaisuuteen, sillä erotuksella, että kuuro ei voi oppia puhuttua kieltä yhtä helposti kuin kuuleva. Olisiko näille ulkomaalaisille siis mahdollista perustaa oma valtio? 1800-luvulla Yhdysvalloissa tällaista todella yritettiin, mutta hanke kaatui näkemyksellisiin erimielisyyksiin ja käytännön ongelmiin.¹³⁰ Kuurojen tapauksessa käytännön ongelmista ehkä suurin on se, että suurimmalla osalla kuuroja on kuulevat vanhemmat ja lapset. Miten kuurojen maassa suhtauduttaisiin kuuleviin sukulaisiin?

Vai onko kuurojen maa jo olemassa? "A Journey into the DEAF-WORLD"-kirjassa esitetään kuurojen maan olevan yhtenäisen maan sijaan verkostomainen. Asuntolakoulut, niin Yhdysvalloissa kuin muissakin maissa, ovat kuurojen yhteisöjen ja kulttuurin kehoja ja siten kuuroille hyvin merkityksellisiä paikkoja. Samoin kuurojen yhdistykset ovat kuuroille kuulevien maailman keskellä olevia saarekkeita, joissa kuurot ovat omavaltaisia ja voivat seurustella vapaasti ilman kommunikointiongelmia. Yhden ainoan fyysisen alueen sijaan kuurojen maa koostuukin asuntolakoulujen ja yhdistysten verkostosta, jonka pääkaupunkina, "Mekkana", voidaan pitää Gallaudetia.¹³¹

Jos fyysisesti yhtenäistä kuurojen maata ei olekaan koskaan ollut olemassa, on maailmassa ollut useampiakin alueellisia viittomakielisiä yhteisöjä. Tällaisten yhteisöjen synnylle näyttää olevan kolme välttämätöntä ehtoa: kuuroja useammassa sukupolvessa, tavallista yleisempi kuurous ja maantieteellinen eristyneisyys. Eristyneisyys johtaa endogamiaan, mikä taas ylläpitää suurta kuurojen määrää.¹³²

¹²⁹ Wallvik 1997, 259.

¹³⁰ Mts. 260-261.

¹³¹ Lane - Hoffmeister - Bahan 1996, 125-128.

¹³² Mts. 206.

Tunnetuin näistä niin sanotuista assimilatiivisista yhteisöistä on ollut Martha's Vineyard -saarella Yhdysvaltain itärannikolla. 1600-luvun lopulla Englannista tulleilla asukkailla oli monilla resessiivinen kuuroutta aiheuttava geeni. Perinnöllistä kuuroutta oli saarella siten huomattavasti keskiarvoa enemmän, ja eräällä alueella jopa joka neljäs syntynyt lapsi oli kuuro. Suurin osa asukkaista oli kuulevia, mutta koska kuuroja oli niin paljon, osasivat myös kuulevat viittoja; saaren asukkaat olivat kaksikielisiä. Koska kaikki Martha's Vineyardilla viittoivat, kuurouteen ei kiinnitetty juurikaan huomiota: joku oli oikea- ja joku vasenkätinen, joku kuuro ja joku kuuleva. Lisäksi yhteisön kuurot olivat hyvin koulutettuja: he kävivät sisäoppilaitoksessa koulua viidestä seitsemään vuotta, siinä missä monet kuulevat lapset kävivät paikallista koulua vain kaksi tai kolme vuotta. Viittomakielinen yhteisö hajosi liikenneyhteyksien parantuessa ja asukkaiden avioituessa saaren ulkopuolisten kanssa. Vuonna 1952 saarella ei enää asunut kuuroja.¹³³ Martha's Vineyard on merkittävä ja lähes myyttisessä asemassa oleva kertomus viittomakielisten kulttuuriperinnössä, mikä ei ole ihme ajateltaessa niitä vähemmistöongelmia, joihin viittomakieliset usein törmäävät.

5. Viittomakielisten identiteetti

Identiteetti on käsite, jota käytetään hyvin paljon sekä monikulttuurisuudesta että viittomakielisyydestä keskusteltaessa, käsitteen ongelmista¹³⁴ huolimatta. Näin siksi, että kulttuuri ja identiteetti ovat kiinteästi sidoksissa toisiinsa ja joskus termejä käytetään jopa toistensa synonyymeinä.¹³⁵ Tässä ja kolmessa seuraavassa luvussa tarkastelenkin sitä, miten ja millaisista aineksista viittomakielisten identiteetti rakentuu: tässä luvussa yleisessä mielessä, seuraavissa tiettyjen identiteetin osa-alueiden näkökulmasta.

¹³³ Lane - Hoffmeister - Bahan 1996, 205- 206. Ks. myös Wallvik 1997, 30.

¹³⁴ Hall 1999, 245.

¹³⁵ Talib 1999, 41.

Identiteettikysymyksiä tutkinut Kerstin Heiling käyttää kahta eri identiteettiaspektia: minä-identiteettiä ja itse-identiteettiä. Minä-identiteetti on sisin, subjektiivinen sisäisen keskuksen kokemus, joka kehittyy vuorovaikutuksessa perheen kanssa ja säilyy samana koko elämän ajan. Itse-identiteetti taas muovautuu siitä, mitä on saanut tietää itsestään vuorovaikutuksessa muiden kanssa ja on identiteetin muuttuva osa.¹³⁶ Usein, kun puhutaan kuuro-identiteetistä, kuurous nähdään liian kokonaisvaltaisena. Kuuro-identiteetti on kuitenkin vain osa itse-identiteettiä. Kuurouden vaikutusta minä-identiteettiin Heiling ei tarkemmin käsittele, mutta toteaa, että kuurous ei ole hyvän minä-identiteetin este.¹³⁷

Heilingin identiteettikäsitys on varsin lähellä sitä, mitä Stuart Hall nimittää “sosiologiseksi subjektikäsitykseksi”. Tämän mukaan identiteetti muodostuu minän ja yhteiskunnan välisessä vuorovaikutuksessa. Sosiologisessa käsityksessä identiteetti silloittaa henkilökohtaisten ja julkisten maailmojen välistä kuilua.¹³⁸

Heilingin mukaan itse-identiteetti on siis ihmisen kokonaisidentiteetin muuttuva osa. Identiteettien alttiuden muutokseen tuo esiin myös niin sanottu queer-teoria. Se on alkuaan lähtöisin seksuaali-identiteettien tutkimuksesta, mutta on sovellettavissa myös identiteetteihin ylipäätään. Perustana on postmodernistinen diskurssianalyysi, joka kyseenalaistaa identiteettien deterministisen ja perustaan hakeutuvan selitysmallin. Queer-teorian mukaan identiteetit ovat kuitenkin rakennettuja ja toistamisella ylläpidettyjä: “toimin sen takia näin, koska kuvitteelliseen minääni kuuluu tällainen toiminta, eikä se säily, ellei sitä rakentavia aineksia toisteta.”¹³⁹

Queer-teorian voi tulkita kyseenalaistavan Heilingin teorian siinä, että olisi olemassa erilliset minä- ja itse-identiteetit: usko rakentamisen ja toiston voimaan sivuuttaa

¹³⁶ Wallvik 1999, 6.

¹³⁷ Mts. 6-7.

¹³⁸ Hall 1999, 21-22.

¹³⁹ Kekki 1999, 203-211.

uskon varhaislapsuudessa syntyvään minä-identiteettiin, joka ei myöhemmin elämän aikana muutu. Toisaalta queer-teorian mukaan identiteetin muodostus ja ylläpito ei ole täysin tahdonvaraista ja yksinkertaista, queer-identiteetti ei ole vaatekaappi, josta valitaan sopiva identiteetti. Ihminen ei ole tyhjä taulu, ennen kuin ryhtyy luomaan itselleen identiteettiä.¹⁴⁰ Queer-teorian ansio onkin tietoisesti rakennetun identiteetin mahdollisuuden esiintuominen kritiikkinä aiemmille teorioille.

Queer-teoria on ajatuksiltaan lähellä Hallin esittelemää "postmodernin subjektia", jolla ei ole kiinteää, olemuksellista tai pysyvää identiteettiä. Subjekti ottaa eri identiteettejä eri aikoina, eivätkä nämä identiteetit ryhmitä yhtenäiseksi kokonaisuudeksi minkään eheän minän ympärille. Se, miksi aiemmin esitellystä sosiologisesta subjektikäsitelmästä ollaan siirtymässä postmoderniin subjektikäsitelmään johtuu yleisestä subjektien ja sosiaalisten maailmojen pirstoutumisesta ja murtumisesta.¹⁴¹

Kuuro-identiteetin kannalta tämä ei tarkoita muuta kuin mitä jo Heiling totesi: kuuro-identiteetti on osa muuttuvaa itse-identiteettiä. Se, onko postmodernissa elämässä ollenkaan minä-identiteetin kaltaista pysyvää, sisäisen keskuksen kokemusta vai ei, ei vaikuta kuuro-identiteettiin. Kuitenkin subjektien pirstoutuessa ja identiteettien määrän kasvaessa identiteettien painotukset muuttuvat. Voisi siis olettaa, että viittomakielisten identiteetissä viittomakielisyys tai kuurous ei enää olisi painoarvoltaan yhtä suuri kuin yhtenäisempien subjektien aikana.

Päivi Fredäng on kahdenkymmenen ruotsalaisen informantin haastattelututkimuksella tutkinut ja tyypitellyt viittomakielisten kuurojen identiteettiprofileja.¹⁴² Kuurojen näkemys itsestään ja kuurojen yhteisöstä ja sen

¹⁴⁰ Kekki 1999, 208.

¹⁴¹ Hall 1999, 22-23.

¹⁴² Fredäng 1999, lähde on painamaton, 11-sivuinen paperi, joka esitettiin 13. Kuurojen Maailmanliiton kongressissa. Seuraavassa tekstin pääkohdat referoituna.

suhteesta kuulevien yhteiskuntaan ovat muuttuneet rajusti viisikymmentäluvulta tähän päivään. Fredäng kuvaa tätä muutosta neljällä identiteetti-profiililla, jotka eivät toki sellaisenaan esiinny, vaan ovat tyypittelyjä.

Fredäng nimeää neljä erilaista identiteettiä: säilyttävä, välittävä, taisteleva ja voittava (preserving, mediating, struggling, conquering). Säilyttävä on tavallisin vanhempien miesten kohdalla. Kuurouden kokemus otetaan annettuna eikä sitä kyseenalaisteta kuten ei myöskään yhteisöllisyyden tunnetta kuurojen kesken. Muut kuurot koetaan lähes perheenjäseninä ja kuurojen yhdistyksen merkitys on suuri. Vuorovaikutusta kuulevien kanssa ei juurikaan nähdä vaihtoehtona. Kirjallisuudessa tätä identiteettityyppiä pidetään usein kaikkien kuurojen perusasenteena.

Välittävää identiteettiä löytyy kaikenikäisistä. Olennaisin piirre tälle profiilille on pyrkimys edistää kuurojen sulautumista kuulevien yhteiskuntaan. Muita tyypillisiä piirteitä ovat hyvä ruotsin kielen taito ja kahden kulttuurin, puhutun ja viitotun, välillä oleminen. Kulttuurinen vaihto tapahtuu kuitenkin lähinnä yhteen suuntaan, kuulevien maailmasta kuurojen maailmaan, jolloin kuulevat idealisoidaan ja kuuroja kohtaan esitetään kritiikkiä. Kuitenkin kuurojen yhdistystä pidetään erittäin tärkeänä, kuten säilyttävässä identiteetissäkin. Suurin ero edelliseen profiiliin onkin suhde kuuleviin: välittävät idealisoivat kuulevien elämäntapaa, mutta säilyttävät ovat hylänneet sen. Molemmat, sekä säilyttävä että välittävä identiteetti-profiili, ovat alakulttuurisia (subculture) samassa mielessä kuin etniset ryhmät. Niiden tärkein tehtävä on säilyttää identiteetin "pyhä ydin" samalla lailla kuin etniset ryhmät suojelevat omaa etnistä identiteettiään.

Kolmas identiteetti-profiili, taisteleva, on vastakulttuurinen (counterculture). Siinä vuorovaikutus kuulevien kanssa koetaan vastentahtoisena sopeutumisena, ellei se tapahdu kuurojen ehdoilla. Tyypillisiin piirteisiin kuuluu identifioituminen ensisijaisesti kuuroksi ja sitten vasta sukupuolen, luokan tai iän mukaan. "Deaf Power" ja "Deaf Pride" -käsitteet kuuluvat vahvasti tähän profiiliin, samoin

kuurotietoisuus. Lähinnä tätä profiilia olleet informantit pitivät itseään aktiivisina, ylpeinä, pelottomina ja "oikeina" kuuroina. Jotkut vanhemmat kuurot vieroksuivat taistelevaa identiteettiä ja kritisoivat sen liioitellun negatiivista suhtautumista kuulevien yhteiskuntaan ja puristista asennetta viittomakieleen.

Voittavaan profiiliin kuuluu postmoderni ajatus siitä, että jokaisella on vastuu omasta elämästään. Jokaisella on oma maailmansa eikä täydellinen integraatio eri maailmojen välillä ole mahdollinen huolimatta lisääntyvästä avoimuudesta. Kuurojen yhdistystä pidetään sosiaaliselta elämältään staattisena ja alakulttuuriselle orientaatiolle perustuvana, mutta viittomakielisen ympäristön merkitystä ei väheksytä. Yhdistykset nähdään yhtenä monista sosiaalisen ankkuroitumisen paikoista. Tärkeänä pidetään hyödyn ottamista irti uusista haasteista ja mahdollisuuksista, joita nopea sosiaalinen ja tekninen kehitys avaavat. Tämä profiili on siis yksilön puolesta eikä ketään vastaan, siksi sitä voi nimittää rinnakkaiskulttuuriseksi (co-cultural). Voittavan profiilin piirteitä löytyy erityisesti nuorilta naisilta.

Tämä Fredängin tyypittely pohjaa melko suppeaan otantaan, mutta antaa pätevän tuntuksen kuvan sosiokulttuurisen orientaation evoluutiosta viisikymmentäluvulta tähän päivään. Suurin syy tähän muutokseen on kuurojen opetuksen ja yleinen asenteiden muuttuminen. Viittomakielen aseman parantuminen opetuksessa ja muutenkin yhteiskunnassa luonnollisesti parantaa viittomakielisten asemaa ja sitä kautta tekee viittomakielisistä entistä itsenäisempiä ja paremmin pärjääviä. Onko se sitten aina hyvä asia? Kuurojen yhteisössä on tästä asiasta epävarmuutta, sillä kuurojen yhdistysten muuttuva rooli aiheuttaa keskustelua, niin kuin suuret muutokset aina. Kuten Fredängin tyypittelyistä käy ilmi, suurelle osalle kuuroista kuurojen yhdistyksellä on suuri merkitys niin käytännön kuin symbolisellakin tasolla. Ei siis ihme, että varsinkin nuorten kuurojen osallistumisesta yhdistystoimintaan kannetaan huolta, heistähän riippuu yhdistystoiminnan jatkuvuus ja elinvoima.

Terve identiteetin kehitys edellyttää eri-ikäistä vertaisseuraa samanikäisten lisäksi.¹⁴³ Kouluissa ei juuri ole koulutettuja kuuroja työntekijöitä, vaikka aikuiset kuurot viittomakieliset kieli- ja samastumismallit olisivat tarpeellisia.¹⁴⁴ Tämä ajatus painottaa siis mallien tärkeyttä. Näistä malleistahan saadaan - queer-teorian käsitteillä ilmaisten - rakentavia aineksia, joita toistamalla rakennetaan omaa identiteettiä.

6. Viittomakielisten kieli-identiteetti

Kieli on hyvin tärkeä kulttuurin ja identiteetin määrittäjä. Kieli toimii kolmella tavalla yhdistäessään kielen puhujat keskenään ja kulttuuriinsa: kieli on sosiaalisen identiteetin symboli, sosiaalisen kanssakäymisen väline, ja kulttuurisen tietouden varasto.¹⁴⁵ Tässä luvussa tarkastelen sitä, miten viittomakieli nämä tehtävät suorittaa.

6.1. Mitä on viittomakieli

Viittomakieli on kuurojen yhteisössä käytettävä kieli, joka on käsien ja vartalon liikkeistä sekä ilmeistä koostuvien merkkien (viittomien) järjestelmä. Kysymyksessä on luonnollinen kieli, ei keinotekoinen viestintäjärjestelmä. Se on ainoa kieli, jonka kuuro voi omaksua ilman erityistä opetusta. Viittomakielisessä ympäristössä kasvava lapsi (kuuro tai kuuleva) siis omaksuu viittomakielen samalla lailla automaattisesti kuin kuuleva lapsi omaksuu ympärillään puhutun kielen. Kielen omaksuminen seuraa samoja vaiheita, oli se sitten viitottua tai puhuttua.¹⁴⁶

Oikeastaan pitäisi puhua viittomakielistä, sillä arvion mukaan maailmassa on noin

¹⁴³ Jokinen 2000b, 48.

¹⁴⁴ Mts. 21.

¹⁴⁵ Lane - Hoffmeister - Bahan 1996, 67.

¹⁴⁶ Viittomakieli - nyt ja aina 1997, 7.

tuhat viittomakieltä.¹⁴⁷ Vastoin yleistä harhaluuloa viittomakieli ei ole kansainvälinen, ajatus on yhtä mahdoton kuin ajatus yhdestä puhutusta kielestä.¹⁴⁸ Suomen viittomakieliset käyttävät yhteisössään suomalaista viittomakieltä (kansainvälinen lyhenne FinSL, Finnish sign language), Ruotsissa taas käytetään vastaavasti ruotsalaista viittomakieltä (SSL), Yhdysvalloissa ja osassa Kanadaa amerikkalaista viittomakieltä (ASL) ja niin edelleen. Tästä taas harhautuu helposti luulemaan, että kansalliset viittomakielet olisivat välittömästi yhteydessä kansallisiin puhuttuihin kieliin. Tämä ei kuitenkaan pidä paikkaansa, sillä vaikka joitakin yksittäisiä elementtejä saatetaankin lainata puhutuista kielistä, ovat viittomakielet rakenteellisesti täysin erilaisia kuin puhutut kielet. Riippumattomuutta puhutuista kielistä osoittavat myös viittomakielten väliset sukulaisuussuhteet. Esimerkiksi suomalainen viittomakieli on läheinen kielisukulainen ruotsalaisen viittomakielen kanssa, vaikka suomi ja ruotsi eivät kielisukulaisia olekaan. ASL:n läheisin sukulainen taas ei ole brittiläinen viittomakieli (BSL), kuten saattaisi puhuttujen kielten perusteella olettaa, vaan ranskalainen viittomakieli (FSL).

Viittomakielet poikkeavat toisistaan samoin kuin puhutut kielet toisistaan: viittomistoltaan (sanastoltaan) sekä kieliopeiltaan. Kuitenkin eri viittomakielisten on todettu ylittävän helpommin kielimuurin kuin puhuttuja kieliä käyttävien. Tästä asiasta on todettu muun muassa seuraavasti: “Viittomakielien rakenne on samantapainen kaikkialla. Käyttämällä kuvailevia viittomia ja lisäämällä pantomiimin osuutta pystyvät kuurot helposti kommunikoimaan eri maiden kuurojen kanssa.”¹⁴⁹ Tämä näkemys korostaa ehkä liiaksikin viittomakielisten globaalia yhteisöllisyyttä. Toisessa lähteessä taas eri viittomakielisten välistä kommunikointia ei pidetä niin erityisenä asiana, osaavathan kuulevatkin kommunikoida vieraskielisten kanssa.¹⁵⁰ Totuus on varmaankin jotain tältä väliltä: viittomakielillä on yhteisiä

¹⁴⁷ Malm - Östman 2000, 20.

¹⁴⁸ Mts. 18.

¹⁴⁹ Kuurojen kulttuurityöryhmän muistio 1985, 17.

¹⁵⁰ Malm - Östman 2000, 19.

rakenteellisia piirteitä, elehtimällä voi kertoa paljonkin ja esimerkiksi ASL:a osataan laajalti ympäri maailmaa. Viittomakielisillä lienee myös paremmat valmiudet elekielen ja pantomiimin käyttöön kuin keskivertokuulevalla. Jos kuitenkin keskustelijoiden viittomakielet eivät ole läheistä sukua keskenään, ei keskustelu voi edetä kovin abstraktille tasolle.

Melkein kaikki aikuiset kuurot (Suomessa) osaavat viittomakieltä, jonka ovat oppineet viimeistään koulutovereiltaan sisäoppilaitoksissa, joissa useimmat aikuiset kuurot ovat koulunsa käyneet.¹⁵¹ Suomen noin 8000 kuurosta 5000 käyttää viittomakieltä. Kielivalinta korreloi identifioitumisen kanssa: itseään kuuroiksi nimitävät henkilöt käyttävät ensisijaisesti viittomakieltä, kun taas huonokuuloiset käyttävät kommunikaatioon lähinnä puhetta ja huuliolukua.¹⁵²

Kuurojen ja kuulevien välillä keskustelua käydään usein sekakielellä, jossa kieliopillinen rakenne on otettu puhutusta enemmistökielestä mutta sanastoa on korvattu viittomilla. Myös monet aikuisiällä kuuroutuneet käyttävät tällaista kieltä eivätkä siis opettele varsinaista viittomakieltä. Tällaisia kieliä nimitetään esimerkiksi viitotuksi suomeksi tai MCE:ksi (Manually Coded English). Näitä kieliä ei pidä sekoittaa viittomakieliin, itse asiassa ne eivät ole kieliä ollenkaan, vaan keinotekoisia merkkisysteemejä.¹⁵³

Kuurot kokevat jokapäiväisessä elämässään eri tilanteissa vaikeuksia sen johdosta, että he kommunikoivat kielellä, joka on vieras suurimmalle osalle väestöstä. Kuuroilla on samanlaisia ongelmia kuin kielellisillä vähemmistöillä yleensä: kommunikointi ja vuorovaikutus, palvelujen ja tiedon saanti, osallistuminen,

¹⁵¹ Kuurojen kulttuurityöryhmän muistio 1985, 25.

¹⁵² Niemi 1999, 38.

¹⁵³ Näitä systeemejä on kehitetty puhutun kielen opettamista ja omaksumista varten, koska varsinaisen viittomakielen on ajateltu haittaavan puhutun kielen oppimista. (Käsittelen tätä asiaa tarkemmin seuraavassa luvussa.) Lapsi ei voi kuitenkaan omaksua tällaista keinotekoista kieltä ensikielensä, ja siten opetustulokset ovat jääneet heikoiksi. Ks. Lane - Hoffmeister - Bahan 1996, 266-272.

identiteetin ja itsetunnon säilyttämisen ongelmat ja niin edelleen.¹⁵⁴ Muista vähemmistökielistä poiketen viittomakielen olemassaolo, huolimatta kielteisistä asenteista, ei ole koskaan ollut vakavasti uhattuna.¹⁵⁵

Viittomakieli näyttäisi olevan merkittävin kiinnekohta viittomakielisten identiteetissä. Siitä kertoo ainakin se, että painopiste viittomakielialan tutkimuksessa on ollut ja on edelleen viittomakieli. Viittomakieliset ovat tehneet myös paljon töitä kielellisten oikeuksiensa eteen.¹⁵⁶ Tämä toiminnallinen painotus varmastikin osaksi aiheuttaa ja vahvistaa viittomakieli-identiteettiä, mutta perimmäisempi syy on se, että ei ole olemassa viittomakielistä kulttuuria ilman viittomakieltä.

6.2. Viittomakielen historia

Yksittäisiä merkintöjä kuuroista ja heidän elekielestään löytyy jo Platonin teksteistä.¹⁵⁷ Viittomakielisten historia heidän omasta näkökulmastaan on kuitenkin pitkälti tutkimaton ja kirjoittamaton.¹⁵⁸ Tutkimattomuus on varmastikin johtunut kuurojen alistetusta asemasta useissa kulttuureissa¹⁵⁹ ja tästä seuraten siitä, että harvalla syntymäkuurolla oli toivoa oppia lukemaan tai ylipäätään saada opetusta ennen vuotta 1750.¹⁶⁰ Viittomakielisiä yhteisöjä ei ehkä päässyt syntymään, niin kuin ei laajempaa yhteistä viittomakieltäkään, ennen kuin vasta 1700-luvun lopulla, tai ainakaan sellaisista ei ole näihin päiviin säilynyt tietoa. Erilaiset kotikielet, eli perheen sisällä syntyneet kommunikaatiosysteemit, ovat edelleen mahdollisia, miksei

¹⁵⁴ Kuurojen kulttuurityöryhmän muistio 1985, 56.

¹⁵⁵ Mts. 57.

¹⁵⁶ Esim. Kuurojen Liiton toiminnan viidestä painopistealueesta ensimmäinen (ja siten oletettavasti tärkein) on viittomakielen aseman parantaminen. (Viittomakieli - nyt ja aina 1997, 3.)

¹⁵⁷ Backenroth-Ohsako 1999, 121.

¹⁵⁸ Padden 1980, 90.

¹⁵⁹ Backenroth-Ohsako 1999, 121.

¹⁶⁰ Sacks 1992, 31.

siis sellaisia ole voinut olla kautta aikojen. Kysymys tässä tilanteessa ei kuitenkaan ole näistä yksittäisistä tapauksista. Viitotun kielen syntyminen edellyttää useamman kuuron muodostaman yhteisön, jossa vähitellen kehittyy sopimuksenvarainen, luova merkkijärjestelmä, kieli.¹⁶¹

Viittomakielen historia on vahvasti sidoksissa kuurojen opetuksen historiaan. Vuonna 1770 perustettiin Pariisissa yleinen kuurojenkoulu. Koulun perustaja ja opettaja Charles Michel de l'Épée opetti Pariisin kuurojen käyttämää viittomakieltä (tällaisen on siis vihjattu olleen olemassa, muuten tuota aikaa edeltäneistä viittomakielistä ja viittomakielisistä yhteisöistä ei siis tiedetä juuri mitään). Épée lisäsi tähän viittomakieleen opetustarkoituksessa ranskan kielen mukaisia prepositio-, artikkeli- ja apuverbi- viittomia. Näin siksi, että hän (ja monet muutkin hänen jälkeensä) ei nähnyt viittomakielessä omaa kieliopillista rakennetta. Opetuskieli oli siis eräänlainen viitottu ranska. Épée'n kouluun tuli oppilaita ympäri Eurooppaa, ja nämä taas veivät tietonsa kotimaihinsa ja perustivat siellä uusia kouluja.¹⁶²

Kielen kehittymiseen on siis tarvittu yhteisö ja päinvastoin. Kuurojen yhteisöjen syntyhistoriat ympäri maailman ovat samantyyppiset: ensin on tarvittu kuurojenkoulu ja viittomakielen käytön yhtenäistyminen. Kuurojenkoulut ovat usein olleet sisäoppilaitoksia, joissa oppilaiden välille on kehittynyt vahva yhteenkuuluvuuden tunne. Viittomakieli on muodostunut yhtenäiseksi ja siirtynyt oppilaspolvelta toiselle samoin kuin kuurojen perinnetietous. Koulun jälkeen oppilaat ovat jatkaneet kanssakäymistään toisten kuurojen kanssa. Näissä yhteisöissä kielet ovat kehittyneet. Opetuskieleen on sekoittunut aineksia oppilaiden kotikielistä ja oppilaat taas ovat vieneet tämän uuden kielen koteihinsa.¹⁶³ Olennaista on siis huomata, että kielet ovat syntyneet kuurojen omissa yhteisöissä luonnollisesti. Kuulevat ovat useaan kertaan yrittäneet lisätä viittomakieleen puhutun kielen kieliopin mukaisia viittomia

¹⁶¹ Kuurojen kulttuuriyöryhmän muistio 1985, 13.

¹⁶² Lane 1987, 53.

¹⁶³ Kuurojen kulttuuriyöryhmän muistio 1985, 27-28.

täydentääkseen mielestään puutteellista kieltä. Nämä lisäykset ovat kuitenkin yleensä tippuneet käytöstä melko nopeasti pois.¹⁶⁴

Suomalaisessa viittomakielessä on vaikutteita ruotsalaisesta. Ensimmäisen kuurojenkoulun perustaja, C. O. Malm, kuuro itsekin, opiskeli Ruotsissa Manilla-koulussa. Suomeen palatessaan hän toi mukanaan opiskelupaikkansa murteen ja ruotsalaiset sormiaakkoset (jotka tosin on myöhemmin hylätty ja vaihdettu kansainvälisiin). Kieli muuttui kuitenkin nopeasti sulautuessaan paikallisten omiin murteisiin.¹⁶⁵ Sen sijaan ruotsalaisen viittomakielen sukulaisuussuhteita muihin viittomakielisiin ei tiedetä. Opetuskielenä sitä käytettiin jo 1809, jolloin Tukholman Manilla-koulu perustettiin.¹⁶⁶ Näistä tiedoista päätellen viittomakielet yleensäkin ovat alkuperältään melko itsenäisiä, paikallisesti syntyneitä, joten tarkkaa syntyhistoriaa on yhtä vaikea tutkia kuin puhuttujen kieltenkin. Tutkimista vaikeuttaa sekin, että viittomakieltä ei ole voitu tallentaa ennen videoinnin keksimistä, kirjoitettua muotoahan viittomakielellä ei ole.

Puhutun kielen opettamista kuuroille on pidetty tärkeänä hyvin pitkään. Tämä 1500-luvulta alkanut kehitys saavutti eräänlaisen huippunsa vuonna 1880 Milanossa pidetyssä kuurojen opetusta käsitelleessä konferenssissa. Tässä viittomakielisten historian näkökulmasta katsottuna surullisenkuuluisassa konferenssissa päätettiin kieltää viittomien käyttö kuurojen opetuksessa. Perusteluina tälle päätökselle oli lähtökohta, jonka mukaan puhuminen on kiistatta ylempiä arvoista kuin viittominen, ja että puhuminen avaa kuuroille paremmat mahdollisuudet sosiaaliseen elämään. Viittomista pidettiin myös haitallisena puhutun kielen ja huulitaluvun oppimiselle.¹⁶⁷ Tätä julkilausumaa pidetään lähtölaukauksena niin sanotulle oralismin ajalle. Oralistinen opetusmetodi, joka perustui puhutun kielen ja huulitaluvun opetteluun,

¹⁶⁴ Lane - Hoffmeister - Bahan 1996, 59.

¹⁶⁵ Rissanen 1987, 71.

¹⁶⁶ Ahlgren 1987, 109.

¹⁶⁷ Lane - Hoffmeister - Bahan 1996, 61.

levisi kuurojenkouluihin ympäri maailmaa. Kuurot opettajat irtisanottiin tai siirrettiin ei-akateemisiin töihin.¹⁶⁸ Oppilaita saatettiin hakata sormille, jos he käyttivät viittomakieltä ja lisäksi oppilaiden joukossa oli vakoojia, jotka palkkiota vastaan kantelivat opettajille toisten oppilaiden viittomakielen käytöstä.¹⁶⁹

Viittomakieli ei kuitenkaan yrityksestä huolimatta kuollut, siitä yksinkertaisesta syystä, että kuuro voi oppia luonnollisesti ja helposti ainoastaan viitotun kielen. Viittomisen kieltäminen, puheen opettamisen painottuminen koulutuksessa ja eräissä tapauksissa suoranainen sadismi kuuroja oppilaita kohtaan ovat kuitenkin jättäneet lukuisia kauhukokemuksia ja -kertomuksia viittomakielisten kulttuuriperintöön oralismin kaudesta. Tästä kertovat esimerkiksi lukuisat oralismia käsittelevät taideteokset.¹⁷⁰ Erään näkemyksen mukaan oralismin perimmäisenä tarkoituksena ei ollutkaan kuurojen opettaminen puhumaan tai kirjoitetun kielen oppiminen, vaan kuurojen keskinäisen kanssakäymisen ja avioitumisen estäminen, jotta kuurot eivät lisääntyisi keskenään.¹⁷¹ Näin ymmärrettynä oralistinen ideologia on siis lähtökohdiltaan rasistinen.

1960-luvulta eteenpäin viittomakieltä alettiin tutkia ja tämän tieteellisen tutkimuksen kautta arvostuskin nousi. Oralistisessa opetuksessa myös viittomakieliset itse oli saatu uskomaan viittomakielen alempiarvoisuuteen puhuttuun kieleen nähden¹⁷², ja siksi viittomakielitieteen ensiaskeleet ja tutkimustulokset olivat erityisen vallankumouksellisia ja kiisteltäviä viittomakielisten itsensäkin parissa.¹⁷³ Nykyään ollaan myös yleisesti sitä mieltä, että puhutun kielen oppiminen onnistuu kuuroilta parhaiten nimenomaan viittomakielen kautta, eli viittomakieli ei estä puhutun kielen

¹⁶⁸ Lane - Hoffmeister - Bahan 1996, 61, 241.

¹⁶⁹ Jokinen 1991, 64.

¹⁷⁰ Lane - Hoffmeister - Bahan 1996, 142, Padden - Humphries 1988, 36-37.

¹⁷¹ Lane - Hoffmeister - Bahan 1996, 380.

¹⁷² Jokinen 2000a, 95.

¹⁷³ Ks. esim. Eastman 1980, 18, 25.

oppimista vaan päinvastoin.¹⁷⁴

Oralismi on siis tieteellisillä ja empiirisillä todisteilla osoitettu lähtökohdiltaan ja tuloksiltaan epäpäteväksi ideologiaksi ja opetusmenetelmäksi. Monissa kouluissa, varsinkin Pohjoismaissa, oralistiset menetelmät onkin jo kauan sitten hylätty ja viittomakielen asema viittomakielisten koulutuksessa on parantunut. Maailmanlaajuisesti ongelma on kuitenkin edelleen olemassa, sillä yli 90 prosenttia maailman kuuroista lapsista on oralistisen opetuksen piirissä.¹⁷⁵

6.3. Viittomakielen asema Suomessa

Viittomakielen lainsäädännöllinen asema on kehittynyt huomattavasti viime vuosina. Suomalainen viittomakieli tunnustettiin perustuslaillisella tasolla vuonna 1995. Kielellisiä oikeuksia koskevan momentin mukaan viittomakieltä käyttävien ja vammaisuuden vuoksi tulkitsemis- ja käännösapua tarvitsevien oikeudet turvataan lailla. Tämä oli suuri askel kohti kielellistä tasa-arvoisuutta ja sillä oli tärkeä periaatteellinen merkitys viittomakielisten yhteisölle. Oikeusministeriön asettama työryhmä ryhtyi selvittämään, mitä toimenpiteitä tarvitaan, jotta laki toteutuisi käytännössä. Työryhmä piti keskeisinä alueina varhaiskasvatusta, opetusta, viittomakielialan tutkimusta ja koulutusta, tulkkipalveluiden järjestämistä sekä tiedonsaantia.¹⁷⁶

Yksi viittomakielen asemaan liittyvä tärkeä kysymys, erityisesti lasten kannalta, on viittomakielisten ympäristöjen puute. Lapset tarvitsevat kielellisiä virikkeitä, myös tahattomia. Kuulevat lapset voivat sattumalta poimia tietoja muiden keskusteluista,

¹⁷⁴ Käsittelem tätä asiaa tarkemmin luvussa 6.4.

¹⁷⁵ Jokinen 2000a, 96.

¹⁷⁶ Lappi 2000, 72.

mutta kuurot lapset jäävät usein tätä kielikylyä vaille.¹⁷⁷ Tästä taas seuraa se, että kuurot kehittyvät kielellisesti kuulevia hitaammin, minkä on edelleen todettu näkyvän esimerkiksi siinä, että kuulevien lasten piirrokset ovat yksityiskohtaisempia ja informatiivisempia kuin samanikäisten kuurojen lasten. Ero tasoittuu iän myötä.¹⁷⁸ Kielellä ja ajattelun kehittämisellä on siis kiistaton yhteys, joten vaikka ero iän myötä tasoittuisikin, ei viittomakielisten lasten ajattelun kehittymisen viive ole kenenkään edun mukaista. Siksi olisikin tärkeää saada järjestettyä viittomakieliselle lapselle mahdollisimman paljon tilanteita, joissa hän voisi saada omakielisiä virikkeitä.

Suomessa niin kuin muuallakin yksi merkittävimmistä oralismin jättämistä jäljistä kuurojen opetuksen ja viittomakielen kannalta on se, että kuurojen opettajistosta tuli lähes kokonaan kuulevien aluetta. Vielä viime vuosisadalla opettajat olivat usein kuuroja, joten opetus oli natiivien käsissä. Oralistinen opetusmenetelmä taas ei kuuroja opettajia kelpuuttanut, ja vasta 1990-luvulla kuurot ovat jälleen alkaneet toimia opettajina, mutta heitä on maassamme edelleen vain muutama.¹⁷⁹ Siksi vaikka viittomakielen asema onkin yleisesti jo pitkään ollut vahvistumassa, on viittomakielen taso kuurojenkoulujen opettajilla edelleen varsin kirjava. Monilla viittominen on lähempänä viitottua suomea kuin viittomakieltä.¹⁸⁰ Viittomakieliset lapset eivät siis välttämättä saa kouluissa opetusta omalla äidinkielellään.

Vuoteen 1972 asti kuurot kävivät koulua valtion sisäoppilaitoksissa, joita oli kuusi (Jyväskylässä, Oulussa, Mikkelissä, Kuopiossa, Turussa ja Porvoossa). Laki kuulovammaisten kouluista muuttui siten, että alettiin perustaa kunnallisia kuulovammaisten kouluja ja kaksi valtion sisäoppilaitosta, Kuopion ja Turun koulut, lakkautettiin. Tämän toimenpiteen lähtökohtana oli se, että kuulovammainen lapsi voisi käydä koulua kotoa käsin ja asua normaalisti perheensä kanssa. Tällä hetkellä

¹⁷⁷ Wallvik 1999, 5.

¹⁷⁸ Hegen 1988, 23.

¹⁷⁹ Jokinen 2000a, 82.

¹⁸⁰ Jokinen 1991, 64.

valtion kouluja on kolme: Jyväskylässä, Mikkelissä sekä Oulussa. Kunnallisia kouluja on 13.¹⁸¹ Vanhemmat voivat valita, laittavatko he lapsensa valtion kouluun, kunnalliseen kouluun vai kuulevien peruskouluun.¹⁸² Perinteisesti sisäoppilaitoksia on pidetty kielen kannalta parhaina vaihtoehtoina, kun taas integroitu opetus yhdessä kuulevien kanssa tuomitaan useassa lähteessä.¹⁸³

Viittomakielisille on muutama erityisoppilaitos peruskoulun jälkeistä opetusta varten. Lisäksi Mikkelin kuurojenkoulussa on vuodesta 1976 lähtien annettu lukio-opetusta.¹⁸⁴ Kuuroja opiskelee myös kuulevien kanssa samoissa oppilaitoksissa joko tulkin avulla tai ilman. Opiskelutulkkipalvelu onkin, ongelmistaan huolimatta, laajentanut viittomakielisten ammatinvalinnan ja urakehityksen mahdollisuuksia huomattavasti.¹⁸⁵

Viittomakielen tutkimus on nykyään jo Suomessakin melko pitkällä.¹⁸⁶ Yksi konkreettinen etappi saavutettiin Suomalaisen viittomakielen perussanakirjan valmistuessa vuonna 1998. Sanakirjan hakujärjestelmä toimii viittomakielestä suomen kieleen päin, joten se palvelee viittomakielistä paremmin kuin aiemmat suomi-viittomakieli -sanakirjat. Jo vuonna 1988 käynnistynyt sanakirjaprojekti tuotti paljon uutta tutkimustietoa suomalaisesta viittomakielestä. Sanakirjan kohderyhmänä ovat paitsi äidinkieleltään viittomakieliset myös kielenoppijat.¹⁸⁷ Sen sijaan viittomakieliala laajemmin käsitettynä kaipaa edelleen jopa perustavanlaatuista tutkimusta. Tilannetta kuvastaa se, että kokoava perusteos alalta on puuttunut aina vuoteen 2000 asti, jolloin ilmestyi teos Viittomakieliset Suomessa.¹⁸⁸

¹⁸¹ Jokinen 2000b, 14. Porvoon ruotsinkielinen kuurojenkoulu suljettiin vuonna 1993, mitä ennen valtion kouluja oli siis neljä.

¹⁸² Kuurojen kulttuurityöryhmän muistio 1985, 33-34.

¹⁸³ Käsittelen tätä luvussa 9.2.

¹⁸⁴ Kuurojen kulttuurityöryhmän muistio 1985, 35-36.

¹⁸⁵ Lappi 2000, 75. Ks. lisätietoja tulkkipalvelusta liite x.

¹⁸⁶ Ks. esim. Malm 2000a, osio "Tutkimustietoa viittomakielistä", s. 147-226.

¹⁸⁷ Toimintakertomus 1997, 12-13, Toimintakertomus 1998, 17. Viittomakielen opiskelusta ks. liite 3.

¹⁸⁸ Malm 2000a.

Kuuro kohtaa usein pelkkään ääneen perustuvia järjestelyjä: summereita, kuulutuksia, hälytyksiä. Äänen ilmaiseminen visuaalisesti olisi kuitenkin mahdollista.¹⁸⁹ Tämä voidaan nähdä kielivähemmistöllisenä ongelmana yhtä hyvin kuin vammaispoliittisena. Käsittelen tätä asiaa tarkemmin luvussa 8.3.

Kaiken kaikkiaan viittomakielellä on maassamme melko hyvä asema, ainakin verrattuna muutaman vuosikymmenen takaiseen tilanteeseen. Viittomakieli alkaa olla jo monelle kuulevallekin tuttu asia esimerkiksi päivittäisten viittomakielisten televisio-ohjelmien tai julkisissa tilaisuuksissa toimivien tulkkien kautta. Myös Suomen kaksikielinen historia, vähemmistökielten aseman tunnustaminen ja monikielisyyden ja -kulttuurisuuden arvostaminen ovat omalta osaltaan raivanneet tietä myös viittomakielelle ja myötämieliselle suhtautumiselle sitä kohtaan.¹⁹⁰

6.4. Viittomakielisten kaksikielisuus

Viittomakieltä käyttävät ovat laaja ja kirjava ryhmä. Se voidaan jakaa kolmeen osaan: niihin henkilöihin, joille viittomakieli on äidin- tai ensikieli, niihin joille se on toinen kieli ja niihin joille se on vieras kieli. Varsinaisesti viittomakielisiä ovat äidin- ja ensikieliset. Ero äidin- ja ensikielisen välillä on se, että äidinkielisen vanhemmista toinen tai molemmat ovat viittomakielisiä, kun taas ensikielisen vanhemmista toinen tai molemmat ovat opetelleet viittomakielen toisena tai vieraana kielenä. Viittomakieli toisena kielenä tarkoittaa sitä, että henkilön pääasiallinen kieli on puhuttu ja kirjoitettu. Viittomakieli on vieras kieli siinä tapauksessa, jos sitä on opittu lähinnä kielenopetuksen yhteydessä tai sattumanvaraisesti viittomakieltä käyttäviltä.¹⁹¹

¹⁸⁹ Kuurojen kulttuurityöryhmän muistio 1985, 45.

¹⁹⁰ Jokinen 2000a, 95.

¹⁹¹ Mts. 80.

Viittomakielellä ei ole omaa kirjoitusasua. Erilaisia yrityksiä kirjoitusasun lanseeraamiseksi on tehty, mutta visuaalis-spatiaalisen kielen saattaminen tekstiksi tuottaa ongelmia.¹⁹² Tämä tilanne yhdessä kielivähemmistöisten syiden kanssa aiheuttaa sen, että viittomakielisten tulee jonkin verran hallita myös puhuttua ja kirjoitettua valtaväestön kieltä, Suomessa suomea tai ruotsia. Kirjallisuus on näillä kielillä ja kouluissa oppimateriaali on kirjallista. Siksi viittomakielisten koulutuksessa tavoitteen tulisi olla kaksikielisyys: viittomakielen ja suomen tai ruotsin riittävä taso.¹⁹³

Käytännössä monella viittomakielisellä puhutun kielen taito ei yllä samalle tasolle viittomakielen taidon kanssa. “Tällä hetkellä aikuiset kuurot ovat kaksikielisiä vain poikkeustapauksissa“, todetaan Kuurojen kulttuurityöryhmän muistiossa vuodelta 1985. Tämän sanotaan johtuvan viittomakielen heikosta asemasta koulutuksessa ja kuntoutuksessa.¹⁹⁴ Tähän päivään mennessä tilanne on jonkin verran parantunut, mutta puhuttu kieli viittomakielisen toisena kielenä on edelleen varsin vähän tutkittu ja tunnettu asia.¹⁹⁵

Erään kaksikielisyiden määritelmän mukaan

A speaker/signer is bilingual who is able to function in two (or more) languages, in both monolingual and bi-multilingual communities, in accordance with the sociocultural demands made on an individual's communicative and cognitive competence by these communities and by the individual herself, at the same level as native speakers, and to identify positively with both (or all) language groups (and cultures) or parts of them.¹⁹⁶

Tämä on melko vaativa määritelmä. Esimerkiksi vaatimus, että ollakseen kaksikielinen kuuron tulisi hallita puhuttu kieli yhtä hyvin kuin natiivi, on kova. Toiset kaksikielisyiden määritelmät sallivat sen, ettei molemmissa kielissä ole

¹⁹² Ks. esim. Savolainen 2000, 189-200.

¹⁹³ Kuurojen kulttuurityöryhmän muistio 1985, 22-23. Mikä sitten on “riittävä”, sitä ei lähteessä sen enempää määritellä.

¹⁹⁴ Mts. 25.

¹⁹⁵ Jokinen 2000b, 57.

¹⁹⁶ Skutnabb-Kangas 1994, 143.

samanlaista kompetenssia ja että kieliä käytetään eri tilanteissa. Yleisestikin kaksikielisyys liittyy se, että kielitaito ei molemmissa kielissä kehity yhtä pitkälle.¹⁹⁷ Onkin esitetty, että vaikka viittomakielisten yhteisön jäsenillä voi olla suurtakin vaihtelua kielellisessä kompetenssissa, ovat he joka tapauksessa kaksikielisiä.¹⁹⁸

Monet yleiset kaksikielisuuden piirteet sopivat myös kuuroihin kaksikielisiin. Erojakin on, esimerkiksi se, että kaksikielinen kuuro ei voi muuttua yksikieliseksi koska ei voi muuttua kuulevaksi. Myöskään kuuro ei voi koskaan täysin oppia tiettyjä puhutun kielen ominaisuuksia, puhumista esimerkiksi.¹⁹⁹ Lisäksi kuuleva voi saavuttaa kaksikielisuuden luonnollisesti, esimerkiksi vanhempien ollessa erikielisiä keskenään. Kuuro ei voi tulla kaksikieliseksi puhutussa kielessä kuin opetuksen kautta.²⁰⁰

Tutkimustulosten mukaan paras tapa saavuttaa kouluopetuksella kaksikielisyys ja samalla taata myös hyvä koulumenestys on niin sanottu kielensuojaohjelma, jossa kaikki tai suurin osa vähemmistölasten opetuksesta on äidinkielellä koko kouluajan.²⁰¹ Tämä pätee myös viittomakielisiin. Selitys tälle on se, että lapsi tarvitsee vahvan äidinkielentaidon, jotta kieli voisi toimia myös ajattelun välineenä. Jos ajattelukieli ei ole vielä ehtinyt kehittyä, voimakas vieraan kielen opettaminen haittaa tätä kehitystä. Siten kielten oppiminen ja kognitiiviset taidot yleensäkin viivästyvät.²⁰²

Kaksikielisuuden kasvattaminen ei voi viittomakielisillä tarkoittaa niin sanottua

¹⁹⁷ Backenroth-Ohsako 1999, 126.

¹⁹⁸ Mts. 140.

¹⁹⁹ Mts. 126.

²⁰⁰ Kuurojen kulttuurityöryhmän muistio 1985, 23. Sen sijaan kaksikielisyys kahdessa eri viitotussa kielessä voi onnistua siinä missä kuulevilla kahdessa eri puhutussa kielessä.

²⁰¹ Skutnabb-Kangas 1988, 149-156.

²⁰² Mts. 86-90. Ks. myös Lane - Hoffmeister - Bahan 1996, 293.

siirtymäohjelmaa, jossa vähitellen enemmistökielen käyttö lisääntyy ja lopulta oppilaan oman alkuperäisen ensikielen käyttö jää opetuksessa kokonaan pois. Tämähän on ainakin Yhdysvalloissa kaksikielisen opetuksen tärkein päämäärä.²⁰³ Tällä tavoin tähdätään eri etnisten vähemmistöjen sulauttamiseen valtaväestöön. Viittomakielisten tapauksessa sulauttaminen ei kuitenkaan voi samassa mielessä onnistua, joten opetuksellisena tavoitteena tällainen kaksikielisyydestä yksikielisyyteen siirtyminen ei ole hedelmällinen. Sen sijaan viittomakieltä tulisi koko koulutuksen ajan pitää ensisijaisena opetuskielenä ja opettaa puhuttua kieltä toisena kielenä. Vaikka puhutun kielen hallinta onkin tärkeää, primaarikielen hallinta on vielä tärkeämpää.²⁰⁴

Kyselytutkimuksen²⁰⁵ mukaan 85% kuuroista arvioi osaavansa suomea hyvin tai kohtalaisesti. Hyvin suomea osaavien määrä on suurempi vanhemmissa ikäryhmissä.²⁰⁶ Viittomakielen taidossa asetelma on päinvastainen: vanhimmasta ikäryhmästä 64 % koki viittomakielen taitonsa hyväksi ja nuorimmasta 86 %.²⁰⁷ Joka tapauksessa, tulosten mukaan suurin osa kuuroista osaa sekä viittomakieltä että suomea hyvin tai kohtalaisesti.

Ruotsissa kuuron lapsen äidinkieleksi katsotaan viittomakieli vaikkei se ole useimpien kuurojen lasten vanhempien edes toinen kieli.²⁰⁸ Varhaiskuuron äidinkieli on viittomakieli, koska se on ainoa kieli, jonka kuuro lapsi oppii luonnollisella tavalla

²⁰³ Lane - Hoffmeister - Bahan 1996, 306.

²⁰⁴ Mts. 305-306.

²⁰⁵ Niemi 1999. Tulosta tarkasteltaessa tulee pitää mielessä otanta: kysely lähetettiin 25-60-vuotiaille kuulovammaisille, jotka olivat vuosina 1960-90 opiskelleet kuulovammaisten opetukseen erikoistuneessa toisen asteen oppilaitoksessa, sekä 41 vapaaehtoisena tutkimukseen ilmoittautuneelle. Kyselylomakkeen palautti 549 henkilöä, joista kuuroja oli 316, huonokuuloisia 148 ja kuurosokeita 28. (Niemi 1999, tiivistelmä sivu.) Tutkimuksessa ei siis oteta huomioon niitä kuuroja, jotka eivät ole olleet toisen asteen koulutuksessa. Kuinka paljon tällaisia kuuroja on, sitä ei tutkimuksessa kerrota.

²⁰⁶ Mts. 45.

²⁰⁷ Mts. 47.

²⁰⁸ Backenroth-Ohsako 1999, 126.

vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa.²⁰⁹ Kuurojen lasten kasvattamista kaksikielisyteen viittomakieli ensikielenään pidetäänkin tärkeänä.²¹⁰ Totuus on kuitenkin se, että minkä tahansa kielellisen vähemmistön lapsilla on ollut ja on edelleen ongelmia saada opetusta äidinkielellään: monikielisyttä pidetään monenlaisena haittatekijänä.²¹¹ Siten viittomakielen huono asema kuurojenkouluissa ei ole mitään ennennäkemätöntä, vaan samanlaisesta sorrosta joutuvat kärsimään myös monet kuulevat oppilaat maailmassa.²¹²

Kaksikielisyden ohella sosiokulttuurisessa kirjallisuudessa korostetaan viittomakielisten kasvattamista myös kaksikulttuurisuuteen. Yhdysvaltalaisessa kaksikielistä opetusta koskevassa laissa (Bilingual Education Act vuodelta 1965) todetaan, että lapselle ensisijainen tapa oppia on oman kielen ja kulttuuriperinnön kautta. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että vähemmistökieltä ensikielenään puhuvaa lasta opetetaan omalla kielellään ja oman vähemmistön historiaa, kulttuuria ja kieltä opetetaan siinä missä yleistä historiaa, kulttuuria ja enemmistökieltä.²¹³ Tässä on selkeä yhteneväisyys sekä kielensuojausohjelmaan että monikulttuurisuuden periaatteisiin.

Kaksikielisyys ja kaksikulttuurisuus eivät välttämättä automaattisesti seuraa toisiaan. Yhden kaksikulttuurisuuden määritelmän mukaan kaksikulttuurinen henkilö (a) elää kahdessa tai useammassa kulttuurissa, (b) adaptoituu, ainakin osin, näihin kulttuureihin, ja (c) sekoittaa eri kulttuurien aineksia toisiinsa. Useimmat viittomakieliset täyttävät nämä vaatimukset ja ovat siis paitsi kaksikielisiä myös kaksikulttuurisia.²¹⁴

²⁰⁹ Kuurojen kulttuurityöryhmän muistio 1985, 22.

²¹⁰ Backenroth-Ohsako 1999, 126-127.

²¹¹ Mts. 127.

²¹² Viittomakielisten koulutuksen ongelmista lisää luvussa 10.2.

²¹³ Lane - Hoffmeister - Bahan 1996, 294.

²¹⁴ Backenroth-Ohsako 1999, 127.

Kaksikielisessä opetuksessa matka monikulttuurisuuteen on kuitenkin lyhyempi kuin yksikielisessä. Ja koska viittomakielisillä opetuksen täytyy olla kaksikielistä, on monikulttuurisuus varsin luonteva tavoite. Viittomakielisillä kieli, identiteetti ja kulttuuri ovat niin erottamattomia, että viittomakielistä opetusta on vaikea antaa ilman että opetettaisiin samalla viittomakielisten kulttuuria.

7. Viittomakielisten etninen identiteetti

Viittomakieliset eivät ole alueellinen kielivähemmistö. Siinä mielessä he poikkeavat muista kielellisistä vähemmistöistä, sillä muillahan on (ainakin teoriassa) jokin lähtöpaikka, josta kyseisen "kansan" voidaan katsoa olevan lähtöisin. Viittomakielisiä (tai ainakin kuuroja) on kaikkien kansojen joukossa. Viittomakieliset eivät myöskään kannata kehossaan jonkun tietyn etnisen ryhmän merkkejä, vaan viittomakielisiä on valkoisia, mustia ja kaikkea siltä väliltä. Yli yhdeksänkymmentä prosenttia kuuroista syntyy kuuleville vanhemmille. Eivätkö nämä lapset silloin ilman muuta seuraa vanhempiansa rotua ja kulttuuria? Tilanne ei ole aivan niin yksinkertainen.

7.1. Viittomakieliset etnisenä ryhmänä

Etnisellä ryhmällä on erilaisia määritelmiä, jotka eroavat toisistaan painotusten suhteen. Seuraava määritelmä ottaa huomioon sekä sosiaalilingvistisen että –antropologisen näkökulman. Määritelmään kuuluu neljä ehtoa, jotka ainakin osan vähemmistön jäsenistä on täytettävä, jotta voitaisiin puhua etnisestä ryhmästä. Lisäksi jokaisen ryhmään kuuluvan pitää täyttää ehdoista vähintään yksi. Ehdot ovat:

- (1) itse tehty luokittelu (samaistuminen)
- (2) sukujuuret
- (3) erityiset kulttuuripiirteet, esimerkiksi kyky puhua tiettyä kieltä
- (4) sosiaalinen organisaatio sekä ryhmän jäsenten keskinäistä että

ulkopuolisten kanssa tapahtuvaa vuorovaikutusta varten²¹⁵

Viittomakielisten yhteisö täyttää kaikki nämä ehdot. Kolmas ehto täyttyy viittomakielisten kohdalla helposti, kun on kyseessä kielellinen ryhmä. Ensimmäinen ehto edellyttää halua kuulua ryhmään tai halua luokitella itsensä siihen.²¹⁶ Selkeästi suurin osa Suomen (lääketieteellisesti) kuuroista identifioi itsensä kuuroiksi tai viittomakielisiksi. Huonokuuloiset taas eivät yleensä koe itseään kuuroiksi eivätkä viittomakielisiksi, vaan huonokuuloisiksi tai kuulovammaisiksi.²¹⁷ Huonokuuloiset eivät siis pääsääntöisesti samaistu samaan ryhmään kuurojen kanssa. On kuitenkin huomattavaa, että kysymys ei ole niinkään kuulovamman asteesta, vaan viittomakielen hallinnasta ja halusta käyttää sitä. Kuulokäyrän perusteella huonokuuloiseksi luokiteltu henkilö saattaa siis opetella viittomakielen ja samaistua kuuroihin.²¹⁸

Toinen kohta luokittelussa on kuurojen kannalta hankalin. Kuten todettu, suurimmalla osalla kuuroista on kuulevat vanhemmat. Jäljelle jää kuitenkin se pieni osa, viidestä kymmeneen prosenttia kuuroista, joiden kuurous on perinnöllistä. Lieneekin lähinnä makuasia, riittääkö tämä määrä täyttämään etnisen ryhmän ehdon. Käytännössähän missään etnisessä ryhmässä kaikilla jäsenillä ei voi olla ryhmän jäsenistöön kuuluvia sukulaisia.²¹⁹ Lisäksi tutkimukset ovat osoittaneet, että yksilöiden erot tietyn geneettisen ryhmän sisällä ovat yhtä merkittäviä kuin erot kahden geneettisesti osin erilaisiksi määritellyn ryhmän välillä.²²⁰ Sukujuurien merkitys etnisen ryhmän määrittelyssä saattaa siten olla hyvinkin symbolista.

Viittomakielisten yhteisössä kuuroja lapsia arvostetaan samoin kuin ylipäättään

²¹⁵ Allardt - Starck 1981, 38.

²¹⁶ Mts. 39.

²¹⁷ Niemi 1999, 35.

²¹⁸ Kuurojen kulttuurityöryhmän muistio 1985, 54.

²¹⁹ Allardt - Starck 1981, 39.

²²⁰ Hall 1992, 296.

sukuja, joissa on useita kuuroja henkilöitä monessa sukupolvessa.²²¹ Tälle on monia perusteluita: ensinnäkin onhan luonnollista, että vanhemmat haluavat lapsensa olevan kuin he, jotta he voivat jakaa samoja kokemuksia ja saman maailman. Kuuleville vanhemmille voi olla järkytys saada kuuro lapsi. Kuuroille vanhemmille kuuleva lapsi ei varmastikaan ole samanlainen järkytys, mutta kuuleva lapsi on silti osittain vieraan kulttuurin edustaja. Toiseksi: kuuroissa lapsissa on viittomakielisen yhteisön tulevaisuus.²²² Kolmanneksi: kuurojen vanhempien kuuroilla lapsilla on vahvat kulttuuriset juuret viittomakielisyydessä verrattuna kuulevien vanhempien kuuroon lapseen. Siksi perinnöllisesti kuurot ovat kuurojen yhteisössä usein merkittävässä asemassa ja kieli ja kulttuuriperinne siirtyvät heidän välityksellään.²²³

Kaikki kuuleville vanhemmille syntyvät kuurot eivät ehkä koskaan koe kuuluvansa viittomakieliseen yhteisöön, kun taas toisen tai useamman sukupolven kuuro useimmiten kokee. Siten viittomakielisessä yhteisössä perinnöllisesti kuurojen osuus voi olla suurempi kuin koko väestössä. Myös viittomakielisten vahva endogamia²²⁴ vahvistaa sukukeskeisyyttä, vaikka kuurojen jälkeläisistä ei kuuroja välttämättä tulekaan. Liittyessään kuurojen yhteisöön kuuro pääsee osalliseksi sen historiasta ja perinteestä ja ne tulevat hänelle jopa tärkeämmiksi kuin oman perheen sukujuuret.²²⁵ Siis vaikka viittomakielisillä ei geneettisesti katsottuna aina olekaan yhteisiä sukujuuria, henkinen sukulaisuus on tosiasia.

Neljäs ehto toteutuu viittomakielisten kohdalla monella tavalla. Historiallisesti, kuten edellä on todettu, ensimmäinen viittomakielinen sosiaalinen organisaatio (josta on

²²¹ Lane - Hoffmeister - Bahan 1996, 25.

²²² Kuurojen toiveista saada kuuroja lapsia ennemmin kuin kuulevia käydään kuvitteellinen joskin realistinen keskustelu teoksessa Lane - Hoffmeister - Bahan 1996, 377-378.

²²³ Kuurojen kulttuuriryhmän muistio 1985, 54.

²²⁴ Arviot kuurojen keskinäisten avioliittojen määrästä vaihtelevat. Yhtäällä todetaan, että kuuroista 2/3:lla myös puoliso on kuuro. (Niemi 1999, 51.) Toisaalla väitetään, että 90%:lla kuuroista on kuuro puoliso. (Viittomakieli - nyt ja aina 1997, 5.) Joka tapauksessa, suurin osa kuuroista menee naimisiin kuuron kanssa, kun taas huonokuuloisilla puoliso on yleensä kuuleva. (Niemi 1999, s. 51.)

²²⁵ Kuurojen kulttuuriryhmän muistio 1985, 54.

jäänyt tietoa jälkipolville) syntyi Pariisissa 1700-luvulla. Tämä sosiaalinen organisaatio oli kuitenkin vielä melko heikosti järjestäytynyt, mikä johtui varmastikin alhaisesta koulutus- ja tietoisuustasosta. Silloin viittomakieliset eivät ehkä vielä osanneet nähdä itseään etnisenä vähemmistönä. Epämääräisestä yhteydenpidosta (joka sekin on kai katsottavissa sosiaalisesti organisaatioksi) kasvoi pikkujoukko kuurojen yhdistysten perinne, joka jatkuu edelleen. Viittomakielisten tämänhetkisiä organisaatioita käsittelevän luvun 2.2.

Kuinka olennainen loppujen lopuksi on biologinen tunnusmerkki, kuurous, etnisen ryhmän määrittäjänä? On kuuroja, jotka eivät tunne kuuluvansa yhteisöön ja on kuulevia, jotka tuntevat. Tämä kuvastaa paitsi viittomakielen merkitystä kuurouden yli, mutta myös sitä, että yhteisöön kuulumisessa yksi tärkeimmistä elementeistä on itse tehty luokittelu. Muiden tekemillä luokittelulla ei ole merkitystä. Toisaalta biologia voi määrittää ihmisen kulttuuriperimää yllättävän paljon. Esimerkiksi roturajat ylittäviä adoptioita on vastustettu sillä perusteella, että ne estävät lapsia omaksumasta sitä kulttuuriperimää, joka heillä on ollut syntymästään saakka.²²⁶ Valkoisten adoptiovanhempien musta lapsi saattaa kohdata ihonvärinsä vuoksi syrjintää. Siten lapsi voi kokea valkoisen kulttuurin itselleen vieraana, vaikka olisi elänyt siinä lähes koko elämänsä. Sen sijaan oman biologisen kulttuuriperimänsä omaksumisessa ihonväri ei olisi ongelma.

Samalla lailla syntymäkuuro kantaa koko ikänsä viittomakielistä kulttuuriperimää. Tämän perinnön kieltäminen asettaa kuuron lapsen mahdottoman tehtävän eteen: hänen pitäisi omaksua puhuttu kieli ja sen kautta akkulturoitua kuulevien kulttuuriin. Jos vanhemmat eivät viito lapselleen, lapsi todennäköisesti kokee vierautta heidän seurassaan ja kenties löytää varsinaisen perheensä viittomakielisestä yhteisöstä.²²⁷ Tästä päätellen kuuro lapsi on siis vanhempiensa kuulevuudesta riippumatta

²²⁶ Lane - Hoffmeister - Bahan 1996, 160.

²²⁷ Mts. 161.

ensisijaisesti viittomakielisen kulttuurin edustaja. Sovittelevampiakin tulkintoja kuurojen lasten kulttuurisesta kodista löytyy: toisaalla todetaan kompromissin omaisesti kuulevien vanhempien kuuron lapsen kuuluvan molempiin kulttuureihin.²²⁸

Vielä kaksikymmentä vuotta sitten olisi ollut mahdotonta nähdä kuuroja etnisenä ryhmänä. Tästä kertoo esimerkiksi eräs luokittelu pohjoismaisista vähemmistöistä:

- Pohjoismaiden vähemmistöt voidaan parhaiten luokitella neljään ryhmään:
- (1) *Kansalliset ryhmät*, jotka ovat historiallisesti sidoksissa maahansa, mutta puhuvat naapurimaan kieltä.
 - (2) *Monikansalliset vähemmistöt*, joilla on historialliset juuret maassaan mutta jotka ovat vähemmistönä monissa maissa.
 - (3) *Siirtolaiset*.
 - (4) Erityisasemassa olevat *vähemmistöalueet*.²²⁹

Viittomakieliset eivät kuulu näistä ryhmistä mihinkään. Kuitenkin viittomakieliset täyttävät samassa kirjassa esitetyt etnisen ryhmän vaatimukset. Viittomakielisten kohdalla juuri tämä biologisen alkuperän kysymys estää edelleen monia tunnistamasta viittomakielisiä omaksi "kansakseen". Aika tekee varmasti tässä asiassa tehtävänsä ja etnisen vähemmistön määrittely avartuu entisestään.

Ehkäpä jonkin ajan päästä myös seksuaalivähemmistöt katsotaan omaksi etniseksi ryhmäkseen, täyttäväthän nekin vaivatta kolme neljästä ehdosta, ainoastaan sukujuuri-ehto aiheuttaa hankaluuksia. Siihen voisi tosin soveltaa samaa ratkaisua kuin viittomakielisillä: ehto täyttyy, kunhan edes osa vähemmistön jäsenistä täyttää määritelmän perinnöllisyysvaatimuksen. Esimerkiksi lesboparin kasvattamasta lapsesta ei tutkimusten mukaan tule ei-heteroa sen suuremmalla todennäköisyydellä kuin heterovanhempien kasvattamasta lapsesta.²³⁰ Mutta kääntäen: lesboparin kasvattamasta lapsesta voi tulla ei-hetero, joten sukujuuriehto täytyisi. Tämä on tietystikin hiusten halkomista ja varsin kiistanalaista spekulointia. Halusin kuitenkin vain osoittaa etnisen vähemmistön määrittelyn hankaluuden ja avoimuuden. Etniset

²²⁸ Backenroth-Ohsako 1999, 115.

²²⁹ Allardt - Starck 1985, 74.

²³⁰ Solantaus 2001.

ryhmät luodaan määrittelemällä. Tietyissä mielessä niitä ei ole olemassa, ellei niitä tietoisesti määritellä.

Onko etnisen vähemmistön määrittelemisen sitten ollenkaan tarpeellista? On toki. Vaikka kysymyksessä on tietyissä mielessä kuvitteellinen tai symbolinen yhteisö, ei tämä silti tee siitä yhtään vähemmän todellista.²³¹ Etnisen vähemmistön määre on hyvä väline taistelussa oikeuksien puolesta. Esimerkiksi viittomakielisten tarkastelu perinteisen lääketieteellisen näkökulman sijasta etnisenä vähemmistönä antaa aivan uutta ajattelemisen aihetta. Jotta ongelmia voitaisiin poistaa, ne täytyy ensin tiedostaa. Aiemmin viittomakieliset ovat saaneet kärsiä näkymättömästä sorrosta: viittomakielisiä etnisenä ryhmänä ei ole tiedostettu olevan, siten heihin kohdistuvaa sortoakaan ei ole ollut helppo tiedostaa. Etnisen vähemmistön nimitys sen sijaan asetti viittomakieliset samalle viivalle muiden etnisyytensä vuoksi sorrettujen ryhmien kanssa. Siinä missä kuurot olivat aiemmin kuulevia, jotka eivät kuule, nyt he ovat ryhmä, jolla on oma kieli ja kulttuuri. Vähemmistömäärittely on siis symbolisesti merkittävää, eikä tätä merkitystä tule väheksyä.

Viittomakielisten etnisen identiteetin muodostamisessa avainasemassa ovat koulut. Viittomakielisten kulttuurin yksi erityispiirre on se tapa, miten kulttuuri siirtyy sukupolvelta toiselle. Koska suurin osa kuuroista lapsista syntyy kuuleville vanhemmille, eivät vanhemmat voi olla kovin keskeisessä roolissa siirtämässä viittomakielistä kulttuuria lapsilleen. Kuurojen vanhempien kuurot lapset ovat tietysti tässä mielessä vahvoilla, mutta muiden on omaksuttava tietämys viittomakielisestä kulttuurista kuurojen yhteisöstä. Kuurojenkoulut ovat perinteisesti olleet sisäoppilaitoksia, ja ne ovat toimineet kuurojen yhteisöjen keskuksina, joissa on välitetty kuurojen historiaa ja kulttuuria sukupolvelta toiselle.²³² Olennaista on se, että ansio tästä kulttuurinsiirrosta ei niinkään kuulu koulun viralliselle opetukselle, vaan

²³¹ Hall 1999, 13.

²³² Sacks 1992, 163.

oppilaiden yhteiselle vapaa-ajalle. Oppilaiden joukossa on aina kuurojen vanhempien kuuroja lapsia, jotka välittävät vanhemmiltaan saamansa kulttuurin koulutovereilleen.²³³

Koulujen tulisikin jatkossa huolehtia paremmin siitä, että kuurot oppilaat saavat tietoja kuuroja itseään koskevista asioista, kuurojen historiasta ja kulttuurista ja että heillä on yhteyksiä kuurojen yhteisöön. Lisäksi olisi tärkeää kuuron oppilaan kielellisen ilmaisun ja sosiaalisen kehittymisen kannalta, että kuulovammaisten kouluissa olisi aikuisia kuuroja työntekijöitä.²³⁴ Koulujen roolia ja sitä, mitä asian eteen voitaisiin tehdä, käsitellen laajemmin luvussa 10.

Tärkeä rooli etnisen identiteetin muokkautumisessa on tietenkin myös kuuron lapsen vanhemmilla. Kuurojen vanhempien kuuron lapsen tilanne on tässä suhteessa vastaava kuin kuulevilla, eikä se siten vaadi erityistä pohdintaa. Kuuron lapsen kuulevien vanhempien täytyy kuitenkin tiedostaa tämä asia ja siksi heidän tulisikin lapsensa edun nimissä tutustua viittomakielisten yhteisöön ja kulttuuriin. Se on elinikäinen prosessi, jossa kysymykset ja kiinnostuksen kohteet vaihtuvat sitä mukaa kun lapsi kasvaa.²³⁵

Etnisiin ryhmiin usein liitetään ainakin stereotyyppisellä tasolla myös tiettyjä henkisiä ominaisuuksia. Onko olemassa viittomakielisille tyypillisiä persoonallisuuden piirteitä? Kerstin Heiling on todennut, että tavallisesti esille otettuja piirteitä kuuroilla on kyvyttömyys hallita mielihohteitaan, jäykkä sosiaalinen käyttäytyminen ja keskittyminen itseensä. Tämä koskee kuitenkin vain psyykkisistä ongelmista kärsiviä kuuroja, ei kaikkia. Siten näitä luonteenpiirteitä ei voi yleistää kaikkiin kuuroihin ja niinpä tutkimuksissa ei ole voitu osoittaa, että olisi olemassa kuuroja luonteenpiirteitä. "Kuurojen lasten kypsyyden arvioinnit ja mittaukset

²³³ Viittomakieli - nyt ja aina 1997, 8.

²³⁴ Kuurojen kulttuurityöryhmän muistio 1985, 85.

²³⁵ Backenroth-Ohsako 1999, 116.

verrataan usein kuulevien lasten tuloksiin ja erot selitetään kuuroudella. Sen sijaan tulisi kysyä, onko lapselle annettu mahdollisuuksia kehittää kykyjään kommunikaation ja hyvän vuorovaikutuksen kautta.²³⁶ Samaan päätelmään tulee lastenpsykiatri Jari Sinkkonen, jonka mukaan kielenkehityksen häiriöt ja tunne-elämän ongelmat ovat kietoutuneet toisiinsa.²³⁷ Yleistykset luonteenpiirteissä toimivat siis viittomakielisten kohdalla huonosti, niin kuin stereotyyppiset uskomukset yleensäkin.

Etniset ryhmät luovat myyttejä ja symboleja myös itse itsestään tarkoituksenaan sitä kautta rakentaa itselleen etnistä identiteettiä. Usein tämä tapahtuu taiteen avulla. Esimerkiksi Suomessa karelianismi oli osaltaan pyrkimystä luoda suomalaisille yhteinen alkukoti ja menneisyys.²³⁸ Myös viittomakielisillä on samantyyppisiä nationalistisia tavoitteita ja siksi myös viittomakielisten kulttuurista löytyy esimerkiksi kertomuksia viittomakielisten alkuperästä, vaikka heillä ei maantieteellistä alkukotia olekaan. Eräs näistä kertomuksista on kuurojenkoulutuksen isän, Charles Michel de l'Épée ensimmäinen kohtaaminen kuurojen kanssa. Kertomus ei ole täysin yhteensopiva historiallisten tietojen kanssa, mutta sen merkitys onkin toimia viittomakielisten ja viittomakielen alkuperän symbolisena esityksenä.²³⁹

7.2. Viittomakielisten yhteisö

Etninen näkökulma kuurouteen ja viittomakielisyyteen menee osittain päällekkäin kuurojen yhteisö -käsitteen tarkastelun kanssa²⁴⁰, joten on paikallaan tarkastella

²³⁶ Wallvik 1999, 5.

²³⁷ Sinkkonen 2000, 111.

²³⁸ Sevänen 1998, 296.

²³⁹ Padden - Humphries 1988, 26-29.

²⁴⁰ Jokinen 2000a, 90.

kuurojen yhteisöä terminä ja ilmiönä tässä yhteydessä. Kun otetaan huomioon, kuinka merkittävässä asemassa viittomakieli tässä yhteisössä on ja vastaavasti kuinka kuurous ei itse asiassa ole aina ratkaisevaa, mielestäni on perusteltua käyttää “kuurojen yhteisö” -käsitteen rinnalla (lähes) synonyymisenä käsitettä “viittomakielisten yhteisö”.

Kuurojen yhteisö -käsitettä on yritetty määritellä useaan otteeseen. Yhden määritelmän mukaan sillä tarkoitetaan “sitä kokonaisuutta, johon sisältyy kielen ja kulttuurin lisäksi kokonainen virallisten ja epävirallisten organisaatioiden ketju omine historioineen ja perinteineen.”²⁴¹ Toinen, sävyllään konkreettisempi määritelmä kuuluu näin:

A deaf community is a group of people who live in a particular location, share the common goal of its members, and in various ways, work toward achieving these goals. A deaf community may include persons who are not themselves Deaf, but who actively support the goals of the community and work with Deaf people to achieve them.²⁴²

Nämä kaksi määritelmää kuvaavat hyvin sitä, miten viittomakielisten yhteisön voi nähdä joko rajoiltaan epäselvänä vahvasti symbolisena ilmiönä tai sitten konkreettisena ihmisjoukkona jossakin tietyssä paikassa. Määritelmät eivät sulje toisiaan pois, vaan ovat molemmat paikkansa pitäviä. Käsitteen käyttö riippuu näkökulmasta: puhutaanko jostakin tietystä yhteisöstä vai yleisesti tavasta elää kulttuuris-etnisellä tasolla.

Kuten yllä mainittiin, viittomakielisten yhteisöön voi kuulua kuurojen lisäksi myös kuulevia. Yhteisöön kuulumisessa olennaista on henkilön oma identiteetti, että hän samaistuu ryhmän jäseniin. Silti, yhteisön jäseneltä odotetaan tiettyjen kriteerien täyttämistä. Viittomakielisten yhteisöön kuulumisen kriteerejä on neljä: audiologinen (henkilö ei kuule), sosiaalinen (halu olla samankaltaisten kanssa), kielellinen (viittomakielen käyttö) ja poliittinen (aktiivinen osallistuminen kuurojen asioiden

²⁴¹ Jokinen 2000a, 81.

²⁴² Padden 1980, 92.

ajamiseen). Mikään näistä kriteereistä ei ole määräävä suuntaan tai toiseen. Yhden tai useamman kriteerin täyttäminen ei välttämättä takaa jäsenyyttä, tai päinvastoin: yhden tai useamman kriteerin täyttämättä jättäminen ei välttämättä estä jäsenyyttä. Loppujen lopuksi ratkaisun tekee halu tai haluttomuus kuulua viittomakielisten yhteisöön.²⁴³

Viittomakielisten yhteisön jäsenistön ja sisäisen hierarkian voi esittää kuvana sisäkkäisiä ympyröitä.²⁴⁴ Keskimmaisessa eli yhteisön ytimessä ovat ne 5-10 prosenttia kuuroista, joilla on kuurot vanhemmat. Seuraavassa ovat muut kuurot, eli 90-95 prosenttia jäsenistä. Nämä kaksi ympyrää muodostavat niin sanotun varsinaisen kuurojen yhteisön. Kuitenkin sekä sisimpään että seuraavaan ympyrään voidaan katsoa kuuluvan myös kuurojen vanhempien kuulevia lapsia sekä niitä, joilla on kuuro tai huonokuuloinen viittomakieltä käyttävä vanhempi sisarus. Varsinkin kuurojen vanhempien kuulevat lapset ovat usein välittäjiä kahden maailman välillä ja siten heillä on asema viittomakielisten yhteisössä. Tämän varsinaisen yhteisön liepeillä, tavalla tai toisella yhteisössä mukana olevia ovat lasten vanhemmat ja alan työntekijät (esimerkiksi kuurojenpapat, diakonissat, kuntoutussihteerit, tulkit, opettajat, viittomakielen tutkijat). Uloimpana kehänä kaaviossa ovat muut kuulevat, jotka suhtautuvat myönteisesti yhteisöön.

Käytännössä tilanne on tähän kaavakuvaan verrattuna rajoiltaan epäselvempi. Todellisessa tilanteessa rajoja on vaikea havaita. Jonkinasteinen sijoittuminen yhteisön ytimen ja ulkokehän välimaastoon on helpohkoa määrittää, mutta tarkan paikan etsiminen on vaikeampaa. Perusajatus on, että keskuksesta ulospäin mentäessä kuulevien määrä kasvaa. Kuinka lähelle keskustaa kuuleva, jolla ei ole kuuroja lähisukulaisia, voi päästä?

²⁴³ Jokinen 2000a, 83-84.

²⁴⁴ Kuva ja sen tulkinta Jokinen 2000a, 85-86.

ASL:a puhuvat viittomakieliset käyttävät viittomaa DEAF-WORLD viitatessaan itseensä kieli- ja kulttuurivähemmistönä.²⁴⁵ “Kuurojen maailma“ ei tässä yhteydessä kuitenkaan tarkoita mitään tiettyä fyysistä maailmaa, vaan ihmisryhmää, jolla on tiettyjä piirteitä tai tavoitteita ja erityinen tapa elää. Yhtenä pääsyvaatimuksena tähän ryhmään on kokemus siitä, mitä on olla kuuro.²⁴⁶ Tässä mielessä tämä käsite on suppeampi kuin käsite yllä hahmoteltu viittomakielisten yhteisö, johon siis myös viittomakielinen kuuleva voi kuulua. DEAF-WORLDin voisikin nähdä viittomakielisten yhteisön keskustana, osana viittomakielisten yhteisöä. Se on se alue, johon kuulevilla ei ole asiaa.

Kuten viittomakielen historiaa käsitellessäni totesin, viittomakielen ja viittomakielisten yhteisön kehittyminen käy useimmiten samaa tahtia. Sisäoppilaitoksissa omaksutaan kieli ja koetaan vahva yhteenkuuluvuuden tunne, joka jatkuu myös kouluajan jälkeen. Yhteisöön liittyminen muodostui ongelmallisemmaksi kunnallisten koulujen perustamisen jälkeen ja integroidun opetuksen lisääntyessä. Lapsille ei pääse tällaisissa kouluissa muodostumaan tunnetta kuulumisesta kuurojen ryhmään eikä siten luonnollista liittymistä kuurojen yhteisöön tapahdu.²⁴⁷ Kun kuuro tapaa toisia kuuroja lapsia hän tuntee samaistuvansa heihin. Aikuisten kuurojen tapaaminen antaa hänelle käsityksen siitä, mitä hänestä tulee aikuisena. Ellei kuuro löydä omaa identiteettiään ja omaa yhteisöään, vaan samaistuu kuuleviin, hän jää helposti yksin. Hän ei voi täysin osallistua kuulevien parissa, kuurojen pariin hän ei tunne kuuluvansa.²⁴⁸

Tavallisin tapa harjoittaa yhteisöllisyyttä kouluajan jälkeen on perinteisesti ollut kuurojenyhdistystoiminta. Yhdistystä kuvataan usein kuuron toiseksi kodiksi, jossa viittomakieliset voivat tavata toisiaan, keskustella esteettömästi ja nauttia olostaan

²⁴⁵ Lane - Hoffmeister - Bahan 1996, x.

²⁴⁶ Mts. 5. Kuurouden asteella ei sinänsä ole merkitystä, mutta jonkinasteinen kuulovamma ryhmään kuulumiseen määritelmän mukaan kuitenkin vaaditaan. (Mts. 6.)

²⁴⁷ Kuurojen kulttuurityöryhmän muistio 1985, 32.

²⁴⁸ Mts. 67.

viittomakielisenä kuurona.²⁴⁹ Yhdistystoimintaa voikin tarkastella yhtenä viittomakielisen yhteisön konkreettisena ilmentymänä. Tilanne on kuitenkin vuosien aikana muuttunut ja sopiikin kysyä, kuinka hyvin yhdistykset heijastavat nykyistä viittomakielisten yhteisöä.

Sekä Suomessa että Ruotsissa on huomattu, että varsinkaan nuoria yhdistystoiminta ei juuri houkuttele. Syitä tähän on esitetty useita, joista yksi on parantuneet olot: yhdistystä ei tarvita enää arkipäivän selviytymiseen liittyviin asioihin niin kuin aiemmin. Kuurot viihtyvät kotonaan ja heillä on asiat hyvin eivätkä he siten tunne tarvetta osallistua yhdistystoimintaan.²⁵⁰ Kuuroilla nuorilla yhteydet omaan perheeseen säilyvät eri tavalla kuin ennen, koska vanhemmat ovat viittomakielien taitoisia, eikä siten yhdistyksen tarjoamalle "toiselle kodille" ole samanlaista tarvetta. Sen sijaan kuurojen yhdistykset nähdään nykyään pikemminkin edunvalvonta- ja harrasteyhdistyksinä.²⁵¹ Suomessa aktiivisimmin yhdistysten toimintaan osallistuvat ovat 1940- ja 1950-luvuilla syntyneitä.²⁵² Koska nuoria käy yhdistyksellä vähän, todennäköisesti entistä harvempi nuori haluaa sinne mennä.

Kuurojen yhdistysten ongelmat eivät ole ainutlaatuisia, vaan samanlaista kehitystä on havaittavissa yleisemminkin. Teknisten yhteydenpitovälineiden kehittyminen ja yleistyminen on aiheuttanut sen, että spatiaalinen yhteistilallisuus ei ole enää välttämätöntä kontaktien luomiseksi.²⁵³ Esimerkiksi Internetin avulla voi syntyä jopa täysin virtuaalisia yhteisöjä, joilla ei ole tarkoitustakaan konkretisoitua. Kuulevilla tämä kehityskulku on ollut nähtävissä jo puhelimen yleistymisestä alkaen, mutta viittomakielisillä asia on tullut ajankohtaiseksi vasta myöhemmin. Kuvapuhelimet, joissa kuva olisi tarpeeksi reaaliaikainen viittomakielistä keskustelua varten, eivät ole

²⁴⁹ Lane - Hoffmeister - Bahan 1996, 134.

²⁵⁰ Fredäng 1999, 10.

²⁵¹ Wallvik 1999, 6.

²⁵² Niemi 1999, 75.

²⁵³ Fornäs 1998, 160-161.

vielä kovin yleisiä. Sen sijaan tekstipuhelimet, sähköposti, tekstiviesti ja muut vastaavat keksinnöt ovat löytäneet kuuroista innokkaan käyttäjäryhmän, varsinkin, kun kuurot osaavat kirjoitettua kieltä nykyään paremmin kuin aiemmin.

Tekniikan kehittyminen ei tietenkään yksinään selitä tapahtumakulkua. Laajempi ja uskottavampi selitys on se, että kulttuuri yleisemminkin on nykyään eklektistä. Keskiö on katoamassa ja marginaaleista nousee jatkuvasti uusia virikkeitä.²⁵⁴ Yleisesti ottaen tämä tarkoittaa sitä, että nykyään ihmiset kiinnittyvät moneen eri yhteisöön, omaavat monia eri identiteettejä, vaihtavat melko helposti kulttuurista toiseen. Teknisten kommunikaatiovälineiden kehittyminen on osa tätä prosessia, sillä sitä kautta muut kulttuurit kuin oma fyysisesti lähellä oleva ovat tulleet mahdollisiksi lainauksen kohteiksi. Viittomakielisillä tämän ilmiön voi todeta esimerkiksi edellä esitellyssä "voittavassa identiteettiprofiilissa". Sen mukaanhan yhdistykset ovat yksi monista sosiaalisista ankkuroitumispaikoista, eivätkä ne enää siten ole kuuroille ainoita paikkoja, joissa he tuntevat olevansa kuin kotonaan.

Tällaisella kehityksellä on tietysti myös varjopuolensa, joista vähäisin ei liene aktiivisten kuurojen yhdistysten jäsenten huoli siitä, että yhdistysperinne (sellaisena kuin se perinteisesti on ymmärretty) loppuu. Toinen on ennen kaikkea niiden nuorten asema, jotka ovat vaarassa syrjäytyä, koska heillä ei ole toimivaa suhdetta perheeseensä eikä yhdistystoiminta tarjoa heille tukea.²⁵⁵

Vaikka yhdistystoiminta perinteisessä muodossaan onkin kriisissä, ei tämä silti tarkoita sen loppumista eikä varsinkaan viittomakielisten yhteisön hajoamista. Kaikesta huolimatta viittomakielisten yhteisö edelleen rakentuu yksilöistä, joilla on toisiinsa vahvat siteet ja halu elää ryhmän normien mukaan.²⁵⁶ Suomessa myös sen pieni koko on merkittävä tekijä, sillä tämän kokoisen maan kuurot tuntevat

²⁵⁴ Hall 1992, 315.

²⁵⁵ Wallvik 1999, 6.

²⁵⁶ Backenroth-Ohsako 1999, 114-115.

jotakuinkin kaikki toisensa. Yhteisön voimaa kuvaa sekin huomio, että esimerkiksi Kuurojen Lehden uutisoinnissa tärkeämpää tuntuu olevan se, keitä oli mukana kuin se, mitä tapahtui.²⁵⁷

8. Viittomakielisten vammaisidentiteetti

8.1. Viittomakieliset vammaisina

Tämän luvun otsikossa on tahallinen ristiriita aiemmin käsitellyn asian kanssa. Edellä esitellystä tutkimuksestahan kävi ilmi, kuinka kuurot kokevat itsensä enemmän kuuroiksi tai viittomakielisiksi kuin vammaisiksi. Lisäksi “Viittomakieliset vammaisina” -otsikko on jo itsessäänkin paradoksi: jos asiaa ajatellaan kielen kannalta, niin otsikko on yhtä perusteltu kuin esimerkiksi “Suomenkieliset vammaisina”. Kuulevien on tätä kuitenkin hankala ymmärtää. Kuuleva ihminen nauttii kuuloaististaan ja on osittain riippuvainenkin siitä. Siksi kuurous ja sitä kautta viittomakielisyys nähdään yleensä nimenomaan kuulon puuttumisena, vammaana.

Suurella osalla viittomakielisistä on kuulovamma. Tämän lääketieteellisen faktan vuoksi kuurot vertautuvat usein muihin vammaisryhmiin. Yhtäläisyyksiä muiden vammaisryhmien kanssa on toki, esimerkiksi sosiaalisen stigman tuomat haitat.²⁵⁸ Kuuroilla on siis syynsä yhteistyöhön ja solidaarisuuteen muiden vammaisryhmien kanssa. Kuuroilla ja muilla vammaisryhmillä on kuitenkin toisistaan selvästi poikkeavat tavoitteet asemansa parantamiseksi. Siinä missä muut vammaiset kaipaavat lähinnä parempaa lääketieteellistä hoitoa, kuntouttamispalveluja ja henkilökohtaisia avustajia, kuurot pitävät tärkeämpinä viittomakielen hyväksyntää ja laajempaa käyttöä. Myöskään koulutuksessa ensisijaiset tavoitteet eivät ole

²⁵⁷ Kostainen 1996, 13.

²⁵⁸ Lane - Hoffmeister - Bahan 1996, 412.

yhtenevät: integrointi ei-vammaisten oppilaiden luokkaan voi olla hyvä ratkaisu jossain muussa vammaisryhmässä, mutta kuuroille lapselle se on yleensä huono vaihtoehto.²⁵⁹ Tiivistettynä: viittomakielinen kuuro ei koe tarvetta fyysisen tilansa parantamiseen, vaan pikemminkin ympäristön kulttuurin muuttamiseen. Viittomakielisten tavoitteet ovat lähempänä muiden kieli- kuin vammaisryhmien tavoitteita.

Riippumatta siitä, kokevatko viittomakieliset kuurot olevansa vammaisia vai ei, yhteiskunta luokittelee heidät vammaisiksi. Yleisesti vallalla olevaa lääketieteellistä lähestymistapaa voidaan nimittää myös puuteteoreettiseksi näkemykseksi, koska se määrittelee kuuron puutteelliseksi ihmiseksi eikä ota huomioon kuurojen kieltä ja kulttuuria ja niiden merkitystä. Tämä lähestymistapa on vallinnut kuurojen koulutusjärjestelmässä jo yli vuosisadan. Sen mukaan kuuron älykkyystaso on alhainen ja häntä on vaikea kouluttaa. Siksi kuuro tarvitsee apua ja holhousta ja hänet tehdään riippuvaiseksi muista. Kuulevat opettajat siis tavallaan vammauttavat oppilaansa itse. Tämä lähestymistapa varmistaa sen, että kuuron koulumenestys jää vaatimattomaksi ja että kuurot ryhmänä jäävät vallan ja resurssien ulkopuolelle.²⁶⁰

Esimerkki holhoamisesta ja yhteiskunnan vammaismäärittelystä on Kansaneläkelaitoksen myöntämä vammaistuki, jonka tarkoituksena on "tukea pääasiassa työikäisten vammaisten henkilöiden selviytymistä jokapäiväisessä elämässä sekä työelämässä ja opiskelussa."²⁶¹ Vammaistuki viittomakielisten kohdalla on kuitenkin problemaattinen asia. Toisaalta on hyvä asia, että yhteiskunta tukee viittomakielisten asemaa ja pyrkimyksiä. Toisaalta se, että se tehdään

²⁵⁹ Lane - Hoffmeister - Bahan 1996, 411.

²⁶⁰ Jokinen 1991, 62-65.

²⁶¹ Tunne perusturvasi esite 3, Kun sairastat, 24. Vammaistukea maksetaan 16-64 vuotiaalle Suomessa asuvalle henkilölle sairauden tai vamman aiheuttaman haitan, tarvittavan avun, palvelusten ja erityiskustannusten korvaamiseksi kolmeen suuruusluokkaan porrastetusti (alin vammaistuki, korotettu vammaistuki, erityisvammaistuki). Vammaistuen saamiseen eivät vaikuta hakijan tulot eikä varallisuus. Varhaiskuurot ovat aina oikeutettuja erityisvammaistukeen (vuonna 2000 1839 mk/kk). Vammaistuki ei ole verotettavaa tukea. (Tunne perusturvasi esite 3, Kun sairastat, 24-27.)

vammaistuki-nimikkeen alla, on kovasti ristiriidassa viittomakielisten oman näkemyksen kanssa. Vastaanottamalla tämän taloudellisen tuen viittomakieliset tavallaan myöntävät olevansa vammaisia.²⁶²

Mielenkiintoinen esimerkki vammaistuen ja viittomakielisyyden toisensa poissulkevuudesta on erään monikielisen maan hallinnollinen päätös poistaa vammaistuki viittomakielisiltä, mikäli he haluavat tulla virallisesti tunnustetuksi kielivähemmistönä.²⁶³ Kuinka toimiva ja oikeutettu tällainen päätös on? Suurin osa suomalaisista kuuroista kokee olevansa kuuroja tai viittomakielisiä, mutta osa kuuroista identifioituu kuulovammaisiksi.²⁶⁴ On mahdollista, että joku viittomakielinen kokee olevansa myös vammaisen, joten olisi väärin yleistäen poistaa tuki kaikilta viittomakielisiltä. Jos vammaistuki evättäisiin viittomakielisiltä, olisiko esimerkiksi viittomakielinen kuurosokea silti oikeutettu vammaistukeen?

Hyvinvointivaltion periaatteisiin kuuluu, että kaikille taataan samanlaiset mahdollisuudet. Viittomakielisten kohdalla tämä on tarkoittanut lähinnä sitä, että kuulovammaisuudesta johtuvaa haittaa on pyritty minimoimaan erilaisilla tuilla. Kuulon puuttumisesta aiheutuvien kulujen korvaaminen on toki paikallaan, mutta se ei saisi jättää varjoonsa viittomakielisten kielivähemmistöllistä asemaa, varsinkin kun kielelliseen vähemmistöön kuulumisesta koituu viittomakielisille enemmän hankaluuksia kuin kuuroudesta. Viime vuosina on saatu lakiin nimenomaan viittomakielisten oikeuksia puolustavia säännöksiä (ks. luku 6.3.). Olennaista ei ehkä siis olekaan se, että viittomakieliset ovat joissakin kohdissa vammaisasetusten armoilla, kunhan vain kielelliset oikeudet turvataan ja tiedostetaan.

²⁶² Ks. aiheen käsittelyä teoksessa Lane - Hoffmeister - Bahan 1996, 232, 347.

²⁶³ Andersson 1994, 10.

²⁶⁴ Niemi 1999, 35. Tutkimuksessa sai valita vaihtoehtoista (kuulovammaisen, kuuro, makielinen, kuuroutunut, huonokuuloinen, kuurosokea, dysfaattinen, kuuleva, muu) vain yhden. mukseen osallistuneista 1970-luvulla syntyneistä kuuroista 9 prosenttia koki kuuluvansa kuulovammaisten iän. Osa vastaajista oli kuitenkin halunnut valita useamman vaihtoehdon, esimerkiksi kuuro ja makielinen. Tämä kertonee siitä, että yhden tietyn identiteetin valitseminen ei ole luontevaa, ja että kuuro tomakielinen menevät identiteettiryhminä päällekkäin.

Yhteiskunnan tekemä luokittelu on viittomakielisten näkökulmasta vaikeasti siedettävä asia. Viittomakieliset perustivat omat järjestönsä ja koulunsa itse, jo vuosisata sitten. Viittomakielen aseman heiketessä oralismin aikana viittomakielisten itsemääräämisoikeus väheni eikä heidän mielipiteitään juuri kysytty heitä koskevia toimenpiteitä suunniteltaessa.²⁶⁵ Tätä taustaa vasten ei ole ihme, että viittomakieliset ovat melko herkkiä yhteiskunnan heitä kohtaan harjoittaman määrittelyn suhteen.

Yleensä vammainen-sanalla tarkoitetaan yksilön fyysistä tai henkistä vajavaisuutta. Vammaisuuden voi kuitenkin määritellä myös toisesta näkökulmasta: vammaisuus johtuu ympäristön kyvyttömyydestä mukautua ihmisten erilaisiin tarpeisiin.²⁶⁶ Jos viittomakieliset halutaan väkisin nähdä vammaisina, tämä jälkimmäinen vammaisuuden määritelmä on osuvampi.

Viittomakieliset kuurot eivät siis koe itseään vammaisiksi ainakaan käsitteen yleisemmässä merkityksessä. Tämä mahdollistaa sen, että kuuroilla saattaa esiintyä vammaisrasismia siinä missä kuulevillakin. Kuurojen suhde monivammaisiin kuuroihin, joilla kuurouden lisäksi on esimerkiksi näkö-, kehitys-, liikuntavamma tai psyykinen häiriö, voi olla ongelmallinen. Koska kuurous vaikuttaa kieleen ja kommunikaatioon, on se aina primaari vamma ja siten kuurot monivammaiset kohtaavat samoja ongelmia kuin muut kuurot. Monivammaisuus saattaa kuitenkin eristää viittomakielisten yhteisöstä. Ongelmaan on Suomessakin kiinnitetty huomiota, jotta monivammaiset kuurot eivät syrjäytyisi, vaan heidät saataisiin mukaan muiden kuurojen ja viittomakielisten joukkoon.²⁶⁷

Mielenkiintoista onkin pohtia viittomakielisten yhteisön vammaisrasismin syitä. Syyt ovat varmastikin suurelta osin samat kuin kuulevillakin, mutta näkisin mahdollisena

²⁶⁵ Kuurojen kulttuurityöryhmän muistio 1985, 28-29.

²⁶⁶ Tämä vammaismäärittely on saanut jalansijaa yleisemminkin vammaisten parissa. (Lane - Hoffmeister - Bihan 1996, 339.)

²⁶⁷ Kuurojen kulttuurityöryhmän muistio 1985, 32-33.

myös eräänlaisen vastareaktioteorian. Koska viittomakielisiä on kuulevien taholta pidetty vammaisina, heillä on ollut tarve korostaa omaa ei-vammaisuuttaan. Viittomakielinen monivammainen ei tähän oikein sovi, eikä häntä välttämättä haluta nähdä viittomakielisten edustajana. Tällainen asenne on mahdollinen ainakin vastakulttuuristen kuurojen joukossa (ks. luku 5, Fredängin tyypittely), jotka kokevat itsensä “oikeiksi” kuuroiksi ja suhtautuvat puristisesti viittomakieleen.

Joka tapauksessa, viittomakielinen kuuro harvoin kokee olevansa vammainen.²⁶⁸ Tätä kokemusta on turha kyseenalaistaa. Kysymys ei ole siitä, etteikö hän tietäisi, että hänellä on kuulovamma, hän ei vain koe sitä vammaksi.²⁶⁹ Ei ole jatkumoa kuuleva – huonokuuloinen – kuuro²⁷⁰, eikä varsinkaan jatkumoa kuuleva - huonokuuloinen - viittomakielinen. Viittomakielisten kuurojen kohdalla kysymys on enemmän kielestä kuin vammasta, ja siten kieleen perustuva ryhmittely on perustellumpaa ja hedelmällisempää kuin vammaan perustuva. Muilla vammaisilla tilanne on toinen, joten heillä on ehkä pienempi kynnyksellä itsensä vammaisiksi.

Mikä loppujen lopuksi on viittomakielisyyden ja kuurouden yhteys? Nämä kaksi asiaa liittyvät toisiinsa kiinteästi, vaikka maailmasta löytyykin sekä viittomakielisiä kuulevia että kuuroja ei-viittomakielisiä. Todennäköistä on, että viittomakieltä ja sitä kautta viittomakielistä kulttuuria ei olisi olemassa ilman fyysistä kuuroutta. Silti voidaan väittää, että ei-kuuro viittomakielinen kulttuuri on mahdollinen. Luvussa 4 käsittelin niin sanottuja assimilatiivisia yhteisöjä ja niistä tunnetuimpana esimerkkinä Martha's Vineyard -saarella ollutta viittomakielistä yhteisöä. Huomattavaa on, että kaikki yhteisön jäsenet eivät olleet kuuroja eikä kuurouteen sinänsä juurikaan kiinnitetty huomiota. Viittomakielisyys ei siis ehdottomasti vaadi kuuroutta toteutuakseen.

²⁶⁸ Aikuisiällä kuuroutuneet viittomakieliset ovat ehkä eri asemassa, mutta kuten aiemmin todettiin, heitä on varsin vähän, sillä tavallisesti kuuroutuneet eivät opettele viittomakieltä vaan esimerkiksi viitottua suomea tai jonkin muun kommunikaatiokeinoon, eivätkä he siten identifioitu viittomakielisten yhteisöön.

²⁶⁹ Lane - Hoffmeister - Bahan 1996, 410.

²⁷⁰ Mts. 413.

Ei-kuuron viittomakielisen kulttuurin puolesta puhuu myös tutkimustulos, jonka mukaan kuulevilla viittomakielisillä on muita kuulevia huomattavasti kehittyneemmät visuaaliset kyvyt.²⁷¹ Nämä kyvyt varmastikin vaikuttavat kulttuuriin ja ennen kaikkea ovat syntyneet kulttuurisesti. Visuaalisen hahmottamisen huomattava kehittyminen ei siis vaadi fyysistä kuulon puuttumista. Tästä voi tehdä johtopäätöksen, jonka mukaan viittomakielinen kulttuuri on ennen kaikkea visuaalinen kulttuuri, ei kuulon puuttumisesta syntynyt vammaiskulttuuri.

Nämä esimerkit eivät kuitenkaan tee tyhjäksi viittomakielisyyden ja kuurouden yhteyttä. Assimilatiiviset yhteisöt ovat erityistapauksia ja vaativat suuren määrän myös kuuroja, jotta viittomakielen käyttö kaikissa yhteyksissä on perusteltua. Samoin kuulevilla viittomakielisillä on usein kuurot vanhemmat, joten siinäkin tapauksessa viittomakielisyys on seurausta kuuroudesta. Kuulossa ja äänellisessä viestinnässä on etunsa, joten jos niiden käyttö vain on fyysisesti ja sosiaalisesti mahdollista, niitä yleensä käytetään.

Oleennaista on se, miksi ihminen itsensä luokittelee, mikä on hänen identiteettinsä. Edellä esitellyn postmodernin identiteettikäsitteilyn mukaan identiteetit ovat häilyviä ja henkilöllä voi olla useita eri identiteettejä ympäristöstä riippuen. Viittomakielisellä voi olla esimerkiksi vahvana kieleen perustuva identiteetti sekä heikko vammaisidentiteetti ja vielä muita identiteettejä näiden lisäksi. Varsinainen lääketieteellisesti määriteltävissä oleva vamma ei olekaan olennaisin, vaan tärkeämpää on, kuinka näihin ihmisiin suhtaudutaan. Vammaismääritelmä ympäristön mukautumiskyvyttömyyden näkökulmasta on mielenkiintoinen siinäkin mielessä, että myös yhteiskunnassa huomiotta jääneet kieli- ja kulttuuriryhmät ovat sen mukaan vammaisvähemmistöjä.

Yksi tapa lisätä ympäristön mukautumiskykyä on pyrkimys monikulttuurisuuteen.

²⁷¹ Lane - Hoffmeister - Bahan 1996, 113-114.

Kuten luvussa 1.2. todettiin, postmoderni monikulttuurinen taidekasvatus on oppilaslähtöistä ja opettaa havaitsemaan myös sosiaaliset ja poliittiset ilmiöt, jotka aiheuttavat joidenkin ryhmien suosimista ja joidenkin syrjintää. Myös vammaiset mainitaan monikulttuurisen taidekasvatuksen määritelmiä hahmoteltaessa.²⁷² Tarkoituksena on siis toisaalta muuttaa yhteiskuntaa vammaismyönteisemmäksi, mutta toisaalta myös estää ihmisten ja ihmisryhmien vammaistamista.

8.2. Näkemuserojen törmäyskurssi

Kasvavasta viittomakielitietoisuudesta huolimatta kuurot nähdään yleisesti yhä enemmän vammaisina kuin kieliryhmänä. Viittomakielisiä uhkaavaksi asian tekee se, että heitä koskevista asioista päättämässä saattaa olla henkilöitä, joilla on kuuroihin nimenomaan tämä lääketieteellinen näkökulma sosiokulttuurisen näkökulman sijasta. Vammaislähtökohdasta johtuvaa suhtautumista kuuroihin katsotaan olevan kahdenlaista: ensimmäisen tavoitteena on madaltaa kynnyistä kuurojen ja kuulevien välillä, jotta kuurot voisivat mahdollisimman suuressa määrin olla osa kuulevien yhteiskuntaa. Toisen tavoitteena taas on vähentää kuurojen määrää.²⁷³

Ensin mainitun suhtautumistavan seuraamuksia olenkin jo yllä esitellyt. Aie on sinänsä kaunis ja tarkoitus hyvä. Lähtökohta, kuurojen vammaisuus, on kuitenkin väärä, ja se aiheuttaa sen, että hyvää tarkoittavat aiheet menevät pieleen, kuten erityisesti kuurojen koulutuksen saralla on huomattu.

Toinen suhtautumistapa on viittomakielisten kannalta konkreettisempi uhka. Kuurojen määrää on pyritty vähentämään monella tavalla, joista yksi on ollut

²⁷² Efland - Freedman - Stuhr 1998, 99.

²⁷³ Lane - Hoffmeister - Bahan 1996, 339-340.

kuurojen keskinäisten avioliittojen kieltäminen.²⁷⁴ Nykyään jo tiedetään, että kuuroille syntyy kuuroja lapsia lähes yhtä harvoin kuin kuuleville, joten sikäli ei ole mielekäästä estää kuuroja saamasta lapsia keskenään. Tällä hetkellä kuurouden poistajien katseet ovat esimerkiksi geeniteknologian suomissa mahdollisuuksissa.²⁷⁵

Ajankohtaisempi ja sitä kautta enemmän keskustelua herättänyt keino kuurouden poistamiseksi on niin sanottu implantoiminen. Sisäkorvaimplanti (sisäkorvaistute, kokleaimplanti, cochlear implant, CI) on apuväline, jolla toimimaton sisäkorva ohitetaan ja sähköisessä muodossa oleva signaali johdetaan suoraan kuulohermoon. Sähkösignaalit stimuloivat kuulohermon säikeitä, ja nämä johtavat hermoimpulsit aivoihin, missä kuuloaistimus tapahtuu. Suomessa on noin sata istuteleikattua aikuista ja noin 70 istuteleikattua kuuroa lasta, joista vanhimmat ovat kouluikäisiä ja nuorimmat noin kaksivuotiaita. Kaikki leikatut lapset ovat syntyneet kuuleville vanhemmille.²⁷⁶

On yleisesti tunnustettua, että implanti ei tee kuuroutuneesta tai kuurosta normaalikuuloista. Keskustelu aiheesta on silti ollut vilkasta eikä ylilyönneiltä ole vältytty. Mediassa implanttileikkaus on saatettu esittää ihmeen kaltaisena kuulon palauttaneena operaationa ja vastaavasti leikkausta vastustavat kuurot epäsosiaalisina ihmisinä, jotka eivät halua ymmärtää implantoinnin etuja.²⁷⁷ Kulttuurinsa ja yhteisönsä puolesta huolestuneet viittomakieliset taas saattavat pelätä häviävänsä sukupuuttoon.²⁷⁸

²⁷⁴ Suomessa avioliittolaki muuttui vasta 1969 siten, että kuurous ei enää ollut avioliittoa estävä tekijä. Sitä ennen kuurojen välisiin avioliittoihin piti olla presidentin lupa. (Wallvik 1997, 287-288.)

²⁷⁵ Lane - Hoffmeister - Bahan 1996, 385.

²⁷⁶ Harjunmaa - Ylikangas 2001. Implantin osat ovat kalloon leikkauksella asennettava vastaanottaja, samalla kohdalla kallon ulkopuolella oleva lähettäjä, korvan ulkopuolelle kiinnitettävä mikrofoni, sekä korvalappustereoiden kokoinen kannettava puhesyntetisaattori. Mikrofonista äänet kulkevat syntetisaattorin ja lähettäjän kautta vastaanottajaan. Ks. kuva Lane - Hoffmeister - Bahan 1996, 388.

²⁷⁷ Lane - Hoffmeister - Bahan 1996, 394.

²⁷⁸ Oikeus kuulla? -nimisessä yhdysvaltalaisessa dokumentissa aiheena on implanti ja siinä viittomakieliset kuurot useampaankin kertaan mainitsevat tämän pelon elämäntapansa katoamisesta.

Keskeisin kiistan aihe implanttikeskustelussa on lapsille tehtävät operaatiot, sillä niin kuin missä tahansa aiheessa, lapsia koskevat asiat herättävät vahvoja tunteita. Implanttiin liittyvät eettiset ongelmat koskevat nimenomaan lapsia. Leikkaus pyritään tekemään aikaisessa vaiheessa, 2-4 vuoden iässä, jotta kuulohermo ei ehdi käyttämättömänä rappeutua.²⁷⁹ Implantin pitkäaikaisvaikutuksia esimerkiksi kielen omaksumiseen, sosiaaliseen identiteettiin ja mielenterveyteen ei vielä tunneta tarpeeksi hyvin, ja siten operaation haittojen ja hyötyjen pohdinta on hankalaa. Implanttileikkaukset ovat siten edelleen kokeellisia, ja se tekee asiasta eettisesti ongelmallisen.²⁸⁰ Toinen ongelmakohta on lapsen puolesta päättäminen. Eiväthän vanhemmat voi varmuudella tietää, mitä lapsi haluaisi, jos voisi itse päättää.²⁸¹

Implantin puolustukseksi on todettu, että "Tukitoimien ja kuntoutuksen avulla kuitenkin lapsen, aikuisena kuuroutuneen henkilön ja heidän perheittensä jokapäiväinen elämä monipuolistuu sekä elämän laatu paranee ratkaisevasti."²⁸² Tukitoimet ja kuntoutus saattavat kuitenkin, ainakin jos etenemistä ei tapahdu, turhauttaa lasta ja muuttaa lapsen ja vanhemman suhteen enemmän vammainteraapeutti -suhteen kaltaiseksi.²⁸³ Siten implantti ja siihen liittyvät tukitoimet ja kuntoutus nimenomaan vammauttavat lapsen, joka voisi olla terve viittomakielinen. Onkin hyvä kysymys palveleeko implantti enemmän vanhempien kuin lapsen tarpeita.

Kuurojen ja kuuroutuneiden aikuisten implantoimisessa ei ole niin suuria eettisiä ongelmia, heidän voivat päättää leikkauksesta itse ja harkita riskin ja hyödyn suhdetta. Kuuroutuneille tehdyistä leikkauksista on hyviä kokemuksia, ja leikatut itse ovat erittäin tyytyväisiä operaatioon.²⁸⁴ Tutkimustiedon määrä kasvaa jatkuvasti ja

²⁷⁹ Harjunmaa - Ylikangas 2001.

²⁸⁰ Lane - Hoffmeister - Bahan 1996, 400.

²⁸¹ Mts. 402.

²⁸² Harjunmaa - Ylikangas 2001.

²⁸³ Ks. esim. kuviteltu keskustelu teoksessa Lane - Hoffmeister - Bahan 1996, 19-21.

²⁸⁴ Ks. esim. Heinonen 2001.

tekniikka kehittyi. Siitä riippumatta implantointi - erityisesti syntymäkuurojen ja ennen puhutun kielen omaksumista kuuroutuneiden lasten - tulee todennäköisesti aina sisältämään kulttuuris-eettisen ongelman. Se peruslähtökohta, että kuurous on jotakin, joka täytyy parantaa, on vahvasti ristiriidassa viittomakielisten kulttuurin käsitysten kanssa. Onko ylipäätään oikein, että lääketieteellisin keinoin (tai millään keinolla) yritetään vähentää tietyn kulttuurisen vähemmistön jäsenmäärää? Jos kuurojen määrä entisestään vähentyy, jäljelle jäävien kuurojen asema saattaa samaa tahtia heikentyä. Tarve hyväksyä ja vaalia viittomakielistä osakulttuuria vähenee. Kaikkia kuuroja maailmasta tuskin saadaan poistettua, joten viittomakielisten ihmisten määrän vähentyessä jäljelle jäävien elämänlaatu kärsii. Etnisestä näkökulmasta katsottuna laajamittainen syntymäkuurojen implantoiminen on verrattavissa kansanmurhaan.²⁸⁵

Sitä mukaa kun tietoisuus niin viittomakielisyydestä kuin myös implantin eduista ja haitoista kasvaa, myös vastakkainasettelu vähenee. Esimerkiksi Suomessa useimmat implantoitujen lasten perheet ovat ensin opiskelleet viittomakieltä ja halunneet täten antaa lapselleen myös tämän kielimaailman.²⁸⁶ Ruotsissa saman asian kanssa ollaan pidemmällä: siellä lapsille ei asenneta implanttia ennen kuin varmistetaan, että hän on oppinut viittomakielen ja voi käyttää sitä edelleenkin esimerkiksi vanhempiansa kanssa.²⁸⁷ Tämä on ilman muuta hyvä suuntaus, sillä lapsen psyykinen, sosiaalinen ja kognitiivinen kehitys on vaarassa, ellei hänellä ole käytössään hyvin kehittyntä kieltä.²⁸⁸ Myös monikulttuurisuuden näkökulmasta tämän voisi tulkita positiiviseksi asiaksi: tätenhän lapsi kasvaa paitsi kaksikielisyteen myös kaksikulttuurisuuteen. Toisaalta implanttileikkaus on vastoin monikulttuurisuuden periaatteita, sillä implantoinnissa on sisäänkirjoitettuna ajatus, jonka mukaan viittomakielisten kulttuuri ei ole yhtä arvokas kuin kuulevien kulttuuri. Kaksi- ja monikulttuurisuuteen

²⁸⁵ Lane - Hoffmeister - Bahan 1996, 403-405.

²⁸⁶ Harjunmaa - Ylikangas 2001.

²⁸⁷ Jokinen 2000b, 42.

²⁸⁸ Malm - Östman 2000, 31.

voi kasvaa ja kasvattaa myös ilman leikkausta.

Implanttikeskustelu on hyvä esimerkki kulttuurien ja näkökulmien törmäyksestä, jossa monikulttuurisuudella on tässä oma sanansa sanottavanaan. Lääketieteen ja sairauksien hoitomuotojen pitää kehittyä, sitä ei kukaan kiellä. Se, että tulevaisuudessa syntyisi entistä harvemmin vammaisia lapsia tai että kuulovammaisuuden astetta voitaisiin lieventää, ei kuitenkaan saa tarkoittaa sitä, että vammaisiin suhtauduttaisiin entistä torjuvammin. Implanttikysymystä ei voi tarkastella puhtaasti lääketieteellisenä, vaan siinä on merkittävä sosiokulttuurinen ulottuvuus. Monikulttuurisuuden rooli implanttikeskustelussa onkin problematisoida viittomakielisten vammaistaminen sekä pohtia sen syitä ja seurauksia, ja sitä kautta vaikuttaa asenteisiin. Se, että aikaisemmasta mustavalkoisesta asetelmasta on päästy harmaammalle alueelle, todistaa jo jotakin monikulttuurisen vuorovaikutuksen potentiaalista ja tarpeellisuudesta.

8.3. Saavutettavuus

Saavutettavuus-käsitettä käytetään tarkoittaessa sellaista tuotteiden ja palvelujen suunnittelua, joka tekee niiden käytöstä mahdollisimman helposti lähestyttävää. Käytännössä tämä tarkoittaa esimerkiksi vammaisten, lasten ja vanhusten erityistarpeiden huomioon ottamista. Saavutettavuus-käsitteelle synonyymisenä käytetään myös käsitettä esteettömyys. Englanninkielinen vastine on access.²⁸⁹

Kysymys on siis erityisyleisöjen huomioon ottamisesta. Helposti ajatellaan, että kysymys on niin pienistä yksittäisistä ryhmistä, että kaikkien tarpeiden huomioiminen ei ole mahdollista eikä välttämättä tuotteen tai palvelun tuottajan velvollisuus. Kuitenkin yhteenlaskettuna tämä joukko on hyvin suuri. Esimerkiksi

²⁸⁹ Ks. esim. Green 2000, ei sivunumerointia.

Yhdysvalloissa on yli kolmekymmentä miljoonaa ihmistä, jolla on vamma tai toiminnallisia rajoituksia (joiden yleisin syy on ikääntyminen), ja luku kasvaa koko ajan.²⁹⁰ Pitäisikö siis kaikki tuotteet ja palvelut suunnitella niin, että mahdollisimman moni pystyy käyttämään niitä vai pitäisikö jokainen erityisryhmä ottaa huomioon erikseen? Selkeätä ratkaisua tähän kysymykseen ei ole, vaan asian kanssa täytyy yrittää tasapainoilla. Kaupallisesti ajateltuna ei ole järkevää eikä mahdollistakaan tuottaa palveluja erikseen jokaiselle yksittäiselle pienelle ryhmälle. Toisaalta monessa tapauksessa saavutettavuuden lisääminen aiheuttaa vain vähän tai ei ollenkaan lisäkustannuksia. Usein myös muut käyttäjät kuin ne, joita ajatellen saavutettavuutta on lisätty, hyötyvät.²⁹¹

Saavutettavuudella ja esteettömyydellä ei siis tarkoiteta vain fyysisten esteiden poistamista, vaan laajemmin sellaisen ympäristön luomista, jota kaikkien on miellyttävä käyttää.²⁹² Niin kuin jo aiemminkin todettiin, ympäristö ja yhteiskunta vammaistaa ihmisiä usein enemmän kuin henkilökohtainen toimintaeste. Esimerkiksi lastenvaunujen kanssa liikkuvat, erikieliset ja vähävaraiset saattavat törmätä esteisiin, jotka olisivat huolellisemmalla suunnittelulla vältettävissä. Saavutettavuus on siis paitsi hyödyllistä myös tarpeellista niin sanotuille terveillekin.

Paitsi yleisesti yhteiskunnassa, saavutettavuuteen on kiinnitetty huomiota myös kulttuuripalvelujen järjestämisessä. Valtion taidemuseon Saavutettavuusprojektin osana syntynyt Saavutettava museo -ohjeisto käy läpi ne kohdat, joihin näyttelyn suunnittelussa pitää kiinnittää huomiota, jotta näyttely olisi esteetön mahdollisimman monelle. Myös siinä huomautetaan, että kun otetaan huomioon jo suunnitteluvaiheessa eri yleisöryhmät, tulee näyttelystä kaikkien kannalta hyvin

²⁹⁰ Vanderheiden 2001, ei sivunumerointia. Kirjoittaja työskentelee Trace Research & Development Centerissä, joka toimii Wisconsin-Madisonin yliopistossa. 1971 perustettu Trace on erikoistunut teknologian ja vammaisuuden alueeseen tavoitteenaan saavutettavuuden lisääminen.

²⁹¹ Sama.

²⁹² Ovet auki opas kokousten ja tapahtumien järjestäjille, 5. Ei vuosilukua.

toimiva.²⁹³

Suunniteltaessa palveluja, joihin myös viittomakielisten on mahdollisimman helppo osallistua, täytyy ottaa huomioon paitsi kuurous tai huonokuuloisuus, myös kielikysymys. Tekstitys, tekstipuhelin, sähköposti ja muut teknologiset apukeinot auttavat varsinkin kehittyneemmissä maissa asuvia kuuroja pääsemään helpommin tiedon lähteille. Useimmissa tapauksissa paras apu olisi kuitenkin hyvin toimiva ja resursseiltaan riittävä tulkkipalvelu, ja siihen liittyviä ongelmia kuurot ympäri maailman yrittävät ratkaista.²⁹⁴

Myös kuurot voivat nauttia audiovisuaalisista esityksistä, jos esityksessä on tekstitys. Esityksen ymmärtämisen kannalta olennaiset äänet olisi myös hyvä kertoa esimerkiksi tekstityksen paperiversiossa. Tekstityksessä pitää tosin ottaa huomioon selkeys ja helppolukuisuus, äidinkieleltään viittomakielisellehän kirjoitettu kieli on vieras kieli. Siksi myös viittomakielen tulkin käyttö on hyvä vaihtoehto. Viittomakielisten opastusten tarjoaminen on suositeltavaa paitsi saavutettavuuden vuoksi myös yleisesti taidekasvatuksellisessa mielessä, sillä viittomakielisten taidekasvatuksesta on pulaa.²⁹⁵ Tällaisista toimista syntyvät kustannukset eivät ole kovin suuria, joten näiden palvelujen lisääminen esimerkiksi museonäyttelyn yhteyteen on enemmän asenteellinen kuin taloudellinen kysymys.

Saavutettavuus ja monikulttuurisuus ovat tavoitteiltaan melko pitkälle yhteneväiset. Molemmissa tavoitteena on estää ihmisten ja ihmisryhmien syrjäytymistä, molemmissa painotetaan yksilöllisiä eroavaisuuksia tiedon omaksumisessa ja yleisen yhteiskunnallis-sosiaalisen asennemuutoksen tarvetta. Saavutettavuudessa on kysymys konkreettisempien esteiden poistamisesta, kun taas monikulttuurisuus toimii teoreettisemmalla tasolla. Joka tapauksessa ottamalla huomioon sekä kuurous että

²⁹³ Green 2000. Ei sivunumerointia.

²⁹⁴ Lane - Hoffmeister - Bahan 1996, 437-438.

²⁹⁵ Ks. luku 9.1.

viittomakielisyys edistetään paitsi saavutettavuutta myös monikulttuurisuutta. Saavutettavuus on olennainen osa monikulttuurisuutta ja päinvastoin.

9. Taide viittomakielisten kulttuurissa

9.1. Viittomakielisten taidekasvatus

Taidekasvatuksella on merkittävä rooli taiteen aseman suhteen. Taidekasvatuksen kautta opitaan ymmärtämään ja arvostamaan taidetta. Jos taidekasvatus on huonoissa oloissa heijastuu se todennäköisesti myös yleiseen taiteen asemaan. Taidekasvatuksen ei tietysti välttämättä tarvitse olla koulussa opetettua, vaan myöskin epävirallinen, kotona ja vapaa-aikana omaksuttu taidetieto voidaan nähdä osana taidekasvatusta. Koulun rooli on kuitenkin keskeinen, ja siihen on myös mahdollista vaikuttaa koulutuspoliittisin keinoin. Sen sijaan siihen, millaista tietoa ihmiset kotonaan ja vapaa-aikanaan omaksuvat, on vaikeampi vaikuttaa. Varsinkin monikulttuurinen taidekasvatus on sellaista, jota ei välttämättä opi tai opeteta muualla kuin kouluissa.

Seuraava lainaus perustelee taidekasvatuksen tarpeellisuutta (vaikka taidekasvatuksen sijaan käytetäänkin käsitettä kulttuuriohjaus): "Kulttuuriohjauksen avulla voidaan aktivoida entistä useampia kuuroja kulttuuriharrastusten pariin ja auttaa heitä löytämään luovat kykynsä. Kuurojen kulttuuriharrastuksia voidaan kulttuuriohjauksen avulla monipuolistaa ja harrastuksen jatkuvuutta lisätä. Tämä on välttämätöntä kulttuurin kehittymiselle."²⁹⁶

Taidekasvatuksen asema viittomakielisillä on kuitenkin melko heikko, jo lähtien varhaisesta lapsuudesta. Kuulevien vanhempien kuuro lapsi ei pahimmassa

²⁹⁶ Kuurojen kulttuurityöryhmän muistio 1985, 96

tapauksessa pääse osalliseksi kuulevien eikä kuurojenkaan kulttuurista. Kuulevat vanhemmat eivät ehkä vielä osaa viittoa eikä perheellä ole yhteyksiä viittomakielisiin. Yleinen lapsille tarkoitettu kulttuuritarjonta perustuu suurelta osin kuuloon ja puhuttuun kieleen: esimerkiksi televisio-ohjelmien kuvakieltä voi harvoin seurata pelkän kuvan perusteella, eikä tekstityskään auta pieniä lapsia.²⁹⁷ Kuurojen Liitto tukee kuulevia vanhempia kasvatustyössään myös esimerkiksi antamalla tietoutta kuuroudesta ja opettamalla viittomakieltä.²⁹⁸

Kielikysymyksen keskeisyydestä ei pääse eroon. On huomattu, että kuurojen kulttuurielämä on elänyt nousukauttaan silloin, kun viittomakieli on ollut hyväksytty, koska kieli vaikuttaa ajatteluun ja sitä kautta luovuuteen. Ensimmäiset kuurojenkoulut Suomessa käyttivät opetuskielenä viittomakieltä, ja monet tuon ajan kuurot olivatkin monipuolisesti aktiivisia, luovia henkilöitä, jotka aloittivat vilkkaan taideharrastus- ja näytelmätoiminnan kuurojen yhdistyksissä.²⁹⁹ Siksi viittomakielisten kulttuuria tarkasteltaessa onkin syytä kohdistaa huomio viittomakielisten opetukseen ja kouluoloihin kaikilla koulutustasoilla. Koulut ovat avainasemassa, koska ne ovat (tai ainakin niiden tulisi olla) tärkeitä viittomakielisiä ympäristöjä ja sosiaalistumispaikkoja. Kouluilla on kielikysymyksen kautta elimellinen suhde viittomakielisten kulttuuriin.

Taidekasvatuksen asema kuurojenkouluissa ei kuitenkaan ole kovin hyvä. Varsinaista taidekasvatuksen tasoa mittaavaa tutkimusta ei ole tehty, mutta jotain voi päätellä pätevien aineenopettajien, siis myös taideaineiden, vähäisestä määrästä kuurojenkouluissa.³⁰⁰ Kun viittomakieliset eivät saa riittävää taidekasvatusta peruskoulussa, ei heidän kohdallaan voi olettaa samanlaista itseohjautuvuutta kulttuuriharrastuksiin kuin kuulevilta. Varsinkin kun kynnyistä lisäämässä ovat vielä

²⁹⁷ Kuurojen kulttuurityöryhmän muistio 1985, 66.

²⁹⁸ Viittomakieli - nyt ja aina 1997, 2.

²⁹⁹ Kuurojen kulttuurityöryhmän muistio 1985, 54.

³⁰⁰ Jokinen 2000b, 47.

erilaiset palvelujen käytön esteet.

Viittomakielisten taidekasvatuksessa ollaan kuitenkin menossa parempaan suuntaan. Jo vuoden 1985 Kulttuuriryöryhmän muistiossa todetaan, että taideaineiden opiskelu erilaisilla kursseilla ja kansalais- ja työväenopistoissa on lisääntymässä.³⁰¹ Saman päätelmän voi tehdä tutustumalla esimerkiksi 1990-luvun viittomakielisten taidekasvatusprojekteihin. Yksi paljon huomiota saaneista projekteista toteutettiin Jyväskylän kaupungin kuvataidekoulussa syksystä 1995 kevääseen 1997. Tässä viittomakielisten lasten kuvataideopetuksen erityisprojektissa oli mukana kuusi 7-10 -vuotiasta viittomakielistä lasta. Projektissa selvitettiin muun muassa viittomakielisten oppilaiden vaatimia erityisjärjestelyjä kuvataideopetuksessa sekä viittomakielen toimivuutta kuvataiteen opetuskielenä. Viittomakielen visuaalisuus vaatii omat erityisjärjestelynsä sekä opetustilassa että -tilanteessa esimerkiksi valaistusolosuhteiden ja ohjeiden antamisen osalta.³⁰²

Kysymys visuaalisen kielen toimivuudesta visuaalisen taiteen opetuskielenä on mielenkiintoinen. Projektiraportissa todetaan näiden toimivan yhdessä helposti ja luonnollisesti, vaikkakaan kuvataiteen sanastolle ja kaikille käsitteille ei ole vielä olemassa virallista viittomistoa.³⁰³ Onkin yllättävää, että kuvataiteen asema viittomakielisten taiteessa ei ole kovin näkyvä. Käsittelen eri taiteenlajien asemaa tarkemmin seuraavassa luvussa.

Kuvataideopetuksen erityisprojekti oli ilmeisen onnistunut kokonaisuus. Kuvataidekoulun ja Jyväskylän kuurojenkoulun (Haukkarannan koulu) välisestä yhteistyöstä kerrotaan olleen konkreettista hyötyä molemmille osapuolille. Samoin huomattiin, että visuaalinen taiteenala avaa monia mahdollisuuksia viittomakielisessä opetuksessa ja raportissa kannustetaan hyödyntämään tätä visuaalista kytköstä

³⁰¹ Kuurojen kulttuuriryöryhmän muistio 1985, 61.

³⁰² Viittomakielisten lasten kuvataideopetuksen erityisprojekti. Ei vuosilukua, ei sivunumerointia.

³⁰³ Sama.

lasten kuntoutuksessa, koulutuksessa ja harrastuksissa.³⁰⁴

Kuvataidekoulun katsottiin myös tarjonneen lapsille uuden kiinnostavan ympäristön ja lisänneen lasten kanssakäymistä ympäröivän kulttuurin kanssa. Tavallisestihan viittomakielisten lasten harrastustoiminta tapahtuu pääasiassa kuurojenkoulujen tiloissa.³⁰⁵ Tässä mielessä tämä projekti edisti monikulttuurisuutta.

Taidekasvatus ja kysyntä sille ovat helposti kehämäisessä tilanteessa. Jos taidekasvatusta ei ole ollut, niin sitä tuskin osataan kovasti kaivatakaan. Toisaalta kun taidekasvatuksen määrää lisätään, todennäköisesti myös kysyntä sille kasvaa. Mahdollisuus harrastaa ja opiskella taidetta on yhä useamman viittomakielisen ulottuvilla, samoin tieto tästä mahdollisuudesta. Harrastamiseen on entistä pienempi kynnyks, mikäli opettajat ovat viittomakielisiä. Ongelma on kuitenkin se, mistä löytyisi taidekasvatettuja viittomakielisiä, jotka voisivat taidekasvattaa muita viittomakielisiä. Tähän tarpeeseen valmistuivat Kuurojen kansanopistosta vuonna 1996 Suomen ensimmäiset viittomakieliset lasten ja nuorten kuvataideohjaajat.³⁰⁶ Tätä koulutusta järjestettiin myös seuraavina vuosina, kunnes vuonna 1999 opiskelijoiden vähyyden vuoksi linja jouduttiin lopettamaan.³⁰⁷

Mielestäni juuri viittomakielisten lasten ja nuorten taidekasvatukseen tulisi erityisesti panostaa. Kuvataidekoulujen tarjoama harrastusmahdollisuus ja kuvataideohjaajien kouluttaminen ovat molemmat hyviä ja tarpeellisia asioita. Parasta olisi kuitenkin, että taideopetuksen taso kuurojenkouluissa saataisiin nousemaan - jo siitä syystä, että taide on osa yleissivistystä. Peruskoulutukseen kuuluvan hyvän taidekasvatuksen myötä viittomakieliset oppilaat saisivat myös paremmat valmiudet hakeutua koulun

³⁰⁴ Viittomakielisten lasten kuvataideopetuksen erityisprojekti. Ei vuosilukua, ei sivunumerointia.

³⁰⁵ Sama.

³⁰⁶ Opiskelijoita oli kuusi. Koulutukseen kuului teoriaa ja käytäntöä: värioppia, sommittelua, taidehistoriaa, tutustumista eri tekniikoihin, näyttelyn valmistaminen sekä opetus- ja ohjausharjoittelu. "Kuurojen kansanopistosta valmistui joukko lasten ja nuorten kuvataideohjaajia" 1996, 10.

³⁰⁷ Ks. Toimintakertomukset 1997, 20, 1998, 26 ja 1999, 29.

jälkeen harrastamaan ja opiskelemaan taidetta. Käsittelen viittomakielisten koulutuksen kehittämideoita luvussa 10.3.

Kuten aiemmin todettiin, opiskelutulkkipalvelu on mahdollistanut viittomakielisten opiskelijoiden opiskelun kuulevien kanssa samoissa oppilaitoksissa, luonnollisesti myös taiteen alalla. Jonkin verran käytetty vaihtoehto on hakeutua ulkomaisiin viittomakielisiin oppilaitoksiin.³⁰⁸ Peruskoulun jälkeiselle viittomakieliselle taideopetukselle on kuitenkin tarvetta. Vaikka opiskelutulkin käyttö on mahdollista ja monista syistä opiskelu kuulevien oppilaitoksissa voi olla parempi vaihtoehto, on joissakin tapauksissa perusteltua järjestää nimenomaan viittomakielistä taideopetusta. Esimerkiksi teatteritaide on viittomakielisille läheinen ja perinteikäs taidemuoto. Viittomakielisten teatterissa on myös kuulevien teatteriin verrattuna tiettyjä erityispiirteitä, jotka tulee ottaa huomioon, lähtien jo viittomakielen käytöstä näyttämöllä. Turun taiteen ja viestinnän oppilaitoksessa järjestettiin vuosina 1994-1996 kaksi viittomakielisen teatteri-ilmaisun kurssia, ensimmäistä kertaa Suomessa.³⁰⁹

Viittomakielisessä aikuisille suunnatussa taidekasvatuksessa on sama ongelma kuin muidenkin viittomakielisten palvelujen järjestämisessä: viittomakielisten vähäinen määrä. Esimerkkinä tästä toimii vaikkapa edellä mainittu Kuurojen kansanopiston kuvataidelinjan lakkauttaminen. Opetusta ei välttämättä kannatakaan järjestää joka vuosi, vaan projektimaisempana, jotta osanottajia kurssia kohti olisi enemmän. Vaarana tässä on kuitenkin se, että kun taidekasvatusta ei ole tarjolla, suuntaudutaan sen sijaan johonkin muuhun.

³⁰⁸ Esimerkiksi Marita S. Barber, Kuurojen teatterin toimialavastaava, on opiskellut teatteritaidetta Gallaudetin yliopistossa. (Lehtomäki 1999, 15.) Muista vaihtoehdoista mainittakoon Pietarin lähellä sijaitseva Pavlovskin taideoppilaitos, joka on tarkoitettu viittomakielisille ja johon myös ulkomaiset opiskelijat ovat tervetulleita. (Vivolin-Karén 1999, 20-22.)

³⁰⁹ Lauro 1995, 8-9.

9.2. Viittomakielisten taide

Viittomakielisten ja kuurojen taide ovat käsitteitä, joita ei voi tässä työssä määrittelemättä sivuuttaa. Pohja tälle määrittelylle on esitetty jo luvussa 2.1, jossa määrittelin viittomakielinen ja kuuro -käsitteitä sekä niiden keskinäisiä eroja ja yhtäläisyyksiä. Vaikka perinteisesti onkin paljon käytetty termiä kuurojen taide, käytän tässä pääasiassa sen asemassa termiä viittomakielisten taide. Pyrin siten olemaan termivalinnallani johdonmukainen niitä päätelmiä ajatellen, joihin päädyin luvussa 2.1.

Viittomakielisten taiteen määrittelyssä on määrittelyllisten ongelmien lisäksi myös periaatteellinen ongelma. Jos ajatellaan esimerkiksi käsitettä suomalainen taide, niin huomataan, että sillä tarkoitetaan hyvin montaa eri asiaa. Se on yleiskäsite, joka on helppo problematisoida ja jolle tarkemmin analysoituna ei löydy mitään yksiselitteistä tarkoitetta. Sama koskee viittomakielisten taidetta. Näiden käsitteiden määrittely ei ole kuitenkaan turhaa, tarkoituksena ei vain saa olla kattavan ja yleispätevän määritelmän hakeminen. Koska viittomakielisten taide -käsitettä joka tapauksessa käytetään, täytyy tarkastella sitä, mitä sillä tarkoitetaan. Taide-käsitettä ei aio määritellä, siihen on erikseen omat kirjansa. Samoin en myöskään erittelemään taiteilijuutta ja sitä, pitääkö taiteen olla taiteilijan koulutuksen saaneen henkilön tekemää.

Lähden purkamaan viittomakielisten taidetta esittämällä siitä ensin karkean kokonaismääritelmän ja tarkastelemalla määritelmää sitten kohta kohdalta. Tämän määritelmän tarkoituksena ei siis ole olla viimeinen sana siihen, mitä on viittomakielisten taide, vaan käytän sitä pohdinnan perustana. Määritelmäni mukaan viittomakielisten taide on taidetta, joka on (1) viittomakielisten tekemää, (2) suunnattu viittomakieliselle yleisölle, (3) käsittelee viittomakielisyyttä ja (4) on viittomakielistä.

(1) Viittomakielisten taide on viittomakielisten tekemää

Tämän väitteen kyseenalaistaminen tällaisenaan on vaikeaa. Ajatus siitä, että ei-viittomakielisen tekemä taide voisi olla viittomakielisten taidetta on yhtä mahdoton kuin että yhdysvaltalaisen taiteilijan tekemä taide olisi suomalaista taidetta. Toisaalta, jos yhdysvaltalainen taiteilija tekee taidettaan Suomessa, muuttuko taidekin silloin suomalaiseksi? Viittomakielisiin sovellettuna tämä sivuaa luvun 2.1. pohdintoja viittomakielinen ja kuuro -käsitteiden päällekkäisyydestä. Eli jos väite esitettäisiinkin muodossa “Viittomakielisten taide on viittomakielisten kuurojen tekemää”, niin se olisi heti problemaattisempi. Viittomakielinen/kuuro-keskustelun innoittamana on ryhdytty pohtimaan sitä, pitääkö esimerkiksi kulttuuritapahtumiin osallistuvien olla nimenomaan kuuroja, vai riittääkö viittomakielisyys.³¹⁰ Esimerkki tällaisista pohdinnoista, tosin urheilun puolelta, on koripalloilijan tapaus, jossa pelaajan osallistuminen Yhdysvaltain kuurojen urheilujärjestön peleihin estettiin, koska hän ei ollut kuuro.³¹¹ Kilpailutilanteissa, niin taiteen kuin urheilunkin puolella, tällaiset rajanvedot ovat vielä jotenkin perusteltavissa, koska kilpailuissa on aina pyrittävä estämään mahdolliset väärinkäytökset. Taiteen saralla yleisemmin rajanveto tuntuu kuitenkin turhalta, sillä tekijän etnisyydellä ei ole juurikaan merkitystä, jos teos itsessään puhuttelee kokijaa.

(2) Viittomakielisten taide on suunnattu viittomakieliselle yleisölle

Taideosten suuntaamisen viittomakieliselle yleisölle voi käsittää ensinnäkin saavutettavuuden ajatuksen kautta. Viittomakielisten taiteessa ei siten saa olla elementtejä, joista viittomakielinen ei kuurouden tai puutteellisen kielitaidon vuoksi kykene nauttimaan.

Yllä olevan väittämän voi ymmärtää myös toisella tavalla, että viittomakielisten taiteen ensisijainen yleisö on viittomakieliset. Jos ajatellaan viittomakielisiä vahvana

³¹⁰ “Kuurojen yhteisö -seminaari - Nuoret on saatava mukaan yhdistystoimintaan” 1996, 20.

³¹¹ Padden - Humphries 1988, 49.

yhteisönä, niin on hyvin todennäköistä, että yhteisön taiteilijat kokevat tekevänsä taidetta (itsensä lisäksi) muille yhteisön jäsenille ja että yhteisö pitää taidetta omana taiteenaan. Esimerkiksi suomalainen viittomakielisten yhteisö on niin pieni, että lähes kaikki tuntevat toisensa ja siten taiteilijatkin ehkä helposti omitaan. Minkä tahansa kansan kohdalla tuntuu olevan yleistä ylpeys samaan kansaan kuuluvista menestyneistä ihmisistä. Erityisen voimakasta tämän ylpeyden tunteen hakemisen voisi kuvitella olevan pienellä, sorretulla ryhmällä, joka korostaa yhteisöllisyyttään.

Eri asia sitten on, kuinka vahva viittomakielisten yhteisö todellisuudessa on, ja haluavatko viittomakieliset taiteilijat tehdä taidettaan nimenomaan viittomakielisille. Luvussa 7.2. esittelin perinteisten viittomakielisten yhteisöä sitovien voimien heikentymistä. Sen pohjalta voisi päätellä, että varsinkin nuoret taiteilijat suuntautuvat vahvasti myös yhteisön ulkopuolelle. Vaikka voimat olisivatkin heikentyneet, viittomakielisten yhteisö on silti yhä vahvasti olemassa. Siksi lienee harvinaista, että viittomakielisessä yhteisössä taiteilijan ja yleisön välillä syntyisi ristiriitaa siitä, onko taide viittomakielistä vai ei.

Taiteen viittomakielisyys ja sen suuntaaminen myös muulle yleisölle kuin viittomakielisille eivät ole kuitenkaan toisensa poissulkevia asioita. Onhan toki luonnollista, että osakulttuuri ottaa vaikutteita ympäröivistä kulttuureista ja antaa myös oman näkökulmansa muiden tarkasteltavaksi ja lainattavaksi. Kulttuurivaihto nähdään paitsi luonnollisena myös tarpeellisena, kuten Kuurojen Liiton kulttuurikeskuksen toimialojen määritelmistäkin käy ilmi. Päteekö tämä pyrkimys monikulttuurisuuteen myös yksittäisten taiteilijoiden kohdalla, se riippuu jokaisesta taiteilijasta itsestään.

(3) Viittomakielisten taide käsittelee viittomakielisyyttä

Muutamissa yleisesti viittomakielisiä esittelevissä teoksissa käsitellään viittomakielisten taidetta, joskus melko laajastikin. Taideteokset ja taiteilijat on kuitenkin luonnollisesti valittu tukemaan teoksen näkökulmaa. Esimerkiksi teoksessa

“A Journey into the DEAF-WORLD” kuvaillaan useita teoksia, joiden kaikkien aiheena on viittomakieli tai elämä viittomakielisenä.³¹² Tämä herättää epäilyksen, että teosten ja taiteilijoiden valinnassa on ylikorostettu viittomakielen ja etnisyyden merkitystä taiteessa. Eihän kaikki suomalaistenkaan tekemä taide käsittele eksplisiittisesti suomalaisuutta, miksi viittomakielisten taide käsittelee aina viittomakielisyyttä?

Suomalaiset ja viittomakieliset ovat ryhminä varsin erilaisia, jos mitään yhtenäistä suomalaisten ryhmää on edes olemassa. Suomalaiset eivät arkipäivässään välttämättä toistuvasti ajattele olevansa nimenomaan suomalaisia. Sen sijaan viittomakieliset vähemmistöasemansa vuoksi joutuvat arkipäivässään usein tilanteisiin, joissa heidän viittomakielisyytensä tulee ilmi. Siten on luonnollista, että tämä arkipäivästä tuttu tilanne näkyy myös viittomakielisten taiteessa viittomakielisyyteen liittyvien aiheiden käsittelyinä. Lisäksi asiaan vaikuttaa jo edellisessä kohdassa käsitelty yhteisökysymys. Yhteisö, jossa taiteilija elää, näkyy todennäköisesti taiteilijan aihevalinnoissa. Esimerkiksi tutkimuksessa kolmesta 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa toimineesta kuurosta taiteilijasta (Albert Tallroth, Juho Felix Talvia ja Sävele Angervo) todetaan, että “kaikkien kolmen tuotantoon kuuluvat muotokuvat, jotka esittävät kuurojen yhteisöön kuuluneita merkittäviä henkilöitä.”³¹³ Suomalaisilla ei vastaavaa “suomalaisten yhteisöä” ole, sen takia viittomakielisten taide käsittelee viittomakielisyyttä useammin kuin suomalaisten taide suomalaisuutta.

Mielenkiintoista on, että mainitussa tutkimuksessa kolmesta kuurosta taiteilijasta ei kuvailla yhtään teosta, joka ainakaan eksplisiittisesti käsittelee viittomakielisten kokemaa sortoa. Vuosisadan vaihteessa ei vielä ollutkaan viittomakielisiin kohdistuvaa sortoa samassa mittakaavassa kuin oralismin vakiinnuttua vallitsevaksi opetusmenetelmäksi. Kaikki kolme taiteilijaa olivat kuitenkin aktiivisia ajamaan

³¹² Lane - Hoffmeister - Bahan 1996, esim. 139-143.

³¹³ Elsilä 1998, 20.

kuurojen aseman parantamista ja olivat mukana yhdistystoiminnassa.³¹⁴ Vaikka tuon ajan viittomakieliset eivät kärsineetkään oralismin synnyttämästä sorrosta, oli heillä esteenään kielellisen vähemmistön ongelmat. Ilmeisesti nekään eivät olleet näiden taiteilijoiden mielestä sellaisia, joita olisi ollut tarve taiteen keinoin käsitellä.

Minkä verran tämän päivän suomalaisilla viittomakielisillä taiteilijoilla on tarvetta käsitellä taiteessaan viittomakielisyyteen liittyviä kysymyksiä? Viittomakielisten kokeman sorron suhteen tilanne alkaa olla vähintään yhtä hyvä kuin ennen oralismin kautta. Samoin kuuroudesta ja viittomakielisyydestä johtuvia esteitä on saatu monella tavalla poistettua. Olettamukseni onkin, että viittomakielisten aseman parantuessa ja sitä kautta yhteisön voiman heikentyessä myös viittomakielisten taiteilijoiden aihevalinnoissa viittomakielisyyden painotus vähenee. Tämän asian tutkimiseen tarvittaisiin kuitenkin enemmän materiaalia, useamman taiteilijan koko tuotanto. Sellaista materiaalia viittomakielisten, varsinkaan suomalaisten, taiteesta ei ole vielä saatavilla.

Kuuroutta viittomakielisten taiteessa käsitellään harvoin, ainakaan vammaisuuden näkökulmasta. Yleinen havainto vammaistaiteesta on, että ristiriitaisimmin kehoon suhtautuvat vammautuneet.³¹⁵ Koska varsinkin aikuisiällä kuuroutuneet harvemmin ovat viittomakielisiä, on kuurous fysiologisenä ilmiönä viittomakielisten taiteessa vähän käsitelty aihe.

(4) Viittomakielisten taide on viittomakielistä

Viittomakielisten runous, kuorolausunta, kerronta ja teatteri käyttävät viittomakieltä. Tämänhän pitäisi olla itsestään selvä asia, mutta viittomakielen sorretusta asemasta johtuen esimerkiksi runoja on esitetty myös puhutun kielen rakenteen mukaisella viittomamerkkisysteemillä.³¹⁶ Viittomakielisten taiteen tulee olla nimenomaan

³¹⁴ Elsilä 1998, 5-6, 14, 19.

³¹⁵ Luhta 1999, 8.

³¹⁶ Kuurojen kulttuurityöryhmän muistio 1985, 60.

viittomakielistä, ja se on eri asia kuin viitotun suomen mukainen ilmaisu, tämä on nykyään ainakin suomalaisessa viittomakielisten yhteisössä itsestäänselvyys.³¹⁷

Toisaalta, eihän kaikki suomalainenkaan taide ole suomenkielistä. Esimerkiksi suomalainen säveltäjän kuoroteos voi olla laulettu englanniksi, saksaksi tai latinaksi, mutta silti se voidaan mieltää suomalaisen musiikin historian jatkoksi. Silloin muut perusteet kuin kieli, lähinnä säveltäjän kansallisuus, määrittävät teoksen suomalaiseksi. Kuten tässä on jo tullut epäsuorasti ilmi, myös esittämäni kokonaismääritelmä viittomakielisten taiteesta pitää sisällään mahdollisuuden, että viittomakielisten taiteen ei aina tarvitse täyttää kaikkia määritelmän kriteerejä ollakseen viittomakielisten taidetta. Vaikka niin onkin, on viittomakielisillä kielikysymys suomalaisia keskeisempi, joten viittomakielisten taide harvoin on muun- kuin viittomakielistä.

Tähän aihepiiriin liittyy myös teosten kääntäminen viittomakielelle (vaikka silloin kysymyksessä ei olekaan samassa mielessä viittomakielisten taide kuin siinä tapauksessa, että teos on alunperin luotu viittomakielelle). Käännettäessä esimerkiksi näytelmiä kielestä toiseen täytyy ottaa huomioon myös kulttuuriset erot ja harkita myös niiden muokkaamista, jotta käännös sopisi yleisölle, jolle se on tarkoitettu.³¹⁸ Asian ongelmallisuus on huomattu erityisesti sovitettaessa teatterikappaleita viittomakielelle. On todettu että, viittomakielisille tapahtumien tulee olla visuaalisempia. Näytelmäteksti, johon sisältyy runsaasti puheilmaisuutta, "ei sovikaan suoraan käännettäväksi, koska siinä tulee niin paljon viittomista".³¹⁹ Viittomakielelle käännettäessä näytelmiä voidaan ja pitääkin muokata. Sen voi tehdä joko voimakkaammin tai vain sovituksellisia vapauksia käyttäen. Voimakkaasta kääntämisestä on kysymys, kun teoksesta tehdään käytännössä kokonaan uusi versio.

³¹⁷ Kulttuuri kuurojen voimavarana 1993, 68.

³¹⁸ Aiheesta on tehty tutkimus (Aaltonen 1996), jossa käsitellään irlantilaisien näytelmien suomalaisia käännöksiä, nimenomaan irlantilaisen miljööän elementtien sovittamista suomalaiselle teatteriyleisölle sopivaksi.

³¹⁹ Kulttuuri kuurojen voimavarana 1993, 57.

Esimerkki tällaisesta on vaikkapa näytelmä Sign Me Alice, joka on viittomakielisten maailmaan sijoitettu versio G. B. Shaw'n näytelmästä Pygmalion.³²⁰ Tällaista teosta voidaan pitää viittomakielisten taiteena, varsinkin kun aiheena on viittomakielisyys, vaikka pohjana olevaa teosta ei alun perin olekaan luotu viittomakielelle.

On myös paljon taidetta, joka ei käytä viitottua, puhuttua tai kirjoitettua kieltä, esimerkiksi kuvataide ja tanssi. Millaista on ei-kielellinen viittomakielisten taide? Mitä tarkoittaa, että sen tulee olla viittomakielistä? Näillä kysymyksilläni haen sitä, että viittomakielisten taiteen täytyy olla viittomakielistä myös kulttuuriltaan, etnisyydeltään. Tämä etnisyys näkyy "kielettömissä" teoksissa vahvimmin aihevalinnoissa, mitä käsittelin jo yllä. Teoksissa ei myöskään voi olla audiologisia elementtejä, jotka ovat teoksen kokemisen ja ymmärtämisen kannalta välttämättömiä. Kulttuurisesti viittomakielisissä teoksissa voi myös olla vaikeammin analysoitavissa olevia yhdistäviä piirteitä. Esimerkiksi suomalaisen taiteen kohdalla voidaan spekuloida sillä, näkyykö siinä jokin yhdistävä erityinen luontosuhde tai pohjoinen valo. Samalla lailla viittomakielisten taiteesta voi yrittää hakea tällaisia piirteitä, jotka heijastavat viittomakielisyyttä ei-kieleen-liittyvässä kulttuurisessa mielessä.

Tähän liittyy myös aiemmin mainittu myyttisen etnisen alkukodin hakeminen: esimerkiksi kaunokirjallista Topeliuksen Maamme-kirjaa on käytetty kouluopetuksessa ja se on vaikuttanut myös muihin oppikirjoihin, joten sen voidaan katsoa vaikuttaneen suuresti siihen, miten suomalaiset suomalaisuuden näkevät ja ymmärtävät.³²¹ Samoin voidaan olettaa karelianististen teosten muokanneen kuvaa suomalaisuudesta näihin päiviin asti. Viittomakielisten taidehistoria on vielä lyhyt ja tutkimaton, eikä tällaisia olettamuksia voi siten siltä saralta yrittää todistaa. Olettaa kuitenkin voi, että viittomakielisten taiteessa voisi ilmetä vastaavia yhdistäviä kulttuurisia piirteitä, joilla tietoisesti tai tiedostamatta rakennetaan edelleen

³²⁰ Padden - Humphries 1988, 72.

³²¹ Sevänen 1998, 299.

metakertomusta viittomakielisistä kansana ja kulttuurina.

Toinen näkökulma siihen, että viittomakielisten ei-kielellisen taiteen ei tarvitse olla aiheeltaan viittomakielisiä koskeva liittyä pikemminkin neurologiaan kuin taidehistoriaan. Ajatus siitä, että viittomakielisten erilainen "visio" näkyy heidän tekemässään taiteessa, on usein esitetty³²² ja mielenkiintoinen, mutta erittäin vaikeasti todistettavissa. Tutkimusten mukaan viittomakieliset selviytyvät erilaisista visuaalisista tehtävistä (jotka eivät vaadi tietämystä viittomakielestä) huomattavasti ei-viittomakielisiä kuulevia paremmin.³²³ Viittomakieliset kuulevat eivät aivan pärjää kuuroille viittomakielisille, mutta menestyvät silti paljon paremmin kuin ei-viittomakieliset.³²⁴ Olisi ihme, jos näin selkeä tutkimustulos ei näkyisi viittomakielisten tavassa tehdä taidetta. Neurologinenkin tutkimus tästä aiheesta on edelleen vasta aluillaan, joten pitkälle meneviä johtopäätöksiä asiasta ei kuitenkaan voi tehdä.

Päätelmä tästä kaikesta määrittelystä on, että taide, jota pidetään viittomakielisten taiteena, on todennäköisesti viittomakielisen tekemää, mutta sen ei välttämättä tarvitse olla suunnattu viittomakieliselle yleisölle, käsitellä viittomakielisyyttä tai olla viittomakielistä. Usein näin on, mutta se ei ole välttämätöntä. Määritelmässä painottuvat siis taiteilija ja biografistinen näkemys. Kaiken viittomakielisten taiteilijoiden tekemän taiteen määrittäminen vain viittomakielisten taiteeksi on kuitenkin turhan kapea-alaistavaa. Taide on taidetta, ilman etuliitteitä. Taiteilijat voivat itse halutessaan nimittää taidettaan etuliittein, kuten viittomakielisten taide tai naistaide, mutta leiman lyönti pelkästään taiteilijan etnisyyden tai sukupuolen perusteella ei ole riittävän perusteltua.

³²² Esim. Lane - Hoffemeister - Bahan 1996, 142: "Not all of (Chuck) Baird's paintings are on Deaf themes, yet they all seem to contain a Deaf vision, in their vivid hues and engagement with form and light."

³²³ Mts. 116.

³²⁴ Ks. kaaviot mts. 113, 114.

9.3. Viittomakielisten taiteen muodot

Eri kulttuureissa samat taidemuodot ja mediumit voivat olla hyvin eri suuntaan kehittyneitä sekä myös hyvin erilaisissa asemissa. Yhdessä kulttuurissa suosittu taidemuoto voi olla toisessa kulttuurissa vain pienen piirin harrastus. Viittomakielisten kulttuuria ja kuulevien kulttuuria on hankala verrata toisiinsa tässä suhteessa, mutta joitakin huomioita viittomakielisten taiteessa erityisistä ilmiöistä taidemuotojen suhteen voidaan tehdä.

Viittomakielisten kulttuurissa on vahva kerrontaperinne. Tätä traditiota ja sen tuotoksia voidaan nimittää kirjallisuudeksi³²⁵, vaikka viittomakielellä ei kirjoitettua muotoa olekaan. Siinä kenties onkin syy rikkaaseen ja monimuotoiseen kerrontaperinteeseen: viittomakielinen kulttuuri siirtyy sukupolvelta toiselle ennen kaikkea kertomusten välityksellä. Kertomuksista, jutuista ja kaskuista onkin todettu, että ne perustuvat viittomakieleen ja kuurojen omaan elämään niin vahvasti, että “niitä on usein mahdoton kääntää puhekielelle ja ymmärtääkseen niitä täytyy ymmärtää kuurojen yhteisöä.”³²⁶ Tämä luonnollisesti heijastuu viittomakielisten taiteeseen sillä tavalla, että kerronta on oma taidemuotonsa. Esimerkiksi kulttuuripäivillä kerronta on ollut omana kilpailulajinaan, mutta sen lisäksi on kilpailtu kerrontaan vahvasti pohjautuvissa lajeissa kuten ex tempore -puhe, huumori ja runo.³²⁷

Toinen merkittävässä asemassa oleva taidemuoto viittomakielisten taiteessa on teatteri. Viittomakielisten kulttuurin keskeisimmäksi mainitulla taidemuodolla on Suomessakin jo satavuotinen historia.³²⁸ Käsittelin aihetta jo Kuurojen Liiton kulttuurikeskuksen toimialoja esitellessäni luvussa 9.2. Sekin kertoo jo aika paljon,

³²⁵ Lane - Hoffmeister - Bahan 1996, 153.

³²⁶ Kuurojen kulttuuryöryhmän muistio 1985, 58.

³²⁷ Ks. esim. “Eläköön Espoo! Kilpailutulokset” 1999, 14.

³²⁸ Kulttuuri kuurojen voimavarana 1993, 67.

että yksi neljästä Kuurojen Liiton kulttuurikeskuksen toimialoista on kokonaan pyhitetty teatterille. Teatteria voisikin väittää viittomakielisten taiteen institutionalisoituneimmaksi taidemuodoksi. Tähän tosin vaikuttaa myös teatterin medium: teatterin tekemiseen vaaditaan enemmän tiloja, välineitä ja ihmisiä kuin esimerkiksi kerrontaan. Tällainen institutionalisoituminen ja halu panostaa yhteen taidemuotoon kertoo kuitenkin myös siitä, että teatterilla on viittomakielisten kulttuurissa vahvat perinteet ja kysyntää myös nykyään.

Kulttuuripäivien kilpailulajien kautta saadaan jonkinlainen näkemys viittomakielisten taiteessa keskeisistä taidemuodoista. On kuitenkin pidettävä mielessä, että lajivalikoima ei näytä koko totuutta. Ensinnäkin kysymys on kilpailusta, mikä asettaa tiettyjä rajoituksia esimerkiksi esitysten kestoihin. Eri kilpailulajien väliset rajat tuntuvat myös olevan ristiriidassa luovan taiteen kanssa. Todennäköistä on myös, että kulttuuripäivät paitsi heijastavat, myös ohjailevat suomalaista viittomakielisten taidetta. On siis mahdollista, että jotkin taidemuodot elävät nimenomaan kulttuuripäivien kilpailulajeina. Lajivalikoimaa päivitetään hiukan joka kerta, mutta jo edellä esitellyt taidemuodot ovat perinteikkyydessään olleet vakio-ohjelmistoa jo ensimmäisistä kulttuuripäivistä lähtien.³²⁹ Toisaalta, vaikka jonkun taidemuodon harrastaminen olisikin voimakkaasti kulttuuripäivien motivoimaa, ei se tyhjästä ole lajivalikoimaan alun perin tullut eikä se ilman jatkuvaa kiinnostusta valikoimassa pysyisi.

Yksi toistuvista kilpailulajeista on pantomiimi. Pantomiimiharrastus on viittomakielisillä suhteellisesti laajempaa kuin kuulevilla. Tämä arvellaan johtuvan siitä, että kuurot ovat tottuneet visuaaliseen esittämiseen ja visuaaliseen havainnointiin, joita pantomiimin esittämiseen ja ymmärtämiseen tarvitaan. Pantomiimi on myös viittomakieleen liittyvä elementti.³³⁰

³²⁹ Kuurojen liitto 80 vuotta 1985, 38-39.

³³⁰ Kuurojen kulttuurityöryhmän muistio 1985, 61.

Kuulevien näkökulmasta ehkä yllättäviä viittomakielisten taidemuotoja ovat tanhut sekä kuoroesitykset. Molemmilla on kuitenkin viittomakielisten kulttuurissa pitkät perinteet paitsi harrastusmuotona myös kulttuuripäivien kilpailulajina.³³¹ Lieneekin lähinnä kuulevien kapeakatsantoisuutta ajatella, että näitä taidemuotoja ei voi olla irrallaan musiikista. Esimerkiksi teatterikorkeakoulun tanssitaiteenlinjalta on valmistunut kuuro tanssija.³³²

Tähän mennessä esitellyt taidemuodot ovat olleet muita kuin kuvataiteita. Se, että nämä ovat keskeisimmät taidemuodot viittomakielisten taiteessa johtuu niiden läheisestä suhteesta viittomakieleen. Niitä yhdistää viittomakieleen myös hetkellisyys, se, että niillä ei ole pysyvää muotoa toisin kuin kuvataiteella tai kirjoitetulla kielellä. Nykyään tosin sekä näitä taidemuotoja että viittomakieltä on mahdollisuus tallentaa videolle, mutta ilmeisesti tämä mahdollisuus ei ole vielä suuremmin vaikuttanut viittomakielisten kulttuuriin.

Viittomakielisten taiteeseen kuuluvat toki myös kuvataiteet. Edellä mainitut kuurot taiteilijat Tallroth, Talvia ja Angervo olivat tutkimuksen mukaan kaikki myös yleisessä mielessä merkittäviä: tiiviisti mukana aikansa taidemaailmassa, johtavien taiteilijoiden vaikutuspiirissä ja tekemisissä Suomen keskeisimpien taide- ja taideteollisuusyritysten kanssa.³³³ Valokuvauksen uraa uurtamassa Suomessa olivat Fritz ja Maria Hirn, kuuro pariskunta.³³⁴ Kulttuuripäivilläkin kilpaillaan erilaisissa kuvataide- ja käsityölajeissa.³³⁵ Myös edellä esitelty tutkimustulos viittomakielisten erityisen kehittyneestä visuaalisesta kyvystä ja huomiot visuaalisen kielen ja

³³¹ Ks. esim. Kuurojen liitto 80 vuotta 1985, 35, 37, 39, 41. "Eläköön Espoo! Kilpailutulokset" 1999, 14.

³³² Kulttuuri kuurojen voimavarana 1993, 46. Korkeakoulututkinnon suorittanut suomalainen viittomakielinen on harvinaisuus, puhumattakaan taidealan korkeakoulututkinnon suorittaneista viittomakielisistä. Tällä hetkellä heitä on kolme: mainittu tanssitaiteen maisteri Juho Saarinen, teatteritaiteen kandidaatti Marita S. Barber sekä elokuvataiteen kandidaatti Antti Raike.

³³³ Elsilä 1998, 20.

³³⁴ Kulttuuri kuurojen voimavarana 1993, 68.

³³⁵ Ks. esim. "Eläköön Espoo! Kilpailutulokset" 1999, 14.

visuaalisen taiteen yhteensopivuudesta vihjaavat siihen suuntaan, että kuvataiteilla voisi olla vahva asema viittomakielisten taiteessa.

Tilanne on kuitenkin toinen. Viittomakielisiä kuvataiteilijoita on toki, mutta heidän vähäinen määränsä on ainakin Suomessa herättänyt keskustelua.³³⁶ Todennäköinen selitys tähän vähäiseen määrään on se, että viittomakielisillä ei yksinkertaisesti ole tarpeeksi tietoa taiteesta, koska he eivät ole saaneet opiskella äidinkielellään ja siten perustiedot taiteen - ja monelta muultakin - alalta ovat puutteelliset. Sitä kautta taide (varsinkin kuvataide) koetaan vieraaksi ja eikä kovin kiinnostavaksi alueeksi.³³⁷

Kuvataiteen epäkiinnostavuus viittomakielisten mielestä on pohdinnan arvoinen asia. Usein ajatellaan kuvataiteen olevan kielettömänä helpommin kulttuurirajat ylittävää kuin muu taide. Mielenkiintoista onkin, että viittomakielisten kohdalla kuvataide ei vaikuttaisikaan olevan paras medium monikulttuurisessa taiteellisessa kanssakäymisessä. Onko niin, että kuulevien tekemä kuvataide ei puhuttele viittomakielisiä? Osaksi kysymys on varmastikin juuri tuosta perustietojen puutteesta. Kuvataiteessa yleiset viittaukset kirjallisuuteen jäävät myös monelle viittomakieliselle vieraiksi, kirjoitettu kielihän on kuurolle viittomakieliselle vieras kieli ja siten kirjallisuus jää helpommin vieraaksi alueeksi kuin kuulevilla. Kuvataiteen aiheet ovat siis viittomakielisille usein outoja ja siten epäkiinnostavia. Jatkokysymys kuuluukin: onko kuulevien kuvataide vierasta viittomakielisille myös muuten kuin aiheiltaan? Onko staattinen kuvataide viittomakielisten mielestä ilmaisultaan köyhää verrattuna viittomakielisten muihin taidemuotoihin, esimerkiksi teatteriin?

Vuonna 1989 yhdeksän kuuroa viittomakielistä amerikkalaista taiteilijaa lanseerasivat taidemuodon nimeltä De'VIA (Deaf View/Image Art), jonka

³³⁶ Kulttuuri kuurojen voimavarana 1993, 61.

³³⁷ Kostiainen 1996, 14.

manifestissa kerrottiin, että se “uses formal art elements with the intention of expressing innate cultural or physical Deaf experience.” Manifestissa selitetään vielä, että De’VIA keskittyy usein käsiin ja kasvoihin.³³⁸ Tällainen taide olisi siis viittomakielisille helpommin omaksuttavaa paitsi aiheiltaan myös ilmaisultaan kuin kuulevien tekemä taide. Miten tuo ilmaisu sitten poikkeaa kuulevien taiteesta, onko loppujen lopuksi kuitenkin pääpaino aiheissa, ja jäikö De’VIA lopulta lähinnä manifestin tasolle, näihin kysymyksiin on vaikea vastata materiaalin puutteen vuoksi.

Vedenpitävää vastausta siihen, onko viittomakielisten kuvataide erilaista ilmaisultaan kuin kuulevien kuvataide, on vaikea löytää, mutta toisaalta aihetta ei ole juuri tutkittukaan.³³⁹ Edelleen todennäköisin selitys viittomakielisten kuvataiteen kehnoon asemaan Suomessa on puutteellinen taidekasvatus, ei niinkään kuvataiteen ilmaisumuodollinen sopimattomuus viittomakielisille. Tämän puolesta puhuu se, että viittomakielisiä kuvataiteilijoita on ja on ollut ja todennäköisesti tulee olemaan ehkä jopa nykyistä enemmän, mikäli viittomakielisten taidekasvatuksen hyvä kehitys jatkuu.

Televisio ja video ovat välineitä, joilla on mittava potentiaali viittomakielisiä ajatellen paitsi tiedonvälityksellisessä myös taiteellisessa mielessä. Suomessa Kuurojen Liiton viestintäosasto valmistaa vuodessa 18 videotiedotetta, jotka postitetaan yli 1900 kuuron kotitalouteen.³⁴⁰ Tällainen toiminta on tarpeellista ainakin niin kauan, kunnes television tarjoama viittomakielisille soveltuva materiaali suuresti lisääntyy. Suurin ongelma tällä hetkellä on viittomakielisten lastenohjelmien puute, mikä on ristiriidassa Ylen allekirjoittaman lasten tv-oikeuksien julistuksen kanssa, jonka mukaan lapsilla on oikeus omakielisiin ohjelmiin.³⁴¹ Toinen ongelma on

³³⁸ Lane - Hoffmeister - Bahan 1996, 140.

³³⁹ Tämänhetkiset tutkimustulokset ovat mielipiteenomaisia ja ristiriitaisia, ks. Mäkelä 2000, 20.

³⁴⁰ Viittomakieli - nyt ja aina 1997, 3.

³⁴¹ Saukoniemi 1996a, 22.

tekstitettyjen ohjelmien, varsinkin suomenkielisten, vähyys.³⁴² Tekstityskään ei tosin auta viittomakielisiä lapsia eikä niitä, joilla on heikko kirjoitetun kielen hallinta.

Videoissakin on ilmaisullisia eroja viittomakielisten ja kuulevien välillä. Erot pohjautuvat tässäkin mediumissa kieleen: viittomakieliset eivät voi kuulevien tavoin käyttää lähikuvia ja ahtaita kuvakulmia, koska eleiden ja vartalon liikkeiden täytyy näkyä. Samoin kasvojen täytyy olla hyvin valaistut, kun taas räikeät värit taustalla häiritsevät. Kuulevien ohjelmissa puhe voidaan laittaa kuulumaan taustalla ja silloin puhujaa ei tarvitse näyttää, mutta viittomakielisillä välikuvien käyttö kesken viitottavan lauseen tai asian haittaa ymmärrettävyyttä.³⁴³ Nämä erot täytyy ottaa huomioon kun tehdään tv-ohjelmia, joiden tulisi sopia sekä viittomakielisille että kuuleville. Eksplisiittisesti kieleen liittyvien kysymysten lisäksi tässäkin yhteydessä on aiheellista miettiä sitä, onko viittomakielisten tekemä ei-kielellinen videotaide ilmaisullisesti erilaista kuin kuulevien ei-kielellinen videotaide. Ei-kielellinenkin kuvailmaisuus on kulttuurisidonnaista, mutta mikä sen suhde puhuttuun tai viitottuun kieleen on, sitä on vaikea eritellä.

Videoille ja Valkeaan taloon perustetulle videokirjastolle asetettiin suunnitteluvaiheessa suuret toiveet. Video ei ole käsittääkseni aiheuttanut kovin suurta muutosta viittomakielisten elämässä. Ehkä painopiste onkin nyt siirtynyt taas uudempaan tekniikkaan, Kuurojen Liittohan panostaa vahvasti viittomakielisten pääsyä tietoyhteiskunnan täysivaltaisiksi jäseniksi.³⁴⁴

Kuten jo edellä ohimennen todettiin, kirjoitettu kirjallisuus on viittomakielisten taiteenlajina melko epätavallinen, koska viittomakielisten ensimmäisellä kielellä ei ole kirjoitusasua. Viittomakielisiä kirjailijoita silti on, vaikkakin koko Suomen

³⁴² Saukoniemi 1996b, 23.

³⁴³ Saukoniemi 1996b, 23.

³⁴⁴ Viittomakieli - nyt ja aina 1997, 4.

viittomakielisten kirjallisuushistoriassa vain muutama.³⁴⁵ Muita viittomakielisten taiteessa harvinaisia mediuumeja ovat sellaiset, joissa auditiivisilla elementeillä on tärkeä rooli teoksen kokemisessa. Aivan yksioikoinen tämä asia ei kuitenkaan ole, sillä vaikka usein ajatellaan kuurojen maailman olevan äänetön ja että kuurot ovat tietämättömiä äänistä ja niiden merkityksistä, on kysymyksessä harhakäsitys.³⁴⁶ Vaikka kuurot eivät esimerkiksi musiikkia kuulisikaan, voivat he aistia sen värähtelyjen avulla. Lisäksi musiikkia voidaan visualisoida esimerkiksi vartalon liikkeiden ja viittomakielen avulla.³⁴⁷ Siten esimerkiksi viihdekonserdit, joissa on paljon visuaalisuutta ja lauluja, sopivat myös kuuroille viittomakielisille, mikäli kuulutukset ja laulut tulkitaan viittomakielelle.³⁴⁸ Äänen käyttäminen ilmaisukeinona viittomakielisten taiteessa ei sekään ole poissuljettua, onhan esimerkiksi viittomakielinen teatteri usein tulkattua, mutta nämä elementit ovat tietystikin lähinnä kuulevia varten.

10. Monikulttuurisen viittomakielisen taidekasvatuksen edellytykset

10.1. Miksi monikulttuurista kasvatusta pitäisi soveltaa viittomakielisiin

Voisiko ja tulisiko monikulttuurista kasvatusta ja monikulttuurista taidekasvatusta soveltaa viittomakielisten opetuksessa? Ensinnäkin, viittomakielisten koulumenestys kertoo karua kieltä: tutkimusten mukaan kuurot oppilaat ovat monissa oppiaineissa kuulevia ikätovereitaan useita luokkia alemmalla tasolla.³⁴⁹ Kuitenkin itsestäänselvää on se, että kuurous ei sinänsä liity älykkyyteen. Tämä ristiriita on järkyttävä, mutta

³⁴⁵ Kulttuuri kuurojen voimavarana 1993, 68. Ensimmäinen ja toistaiseksi ainoa syntymäkuuron kirjoittama kirja Suomessa on Laina Wainolan "Hiljainen tie", joka ilmestyi vuonna 1969. (Kuurojen Liitto 80 vuotta 1985, 53.)

³⁴⁶ Padden - Humphries 1988, 91-109 (luku 6, "The Meaning of Sound")

³⁴⁷ Kuurojen kulttuuriyöryhmän muistio 1985, 62.

³⁴⁸ Mts. 106.

³⁴⁹ Jokinen 1991, 62-63.

silti asia on hiljaisesti hyväksytty.³⁵⁰ Yksi selitys kehnoon koulumenestykseen on viittomakielisten ympäristöjen puute ja sitä kautta ajattelun kehittymisen viivästyminen (ks. luku 6.3.) , mutta merkittävä tekijä on myös vääränlainen opetusjärjestelmä, joka tavallaan vammauttaa viittomakieliset oppilaat.³⁵¹ Jos monikulttuurisella kasvatuksella pyritään ja pystytään parantamaan opetusjärjestelmän syrjimien oppilaiden koulumenestystä, niin eikö olisi jo aika viittomakielistenkin päästä tästä osallisiksi?

Toiseksi: viittomakielisten vähemmistöaseman vuoksi heidän opetuksessaan panostetaan kaksikielisyyteen. Kieli on läheisessä suhteessa kulttuuriin, siten myös kaksikielisyys ja kaksikulttuurisuus ovat läheisiä ilmiöitä. Määritelmän mukaan kaksikulttuurisia ovat ne kuurot, jotka toimivat välittävänä kahden kulttuurin välillä, viittomakielisten ja kuulevien enemmistön kulttuurien välillä.³⁵² Tällaisten kaksikulttuuristen viittomakielisten määrä on olettamusten mukaan kasvussa, ja siten kuurojen yhteisö on tulossa monikulttuurisemmaksi pikkuhiljaa.³⁵³ Tähän monikulttuuristumiseen pitäisi kiinnittää huomiota myös viittomakielisten koulutuksessa, jotta kulttuurierojen kynnykset madaltuisivat entisestään.

Kolmanneksi: monikulttuurisuus tuntuu olevan viittomakielisille keskeinen tavoite useassakin mielessä. Kansainvälisyyttä arvostetaan kuurojen yhteisössä³⁵⁴, mutta merkittävämpi ja vaikeammin ylitettävä kulttuuriraja tuntuisi olevan viittomakielisten ja kuulevien välillä. Monessa yhteydessä, esimerkiksi kulttuurikeskuksen toimialojen määritelmässä, korostetaan viittomakielisten avointa suhtautumista kuuleviin. Keitä siis loppujen lopuksi pitäisi monikulttuuristaa: viittomakielisiä vai kuulevia? Taide nähdään hyvänä keinona siltojen luomiseen. Esimerkiksi viittomakielisten esittämä

³⁵⁰ Jokinen 1991, 63.

³⁵¹ Sama.

³⁵² Backenroth-Ohsako 1999, 142.

³⁵³ Mts. 141-142.

³⁵⁴ Viittomakieli - nyt ja aina 1997, 6.

pantomiimi, näytelmät ja lausunta ovat “parhaimmillaan ilmaisua, jota sekä kuurot että kuulevat voivat ymmärtää.”³⁵⁵ Viittomakielisten kulttuuri voisi siten olla kansallista kulttuuria rikastava elementti.³⁵⁶

Kun siis otetaan lähtökohdaksi kieli, seuraa kulttuuri tiiviisti mukana, monessa mielessä. Historialliset todisteet puhuvat sen puolesta, että viittomakielen hyväksytyt asema edistää monin tavoin viittomakielisten kulttuuria.³⁵⁷ Kaksikielisyys opetuksellisena tavoitteena on askel myös kohti kaksi- ja monikulttuurisuutta. Silti viittomakielisten opetuksessa ei (niin kuin toisaalta Suomessa kuulevienkaan opetuksessa) ole juurikaan tiedostettu monikulttuurisuusproblematiikkaa. Jos tilannetta haluaa verrata Eflandin, Freedmanin ja Stuhurin luettelemiin monikulttuurisen kasvatuksen lähestymistapoihin, olisi lähimpänä “poikkeavien ja kulttuurisesti erilaisten opettaminen”. Oppilaat on pyritty väkisin, oralistisessa opetuksessa hyvinkin väkivaltaisesti, sulauttamaan kuulevien kulttuuriin. Viittomakielisen kulttuurin olemassaolo on ehkä jollakin tasolla tiedostettu, mutta arvostuksen ja tiedon puute on estänyt monikulttuurisen opettamisen.

Erään näkemyksen mukaan monikulttuurisuus kuuluu vain “toisille”, vähemmistöille ja kouluihin, joissa on etnisiä ryhmiä.³⁵⁸ Tällaisen väitteen esittäjä näkee itsensä kiistattoman valtakulttuurin edustajana (ei tietyn etnisen ryhmän edustajana) ja sulkee itsensä pois monikulttuurisuuden vaikutuspiiristä. Paitsi että tämä on erittäin kyseenalainen näkemys, sisältyy siihen myös viittomakielisten koulutuksen kannalta mustaa huumoria. Kuurojenkouluthan ovat täynnä etniseen ryhmään kuuluvia oppilaita, missä viipyy heille kuuluva monikulttuurinen kasvatus? Väitettä voisikin tarkentaa viittomakielisten tapausta vastaavaksi: monikulttuurisen kasvatuksen pitäisi kuulua edes vähemmistöille. Myös kuulevien kouluissa monikulttuurisuudesta

³⁵⁵ Kuurojen kulttuurityöryhmän muistio 1985, 58.

³⁵⁶ Sama.

³⁵⁷ Kuurojen kulttuurityöryhmän muistio 1985, 54.

³⁵⁸ Delacruz 1995, 57-58.

puhuttaessa viittomakieliset voitaisiin nähdä kulttuurisena ryhmänä. Vähimmäisvaatimus kuitenkin on, että edes kuurojenkoulussa asia olisi näin. Kysymys onkin siitä, että viittomakielisiä ei ole ymmärretty etniseksi ryhmäksi samassa mielessä kuin vaikkapa saamelaisia tai romaneja. Näidenkään mainittujen ryhmien tilanne ei ole kovin hyvä³⁵⁹, mutta heidän etunaan (ja haittanaan) on se, että heidät tunnistaa etniseksi ryhmäksi helpommin kuin viittomakieliset.

Mihin kulttuuriset rajalinjat asettuvat viittomakielisten koulutuksessa? Useimmiten raja asetetaan kuurojen ja kuulevien välille. Ryhmien välisten erojen korostaminen aiheuttaa helposti sen, että ryhmien sisäinen heterogeenisuus unohtuu. Rajalinjoja löytyy siis kuurojen ja viittomakielisten joukon sisältäkin. Suomessa esimerkiksi on suomenruotsalaisten viittomakielisten ryhmä, jolla on oma, suomalaisesta ja ruotsalaisesta viittomakielestä poikkeava kieli.³⁶⁰ Myös viittomakielinen maahanmuuttaja suomalaisessa kuurojenkoulussa saa väistämättömästi aikaan monikulttuurisen opetustilanteen. Periaatteessa tilanne kuulevien ja kuurojenkouluissa on aivan vastaava, toisessa vain viitotaan ja katsotaan siinä missä toisessa puhutaan ja kuunnellaan. Molemmissa ympäristöissä voi olla erilaisia etnisiä ryhmiä, jotka käyttävät eri kieliä kuin muut oppilaat. Suomalaisissa kuurojenkouluissa näitä oppilaita, joiden äidinkieli ei ole suomalainen vaan jokin muu viittomakieli, ei ole vielä ollut kovin paljon eikä aiheesta siten ole kovin paljon keskusteltu. Lisäksi vähäiset resurssit sekä viittomakielitietoisuuden ja -taidon alhaisuus opettajistossa ja yhteiskunnassa ylipäättään ovat aiheuttaneet sen, että eri viittomakielisten sulauttamista suomen viittomakieliseen luokkaan ei ole problematisoitu samalla lailla kuin vastaavaa tilannetta kuulevien kouluissa.

Harjoitetaanko kuurojenkouluissa monikulttuurista kasvatusta tai otetaanko monikulttuurisuutta huomioon opetuksessa ylipäättään? Tämä on eri kysymys kuin

³⁵⁹ Ks. saamen ja romanikielen asema Nuolijärvi 1991.

³⁶⁰ On tosin tulkinnanvaraista, pidetäänkö tätä kieltä kielenä vai murteena. Ks. Malm - Östman 2000,

se, että otetaanko viittomakieliset huomioon omana kulttuurivähemmistönään. Monikulttuurisen kasvatuksenhan ei tulisi olla riippuvainen siitä, onko luokassa yhden tai useamman kulttuuriryhmän jäseniä. Monikulttuurinen kasvatusta kuuluu kaikille. Käytännössä kuitenkin monikulttuurisuuskysymyksiin on havahduttu vasta siinä vaiheessa, kun siihen on tullut välitön tarve, eli kun luokkiin on ilmaantunut maahanmuuttajia. Siitähän koko monikulttuurisen kasvatuksen historia alkoi, että opetusta piti ruveta muokkaamaan paremmin erilaisille etnisille ryhmille sopivaksi. Suomessa tämä tarve on ilmaantunut vasta viime vuosikymmeninä, kun maahanmuuttajien määrä on lisääntynyt. Oikeastaan kysymys on tarpeen tunnustamisesta, sillä onhan Suomessa ollut aiemminkin sorrettuja vähemmistöjä, joita kouluopetus ei ole tarpeeksi kyennyt ottamaan huomioon, esimerkiksi romanit, saamelaiset ja tässä käsiteltävät viittomakieliset.

Koulutus on yleensäkin kulttuurin kannalta keskeisessä asemassa. Viittomakielisten kohdalla koulutuksen ja kulttuurin suhde on erityisen läheinen, onhan kuurojenkouluilla ollut olennainen rooli useimpien kuurojen yhteisöjen synnyissä ja sitä kautta viittomakielien kehityksessä. Koulujen rooli on edelleen merkittävä. Viittomakielisten koulutuksen kehittäminen on siis vahvasti viittomakielisten kulttuurin kehittämistä. Tarkastellaanpa lähemmin viittomakielisten koulutuksen keskeisiä kehittämisen kohteita.

10.2. Viittomakielisten koulutuksen keskeiset ongelmat

Päällimmäinen ongelma viittomakielisten koulutuksessa on viittomakielen keho asema. Periaatteessa viittomakielellä on laki tukenaan: 1.1.1999 voimaan astuneen uuden koululain mukaan perusopetuksessa, lukio-opetuksessa ja ammatillisessa opetuksessa opetuskielenä voi olla viittomakieli ja viittomakieltä voidaan opettaa

oppilaan äidinkielenä.³⁶¹ Kuitenkaan kaikki opettajat eivät ole aikanaan saaneet riittävää viittomakielen opetusta ja vain hyvin harva on äidinkieleltään viittomakielinen.³⁶² Opettajan puutteellinen kielitaito on monessa tapauksessa johtanut siihen, että opetuskielenä on ollut viittomakielen sijasta viitottu suomi, joka on itse asiassa kommunikaatiosysteemi eikä kieli.³⁶³ Viittomakielisiä lapsia ei siis läheskään aina opeteta sillä kielellä, jota he parhaiten ymmärtäisivät. Viittomakielisiä opettajia tarvittaisiin siis kipeästi lisää kaikilla koulutusasteilla lastentarhoista lukioihin.³⁶⁴

Pelkkä viittomakielentaitoinen opettaja ei kuitenkaan riitä. Lapset tarvitsevat myös vertaisseuraa kehittyäkseen sosiaalisesti. Viittomakielisiä lapsia on kuitenkin vähän ja he asuvat eri puolilla Suomea. Siksi jotkut heistä ovat integroituneet puhutunkieliseen perusopetukseen opiskelutulkin kanssa. Varsinkin 1970-luvulla kuuroja sijoitettiin kunnallisiin kouluihin ja integroitiin luokkiin, joissa ei välttämättä ollut muita viittomakielisiä oppilaita. Tavoiteltu etu tässä oli se, että oppilaan ei tarvinnut asua poissa kotoaan. Yhdysvalloissa keksittiin 1970-luvulla käsite "vähiten rajoittava ympäristö" (least restrictive environment). Lapsella piti olla oikeus sellaiseen oppimisympäristöön, jossa hänellä olisi mahdollisimman hyvät edellytykset kehittyä. Käytännössä tämä tarkoitti usein integroimista tavalliseen lähiseudun koululuokkaan. Kaukana kotoa sijaitsevaa laitosmaista asuntolakoulua pidettiin kaikkein huonoimpana ja rajoittavimpana vaihtoehtona.³⁶⁵ Ongelma on se, että viittomakielisten opetus vaatii erilaiset järjestelyt kuin esimerkiksi kehitysvammaisten. Siinä missä integrointi tavalliseen koululuokkaan voi kehitysvammaiselle olla vähiten rajoittava oppimisympäristö, viittomakieliselle erikielisenä tärkeintä on kommunikoinnin helppous opettajien ja oppilastovereiden

³⁶¹ Jokinen 2000b, 22.

³⁶² Mts. 26.

³⁶³ Jokinen 1991, 64.

³⁶⁴ Jokinen 2000b, 24.

³⁶⁵ Lane - Hoffmeister - Bahan 1996, 231, 249-250.

kanssa.³⁶⁶

Tämän integrointipyrkimyksen voi tulkita eräänlaiseksi monikulttuurisen kasvatuksen sovellukseksi. Eflandin, Freedmanin ja Stuhlin esittelemästä jaottelusta tämän voisi nähdä ihmissuhteisiin keskittyvänä lähestymistapana: tällä tavalla kuurot olisivat muiden ihmisten joukossa, eivät eristettyinä omiin asuntolakouluihinsa. Positiivisesti ajateltuna tämä malli voisi mahdollistaa sen, että kuurojen ja kuulevien rinnakkaineloa kautta ennakkoluulot karisevat puolin ja toisin. Fyysinen ja toiminnallinen integraatio ei välttämättä kuitenkaan tarkoita sosiaalista integraatiota, jossa on oleellista vuorovaikutus yhteisellä kielellä sekä samaistuminen vertaistovereihin.³⁶⁷ Käytännössä integraatio voi siis olla enemmän separaatio: viittomakielinen oppilas ei saa tarpeeksi omakielistä stimulaatiota, ei pysty kommunikaatio-ongelmien takia ystäväystymään kuulevien oppilaiden kanssa ja jää yhä enemmän jälkeen opetuksessa.³⁶⁸ Integraatio koituukin useimmiten lähinnä kuulevien oppilaiden hyödyksi: he tutustuvat kuuroon ihmiseen ja oppivat, että maailmassa on puhuttujen kielten lisäksi myös viitottuja kieliä, ja sitä kautta näiden kuulevien maailmankuvansa (toivon mukaan) avartuu. Kuuro oppilas taas ei juurikaan hyödy tilanteesta. Pelkkä opiskelutulkki ei tee opetustilannetta ja varsinkaan oppilaiden välistä sosiaalista kanssakäymistä esteettömäksi. Silti, joissakin tapauksissa viittomakielinen opiskelutulkkaus ja viittomakielisten oppilaiden asema koulussa on järjestetty hyvin ja he kokevat olevansa luonnollinen osa monikulttuurista kouluyhteisöä. Silloin integraatio voi olla varteenotettava vaihtoehto, varsinkin, kun otetaan huomioon kuurojenkoulujen ongelmat.³⁶⁹

Tilanne ei nimittäin aina ole kuurojenkouluissakaan kovin hyvä. Edellä jo mainitsin

³⁶⁶ Lane - Hoffmeister - Bahan 1996, 255.

³⁶⁷ Jokinen 2000b, 48.

³⁶⁸ Ks. kauhuskenaario luokan ainoan kuuron oppilaan kouluajasta Lane - Hoffmeister - Bahan 1996, s. 250-254.

³⁶⁹ Jokinen 2000b, 32.

opettajien kielitaito-ongelmat, toinen ongelma on oppilasaineuksen heterogeenisuus: opetusryhmät koostuvat usein eri-ikäisistä, erikielisistä, eritasoisista ja eri vammaisryhmistä tulevista oppilaista.³⁷⁰ Yksi ratkaisu tähän ongelmaan olisi keskittäminen, kuurojenkoulujen vähentäminen. Esimerkiksi Ruotsissa on Suomeen verrattuna huomattavasti enemmän viittomakieltä käyttäviä oppilaita, mutta vähemmän kuurojenkouluja, mikä takaa tasaisia opetusryhmiä ja riittäviä viittomakielisiä ympäristöjä oppilaille.³⁷¹ Keskittämisen tarvetta ei ainakaan vähennä viittomakielisten oppilaiden määrän jo tapahtunut ja ehkä myös tuleva hienoinen lasku (syynä elinolojen ja lääketieteen edistyminen, ks. luku 2.2.).

Muita viittomakielisten koulutuksen ongelmia ovat muun muassa viittomakielisen ja viittomakieltä käsittelevän oppimateriaalin puute³⁷², pätevien aineenopettajien vähäisyys³⁷³ sekä tulkkauksen järjestäminen³⁷⁴. Viittomakielisten koulutuksen nykytila on seurausta niin sanotusta puuteteoreettisesta näkökulmasta, joka korostaa kuulon puuttumista.³⁷⁵ Huomio on siten kiinnittynyt siihen, mitä kuuroilla ei ole sen sijaan, että kehitettäisiin sitä mitä on. Toisin sanoen viittomakielisten kieltä, etnisyyttä ja kulttuuria ei ole tarpeeksi otettu huomioon opetussuunnitelmissa.

Viittomakielen yleinen alhainen arvostus ja tietämättömyys ovat aiheuttaneet tilanteen, jossa oletetaan viittomakielen opetuksen olevan kuurojenkouluissa turhaa. Sen sijaan puhutun kielen opettamiseen on käytetty paljon aikaa ja sitä kautta oppilaita on kasvatettu kaksikielisyteen. Kuten jo luvussa 6.4. todettiin, tämä ajatusmalli ei yleensä eikä varsinkaan kuurojen tapauksessa ole hyvä keino edistää kaksikielisyyttä.

³⁷⁰ Jokinen 2000b, 14.

³⁷¹ Sama.

³⁷² Mts. 69-70.

³⁷³ Mts. 47.

³⁷⁴ Mts. 33. Tulkeistahan on yleisestikin pulaa ja tulkkaukseen liittyy monenlaisia ongelmia, joten on itsestään selvää, että nämä ongelmat näkyvät myös koulutuksen saralla.

³⁷⁵ Jokinen 1991, 64.

Kuurojenkouluissa opetus on ollut kuulevien käsissä. Kuuleva opettaja edustaa kuulevien kulttuuria ja viittomakieliset oppilaat viittomakielisten kulttuuria, eikä tästä tilanteesta automaattisesti synny kaksikulttuurista kasvatusta, vaan pahimmillaan oppilaat eivät omaksu kumpaakaan kulttuuria. Tarvitaan tiedostamista, jota viittomakielisten puolelta on ollut vasta parinkymmenen vuoden ajan ja johon kuulevien puolikin on vasta heräilemässä. Tämän tiedostamisen kautta voidaan ryhtyä tarkastelemaan opetuksen rakenteita ja sitä kautta pystytään edistämään kaksikulttuurisen opetuksen tavoitteen toteutumista.

10.3. Viittomakielisten koulutuksen kehittämisen lähtökohtia

Hedelmällisempi lähestymistapa viittomakielisten koulumenestystä ajatellen olisi kiinnittää enemmän huomiota kielikysymykseen sen sijaan, että järjestetään opetus vammaisuuden mukaan. Korostamalla viittomakielisiä kulttuurivähemmistönä ja kehittämällä heidän koulutustaan viittomakielisyyden pohjalta saadaan tietoisuuden tasoa korotettua niin viittomakielisten kuin muidenkin ihmisten piirissä. Sitä kautta taas viittomakielinen kulttuuri saa enemmän mahdollisuuksia ja palvelee näin kaikkia ihmisiä paremmin. Jotkut monikulttuurisen kasvatuksen kritisoijat ovat sitä mieltä, että monikulttuurinen kasvatusta on vain ohimenevä ilmiö.³⁷⁶ Paitsi yleisesti, varsinkin viittomakielisten kohdalla tämä uskomus on väärä: viittomakielisiä tulee aina olemaan, ja he eivät koskaan tule täysin sulautumaan kuulevien kulttuuriin. Viittomakielen painottaminen on avain monikulttuurisuuteen. Onhan kuuron ja kuulevan raja huomattavasti hankalampi ylittää kuin kielellisen inkompetenssin aiheuttama raja. Kielikysymyksen kautta ajateltuna monikulttuurisuustematiikka tuntuu hyvin luontevalta yhdistelmältä viittomakielen kanssa.

Tämä asia on kyllä jo teoreettisella tasolla ymmärretty: laissa painotetaan

³⁷⁶ Delacruz 1995, 59.

viittomakielisyyttä, samoin kansainvälisissä koulutuksen erityistarpeita käsittelevissä asiakirjoissa³⁷⁷. Tietoisuus ei ole kuitenkaan vielä ehtinyt käytännön tasolle, todennäköisesti siitä syystä, että näkökulman siirtäminen vammaisuudesta kieleen on suurempi vallankumous kuin äkkiseltään tulisi ajatelleeksi. Tämä käy ilmi Kuurojen Liiton esittämästä suunnitelmasta uuden perusopetusta antavan viittomakielisten koulun perustamiseksi:

Koulun toimintaperiaatteet pohjautuisivat viittomakielisten yhteisön tarpeisiin sekä perustuslain turvaamiin viittomakieltä käyttävien oikeuksiin (vrt. ruotsin-, saamen- ja romanikielisten opetus). Se toimisi mallikouluna, jonka toiminta-ajatus ja arvot nousisivat viittomakielisten yhteisön tarpeista käsin. Luonnollisesti koulu olisi myös monikielinen ja -kulttuurinen.

Viittomakielistä peruskoulua tarvittaisiin myös viittomakielisten opettajien koulutuksessa mukana olevien harjoittelukouluksi. Lisäksi kolme maamme kuulovammaisten koulua voisivat erikoistua viittomakielisten lasten kouluiksi, joissa on päteviä viittomakielisiä opettajia. Tämä edellyttäisi alan koulujärjestelmän muuttamista ja kehittämistä.³⁷⁸

Tämän suunnitelman toteutuminen todellakin edellyttää melkoisia muutoksia. Kuten katkelmasta käy ilmi, yksi iso askel on jo otettu: ensimmäistä kertaa maamme historiassa aloitettiin omakielinen luokanopettajakoulutus viittomakielisille opiskelijoille syyskuussa 1998 Jyväskylän yliopistossa kasvatustieteiden tiedekunnan opettajankoulutuslaitoksessa. Koulutus on suurelta osin samanlainen kuin yleinen luokanopettajakoulutus tiettyine viittoma- ja kaksikielisyyteen liittyvinä painotuksineen.³⁷⁹ Merkittävä muutos tähänastiseen kuurojenopettajien koulutukseen on se, että erityisopetuksellisten kysymysten sijaan tässä koulutusohjelmassa paneudutaan esimerkiksi kulttuurienväliseen viestintään, kansainvälisyyskasvatukseen, monikulttuuriseen pedagogiikkaan ja informaatioteknologian hyödyntämiseen viittomakielisten lasten opetuksessa.³⁸⁰ Kulttuurien välinen viestintä, monikulttuurinen pedagogiikka sekä kansainvälisyyskasvatus ovat perusteltuja jo viittomakielisten runsaiden kansainvälisten kontaktien vuoksi, sekä siksi, että niin

³⁷⁷ Jokinen 2000b, 21.

³⁷⁸ Mts. 24.

³⁷⁹ Mts. 26.

³⁸⁰ Mts. 26-27.

kuulevia kuin kuurojakin maahanmuuttajia lienee tulevaisuudessa kasvava määrä.³⁸¹ Ylipäätään koulutuksessa on keskeistä se, että kulttuuri ja historia pyritään aina sisällyttämään opetukseen esimerkiksi integroimalla kuurojen historiaa historian perusopintoihin, kuurojen kirkollista työtä uskonnon perusopintoihin ja niin edelleen.³⁸²

Viittomakielinen luokanopettajakoulutus on merkittävä avaus, jonka luontevana jatkona pitäisi olla myös muiden koulutustasojen opettajiston viittomakielistäminen. Viittomakielinen lastentarhanopettajakoulutus voitaisiin toteuttaa luokanopettajakoulutusmallin mukaisesti ja viittomakielinen aineenopettajakoulutus noudattaisi pääpiirteissään suomenkielistä aineenopettajakoulutusta.³⁸³ Aineenopettajien koulutuksessa, samoin kuin luokanopettajilla, kiinnitettäisiin erityistä huomiota viittomakielisten yhteisön kulttuuriin ja historiaan perinteineen. Vielä erityisempää huomiota tulisi kiinnittää viittomakielen aineenopettajakoulutukseen eli äidinkielenopettajakoulutukseen. Viittomakielen opettamiseen äidinkielenä ei maassamme ole koskaan aikaisemmin paneuduttu systemaattisesti, kuten ei myöskään suomen kielen oppimiseen ja opettamiseen viittomakielisille toisena kielenä (lukeminen ja kirjoittaminen).³⁸⁴

Tärkeä työskätkä viittomakielisten koulutusmahdollisuuksien parantamisessa on myös Viittomakielinen virtuaalikoulu -hanke. Sen tavoitteena on luoda viittomakielinen, tietoverkossa toimiva, avoin oppimisympäristö. Projektissa kehitetään viittomakieleen, kuvaan sekä tekstiin perustuvaa virtuaalipedagogiikkaa. Virtuaalikoulun on tarkoitus palvella paitsi perusopetusta, myös ammatillista koulutusta sekä elinikäistä oppimista ja itsensä kehittämistä ikään katsomatta.

³⁸¹ Jokinen 2000b, 52.

³⁸² Mts. 27.

³⁸³ Mts. 56.

³⁸⁴ Mts. 26, 57.

utos.
isten
ettoa
esta,
tä ja
- ja
liset
ärän
isen
uden

yksi
esta
sesti
ta ei
sten
uina
Tätä
ään.
ista.
a ei
usta
sena

Tavallisesti monikulttuurinen kasvatus mielletään sellaiseksi, jossa eri kulttuurien edustajat myös fyysisesti kohtaavat. Maahanmuuttajaoppilaat ja kansainväliset kontaktit saavat tämän aikaiseksi niin kuulevien kuin kuurojenkin kouluissa, mutta miten on kuuro-kuuleva -rajalinjan, joutuuko se tietoisien tarkastelun kohteeksi tässä koulutusmallissa? Tällainen viittomakielinen koulu vertautuisi enemmän muihin vieraskielisiin kouluihin, joita Suomessa on useitakin (venäläinen, suomalais-ranskalainen, saksalainen...) kuin aistivammaisten oppilaitoksiin.³⁸⁷ Siten voisi olla mahdollista, että kuulevat oppilaat kävisivät viittomakielistä koulua, samalla lailla kuin suomenkielinen käy venäläistä koulua, sillä koulu tarjoaisi heille sellaisia valmiuksia, joita muista kouluista ei saa, päällimmäisenä esimerkkinä tietysti kielitaito, mutta myös visuaalisen viestinnän harjaantumista. Lisäksi on myös olemassa kuulevia äidinkieleltään viittomakielisiä, joita tällainen koulu voisi kiinnostaa. Täytyy kuitenkin muistaa, että viittomakielisten koulujen ensisijainen tarkoitus olisi palvella kuuroja viittomakielisiä, saattaa heidän koulutuksensa kohdalleen. Sitä kautta kuitenkin voisi myös kuuleville tarjoutua uusia, kulttuurisesti rikastuttavia mahdollisuuksia.

10.4. Monikulttuurisuus ja viittomakielisten integroituminen kuulevien yhteiskuntaan

Monikulttuurisuuspyrkimyksiä vastaan on esitetty syytös, että monikulttuurisuus jakaa kansan.³⁸⁸ Miksi siis korostaa eroavaisuuksia, miksi erotella kansa erilaisiin vähemmistöihin ja siten ehkä jopa aiheuttaa ristiriitoja eri kansanosien välillä? Syytös on helppo nähdä lähtökohdiltaan virheelliseksi: sehän perustuu olettamukseen, että kansa on yhtä, vaikka todellisuudessa kansa jakautuu monella eri tavalla esimerkiksi rodun, sukupuolen, luokan ja uskonnon perusteella.³⁸⁹

³⁸⁷ Ks. Jokinen 2000a, 99.

³⁸⁸ Delacruz 1995, 58.

³⁸⁹ Sama.

Mutta jos pyrkimys kuitenkin on edesauttaa eri ryhmien kykyä toimia ja elää toistensa kanssa, niin tässä tuntuu olevan paradoksi: miksi tehdä raja, jos se pitää kuitenkin yrittää häivyttää? Viittomakielisten ja kuulevien kulttuureissa on paljon myös yhtäläisyyksiä, miksi siis korostaa eroja? Eikö erojen korostamisella vain lisätä konfliktien todennäköisyyttä? Kuitenkin, pienetkin erot ovat merkityksellisiä, eikä kysymys ole pelkästä itsearvoisesta erottautumisesta muista ryhmistä. Erojen ja erityisvaatimusten huomiotta jättäminen on syrjintää, rasismia.³⁹⁰ Viittomakielisten kohdalla ero yleiskulttuuriin on kuulevan silmään helposti näkymätön, mutta ei pieni: viittomakieli. Kielen ja muiden kulttuuristen erityisominaisuuksien huomiotta jättäminen yhteiskunnassa voi aiheuttaa syrjäytyneisyyttä ja muita ongelmia. Yhtä kaikki, etnisyyden ja ryhmien välisten erojen ylikorostamisessa on mosaiikkimallille ominainen vaara, johon jo luvussa 1.1. viitattiin. Huolimatta eri ryhmien erillisyydestä ne eivät saa kuitenkaan olla vain sisäänpäin kääntyneitä, vaan eri ryhmien väliseen kanssakäymiseen pitää myös panostaa.

Raja on tarpeellinen myös retorisessa mielessä, ylipäätään eron huomaamiseksi. Viittomakielisiä ei ole huomattu, koska ei ole ymmärretty viittomakielen olevan oma kielensä. Rakentamalla raja viittomakielen ja puhutun kielen välille on huomattu kokonainen oma kulttuurinsa. Siksi täytyy ensin korostaa viittomakielisten kulttuurin erilaisuutta, katsoa asiaa viittomakielisten näkökulmasta. Sitä kautta, ainakin monikulttuurisen ja sosiaalisesti uudistavan kasvatuksen lähestymistavan perusteella, voidaan poistaa rodullista ja etnistä eristäytyneisyyttä.³⁹¹ Yleistä asenteiden muutosta tarvitaan myös yhteiskunnan kulttuuritarjontaa suunnittelussa: yleensä lähdetään siitä, että niiden vastaanottajat ovat kuulevia, näkeviä, liikkumaan pääseviä. Palvelujen tarjoamista erityisesti kuuroille ei ehkä pidetä tärkeänä, koska heidän ryhmänsä on niin pieni.³⁹²

³⁹⁰ Jokinen 1991, 64.

³⁹¹ Efland - Freedman - Stuhr 1998, 103.

³⁹² Mts. 68

Monikulttuurisuusteorioissa helposti tulee myös sellainen näköharha, että kulttuuriset ryhmät kuluttaisivat pelkästään oman kulttuurinsa tuotteita. Eiväthän suomalaistenkaan kuluttamat kulttuurituotteet ole pelkästään suomalaista, miksi viittomakieliset olisivat sen rajoittuneempia omaan kulttuuriinsa? Siinä missä monikulttuurisuuskasvatuksessa halutaan korostaa eri kulttuurien ominaisuuksia ja omaehtoisia piirteitä, ei tulisi kuitenkaan unohtaa kulttuurien välistä vuorovaikutusta, jota aina on ollut ilman tietoista pyrkimystä monikulttuurisuuteen.

Näistä monikulttuurisuuteen liittyvistä käsityksistä johtuen usein pelätään uusien rajalinjojen syntymistä ja lisääntyviä kulttuuritörmäyksiä. Viittomakielisten integroituminen tai lähinnä disintegroituminen kuulevien yhteiskuntaan huolettaa monia ja tämä huoli on aiheuttanut monenlaisia toimia, jotta viittomakieliset eivät eristyisi yhteiskunnassamme tai että heillä ei olisi sen huonompia mahdollisuuksia menestyä kuin kuulevilla. Se, mikä monilta on kuitenkin jäänyt huomaamatta, on että viittomakieliset ovat jo vahvasti integroituneita yhteiskuntaamme. Useimmilla heistä on kuulevat vanhemmat, he käyvät töissä ja hoitavat muita asioitaan kuulevien kanssa ja ovat siten todellakin osa yhteiskuntaa siinä missä mikä tahansa muu etninen ryhmä tai osakulttuuri.

Kärjistetyksi voisi ilmaista, että se integraatio, mitä kuulevat ajavat, on eristävää integraatiota.³⁹³ Siinä kuuro ei voi omaksua tai käyttää viitottua kieltä, jonka voisi täydellisesti omaksua toisin kuin puhutun kielen, eikä siten voi juuri kommunikoida sen enempää kuulevien kuin muiden kuurojenkaan kanssa. Kuuro on siten fyysisesti integroitunut muttei sosiaalisesti. Malliesimerkki tällaisista pyrkimyksistä on oralistinen ideologia, jonka virallisena tavoitteena on nimenomaan kuurojen pelastaminen osaksi kuulevien joukkoa. Onneksi nykyään aletaan jo ymmärtää tämän lähtökohdan virheellisyys. Eristävää integraatiota löytyy kuitenkin maailmasta yhä

³⁹³ Lane - Hoffmeister - Bahan 1996, 210.

edelleen, esimerkiksi kehityksmaista.³⁹⁴ Eristävä integraatio on merkitykseltään lähellä sulatusuunimallia. Pienemmässä mittakaavassa eristävää integraatiota on kaikissa niissä koululuokissa, joissa kuuro on ei-viittomakielisessä opetuksessa kuulevien oppilaiden kanssa.

Tästä sulauttamispyrkimyksestä johtuen integraatio on jo sananakin saanut viittomakielisten mielissä negatiivisen painolastin. Vika ei kuitenkaan ole sanassa, sillä integraatio voidaan ymmärtää myös toisella tavalla. Se integraatio, jota viittomakieliset itse ajavat (jos vain pystyvät), on autonomista integraatiota.³⁹⁵ Tässä mosaiikkimallia muistuttavassa ajatuskulussa yhteiskunnan osana oleminen ei sulje pois ylpeyttä omasta kielestä ja kulttuurista tai vahvaa identiteettiä. Päinvastoin: vahva osakulttuuri antaa valmiudet toimia myös sen ulkopuolella. Tätä ajatusta tukee Fredängin identiteettiprofiilikartoitus, jonka mukaan varsinkin nuorilla viittomakielisillä naisilla kuurojen yhdistys on vain yksi monista sosiaalisen ankkuroitumisen paikoista. He ovat siis valmiita toimimaan aktiivisesti myös ei-viittomakielisten kanssa. Tätä voi pitää tulevaisuuden suuntana, sillä se on muuttuneiden opetusjärjestelyjen ja asenteiden tulosta, ja ne ovat edelleen muuttumassa viittomakielisille suotuisaan suuntaan.

10.5. Viittomakielisten monikulttuurinen taidekasvatus

Ollakseen monikulttuurista täytyy viittomakielisten taidekasvatuksessa panostaa huomattavasti nykyistä enemmän kaksi- ja monikielisyys- sekä kaksi- ja monikulttuurisuuskysymyksiin. Kaksikielisyteen tähtäävän opetuksen nyrkkisääntö on, että pääasiallisena opetuskielenä on käytettävä sitä kieltä, jolla muuten on vähemmän mahdollisuuksia kehittyä korkealle tasolle siinä yhteiskunnassa, jossa

³⁹⁴ Lane - Hoffmeister - Bahan 1996, 209.

³⁹⁵ Sama.

lapset elävät. Vähemmistölapsilla tämä kieli on heidän äidinkiellensä.³⁹⁶ Jos siis viittomakielisistä halutaan kaksi- tai monikielisiä, tulee opetuksen viittomakielisyyteen kiinnittää huomattavasti enemmän huomiota. Sama periaate pätee myös kaksi- ja monikulttuurisuuteen: viittomakielisten tulee saada vahva tietoisuus omasta kulttuuristaan, jotta he voisivat oman kulttuurinsa kautta kehittyä monikulttuurisiksi.

Kieli kulttuurin keskeisenä osana on, kuten on jo moneen kertaan todettu, avainasemassa. Siksi matkalla kohti viittomakielisten monikulttuurista taidekasvatusta on viittomakieltä opettava äidinkielenä ja puhuttua kieltä vieraana kielenä. Toiseksi on erotettava viittomakielisten kulttuuri omaksi osakulttuurikseen ja tietoisesti käsiteltävä kulttuurien välisiä eroja. Kolmanneksi viittomakielisten taide on otettava mukaan opetussuunitelmaan, osana viittomakielisten kulttuuria, mutta myös tasaveroisena taiteena muiden kulttuurien taiteen rinnalla. Vaikka kaksi ensimmäistä näistä askelista kohti monikulttuurista taidekasvatusta eivät varsinaisesti taidetta käsittelekään, ovat ne välttämättömiä edellytyksiä päämäärän saavuttamiseksi.

Opettajiston viittomakielisyyteen on jo ruvettu kiinnittämään huomiota esimerkiksi viittomakielisellä luokanopettajakoulutuksella. Tietystikin paras vaihtoehto on, että viittomakielisten kulttuuria ja viittomakieltä äidinkielenä opettava on äidinkieleltään ja kulttuuriltaan viittomakielinen. Olennaista on myös vahvasti panostaa yleisesti viittomakielisten taidekasvatukseen. Kielellisesti ja oppiaineellisesti päteviä viittomakielisten taidekasvattajia on aivan liian vähän, jotta viittomakielisten taidetiedon tason voisi olettaa kovin nopeasti nousevan. Kaiken lisäksi monikulttuurinen taidekasvatus vaatii opettajalta enemmän niin tiedollisessa kuin persoonallisessakin mielessä kuin niin sanottu tavallinen taidekasvatus. Viittomakielisten monikulttuuriseen taidekasvatukseen on siis vielä matkaa.

³⁹⁶ Skutnabb-Kangas 1988, 161.

Muutoksen luontevin synnyttäjä on opettajakoulutus. Opettajakoulutuksen, niin viittomakielisten kuin muidenkin, tulisi laajentaa opetusohjelmaansa siten, että siihen sisältyisi enemmän monikulttuurisuutta käsittelevää ja myös yhteiskuntaan liittyvää tietoutta.³⁹⁷ Kouluhan ei ole muusta yhteiskunnasta erillään, vaan yksi yhteiskunnan perusyksiköistä. Siten koulu heijastaa yhteiskunnallisia oloja, mutta pystyy myös vaikuttamaan niihin. Parantamalla viittomakielisten kulttuurin asemaa koulutuksessa parannetaan todennäköisesti sen asemaa myös yleisesti yhteiskunnassa. Ja edelleen, osakulttuurinen yhteisö, joka ei tunne oloaan uhatuksi, on luonnollisesti valmiimpi vuorovaikutukseen kuin sorretti ryhmä: jos ryhmän ulkopuolella koetaan syrjintää, on motivoivampaa suuntautua ryhmän sisään päin.

Tavoitteena on, ei enempää eikä vähempää kuin yleinen kulttuurien tasa-arvo. Vaikka kulttuurit ovatkin yhteiskunnallisessa mielessä usein eriarvoisissa asemissa, täytyy muistaa kulttuurien sinänsä olevan samanarvoisia.

³⁹⁷ Talib 1999, 245.

Päätäntö

Tässä työssäni olen viittomakielisten kulttuuria esittelemällä pohtinut lähtökohtia viittomakielisten monikulttuuriselle taidekasvatukselle. Tutkimusongelman on mahdollistanut näkökulma, jonka mukaan viittomakieliset ovat oma osakulttuurinsa - asia, joka ei vielä pitkään ole ollut yleisesti tunnustettu. Tarve ottaa viittomakielisten kulttuuri paremmin huomioon on kuitenkin ollut jo jonkin aikaa lisääntymässä, sillä viittomakieliset suuntautuvat yhteisöstään enemmän ulospäin ja ovat osa yhteiskuntaa vahvemmin ja näkyvämmiin kuin ennen.³⁹⁸ Viittomakieliset ovat siis omalta osaltaan mukana rakentamassa monikulttuurista yhteiskuntaa.

Viittomakielisiä ja monikulttuurista taidekasvatusta ei ole tietääkseni aiemmin nivelletty toisiinsa. Koin tarpeelliseksi esitellä työssäni viittomakielisten kulttuuria hyvinkin laajasti. Laaja esittely on välttämätöntä siinä mielessä, että viittomakielisten kulttuuri itsessään on tärkein lähtökohta viittomakielisten monikulttuurisessa taidekasvatuksessa. Viittomakielisten kulttuurista tiedetään yleisesti niin vähän, että esittely puolustaa paikkaansa myös sen vuoksi. Tietoisuus on kuitenkin lisääntymässä ja tulevaisuudessa todennäköisesti tarvitsee entistä vähemmän perustella monikulttuurisuusteorioiden soveltamista viittomakielisiin. Mahdollisissa tulevissa samaa ongelmakenttää käsittelevissä tutkielmissa tällainen esittelevä ote ei siten liene tarpeellinen, vaan viittomakielisten monikulttuuriseen taidekasvatukseen voidaan paneutua rajatummin.

Taiteen asema viittomakielisten kulttuurissa ei ole kovin hyvä. Taiteella ja viittomakielisillä olisi kuitenkin paljon enemmänkin annettavaa toisilleen. Taide on merkittävä väline monikulttuurisessa kanssakäymisessä, sillä se ilmentää ja ylläpitää kulttuurisia järjestelmiä. Viittomakieliset voivat siis esittäytyä muille taiteensa kautta ja vastavuoroisesti taide välittää niin viittomakielisille kuin muillekin elämyksellistä

³⁹⁸ Backenroth-Ohsako 1999, 130.

tietoa muista kulttuureista. Viittomakielisten taide voi tarjota ei-viittomakielisille paitsi muiden kulttuurien taiteesta poikkeavaa ilmaisua, myös näkökulman, jota ei välttämättä tule ajatelleeksi.

Tehokkain tapa kohentaa taiteen asemaa on panostaa viittomakielisten taidekasvatukseen. Sillä saralla töitä riittää, lähtien esimerkiksi pätevien viittomakielisten aineenopettajien, siis myös taide- ja taitoaineiden opettajien, puutteesta. Toisaalta siinä on myös mahdollisuus perinpohjaiseen taidekasvatuksen uudistamiseen, koska viittomakielisten aineenopettajakoulutuksessa joudutaan lähtemään lähes puhtaalta pöydältä.

Monikulttuurinen ja sosiaalisesti uudistava taidekasvatus on vielä yleisestikin ottaen vaikeasti saavutettava tavoite. Rakenteellisten esteiden, esimerkiksi opetussuunnitelmatasolla, lisäksi ylitettävänä on myös asenteellisia esteitä. Opettajien henkilökohtainen suhtautuminen monikulttuuriseen taidekasvatukseen on ensiarvoisen tärkeää. Monikulttuurisen taidekasvatuksen mahdollistavat rakenteet eivät auta, mikäli opettaja haluaa opettaa toisin.

Monikulttuurisuus näkökulmana on tulossa viittomakielisten opetukseen, kuten uuden viittomakielisen koulun toimintaperiaatesuunnitelmasta kävi ilmi. Sitä kautta todennäköisesti myös viittomakielisten taidekasvatus suuntautuu kohti monikulttuurisuutta. Itsestään selvää ja automaattista se ei kuitenkaan ole, vaan vaatii jatkuvaa prosessointia ja tietoista kehittämistä. Yhteiskunta, koululaitos tai yksittäinen ihminenkään ei koskaan ole valmis taidossa kohdata vieras kulttuuri, vaan monikulttuurisuuteen liittyvät kysymykset tulevat olemaan arkipäivää niin kauan kuin vain kulttuurisia eroavaisuuksia on olemassa.

Viittomakielisten osalta asia vaatii paitsi käytännön toimia myös runsaasti viittomakielialan lisätutkimusta. Viittomakielen tutkimus on hyvällä alulla, mutta viittomakielisten kulttuurin tutkimus yleisemmin sekä varsinkin taiteen saralla on

vielä aivan liian vähäistä. Kielenopetus ei voi kehittyä ilman tutkittua tietoa kielestä, sama pätee taiteeseen. Perustutkimuskin puuttuu edelleen, joten kaikenlainen tutkimus on tervetullutta. Lisääntyvän tutkimuksen kautta viittomakielisten koulutus paranee, mikä lisää korkeasti koulutettujen viittomakielisten määrää, siis myös opettajia. Se taas edistää viittomakielisten kulttuuria ja edelleen lisää viittomakielialan tutkimusta. Tämä myönteinen kehävaikutus on jo alkanut, tärkeää olisi lisätä sen vauhtia.

Lähteet

- Aaltonen, Sirkku 1996: *Acculturation of the Other. Irish Milieux in Finnish Drama Translation*. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja no 17. Joensuu University Press.
- Ahlgren, Inger 1987: "Sign languages, Swedish". Teoksessa Van Cleve, John V. (ed.): *Gallaudet Encyclopedia of Deaf People and Deafness 3*. McGraw-Hill Book Company, Inc. New York 1987.
- Alcoff, Linda 1991: "The problem of speaking for others". *Cultural Critique*, number 20 / winter 1991-92. Oxford University Press.
- Allardt, Erik - Starck, Christian, 1981: *Vähemmistö, kieli ja yhteiskunta. Suomenruotsalaiset vertailevasta näkökulmasta*. WSOY, Helsinki.
- Andersson, Yerker 1994: "Deaf People as a Linguistic Minority". Teoksessa Ahlgren, Inger - Hyltenstam, Kenneth (eds.) 1994: *Bilingualism in Deaf Education. International Studies on Sign Language and Communication of the Deaf, Vol. 27*. Signum, Hamburg.
- Backenroth-Ohsako, Gunnel A.M. 1999: "Multiculturalism and the Deaf Community: Examples Given From Deaf People Working in Bicultural Groups". Teoksessa Pedersen, Paul (ed.): *Multiculturalism as a Fourth Force*. Brunner/Mazel, Philadelphia 1999.
- Delacruz, Elizabeth Manley 1995: "Multiculturalism and Art Education: Myths, Misconceptions, Misdirections". *Art Education*, vol. 48 number 3.
- Eastman, Gilbert C. 1980: "From Student to Professional: A Personal Chronicle of Sign Language". Teoksessa Baker, Charlotte - Battison, Robbin (eds.): *Sign Language and The Deaf Community. Essays in Honour of William C. Stokoe*. National Association of the Deaf, 1980.
- Efland, Arthur D. - Freedman, Kerry - Stuhr, Patricia 1998: *Postmoderni taidekasvatus. Eräs lähestymistapa opetussuunnitelmaan*. Taideteollinen korkeakoulu, Taidekasvatuksen osasto.
- "Eläköön Espoo! Kilpailutulokset". *Kuurojen Lehti* 4/1999.

- Fornäs, Johan 1998: *Kulttuuriteoria. Myöhäismodernin ulottuvuuksia*. Vastapaino, Tampere.
- Hall, Stuart 1992: *Kulttuurin ja politiikan murroksia*. Vastapaino, Tampere.
- Hall, Stuart 1999: *Identiteetti*. Vastapaino, Tampere.
- Harjunmaa, Kaisa-Leena - Ylikangas, Marja 2001: "Sisäkorvaistutuksesta". *Anna* 8/2001.
- Heinonen, Mirka 2001: "Raija Viikinniemi palasi äänten maailmaan". *Anna* 6/2001.
- Jokinen, Markku 1991: "Kuurot - viittomakielinen vähemmistö vailla oikeuksia". Teoksessa Lehtinen, Tapani - Shore, Susanna (toim.): *Kieli, valta ja eriarvoisuus*. Yliopistopaino, Helsinki 1991.
- Jokinen, Markku 2000a: "Kuurojen oma maailma - kuurous kielenä ja kulttuurina". Teoksessa Malm, Anja (toim.): *Viittomakieliset Suomessa*. Finn Lectura, Helsinki 2000.
- Jokinen, Markku 2000b: *Viittomakielinen opettajankoulutus. Opettajien perus- ja täydennyskoulutuksen ennakointihankkeen (OPEPRO) selvitys 7*. Opetushallitus, Hakapaino Oy, Helsinki.
- Kekki, Lasse 1999: "Queer-teoria ja homoliike". Teoksessa Lehtonen, Jukka (toim.): *Homo Fennicus - miesten homo- ja biseksuaalisuus muutoksessa*. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus, Helsinki 1999.
- Kulttuuri kuurojen voimavarana. Seminaari ja kuvataidetapahtuma 2.-4.10.1992*
Valkea talo, Ilkantie 4, Helsinki. Raportti. Kuurojen liitto ry/Kulttuurikeskus, Opintotoiminnan Keskusliitto. Yliopistopaino, Helsinki 1993.
- "Kuurojen kansanopistosta valmistui joukko lasten ja nuorten kuvataideohjaajia". *Kuurojen Lehti*, 4/1996. Kirjoittajaa ei mainittu.
- Kuurojen kulttuuriryöryryhmän muistio*. Opetusministeriön työryhmien muistioita 1985:32. Valtion painatuskeskus, Helsinki.
- Kuurojen Liitto 80 vuotta*. Kuurojen Liitto r.y., Espoo 1985.
- "Kuurojen yhteisö -seminaari - Nuoret on saatava mukaan yhdistystoimintaan". *Kuurojen Lehti*, 4/1996. Kirjoittajaa ei mainittu.

- Lane, Harlan 1987: "Sign languages, History". Teoksessa Van Cleve, John V. (ed.): *Gallaudet Encyclopedia of Deaf People and Deafness 3*. McGraw-Hill Book Company, Inc. New York 1987.
- Lane, Harlan - Hoffmeister, Robert - Bahan, Ben 1996: *A Journey into the DEAF-WORLD*. DawnSignPress, San Diego.
- Lappi, Päivi 2000: "Viittomakielen lainsäädännöllinen asema". Teoksessa Malm, Anja (toim.): *Viittomakieliset Suomessa*. Finn Lectura, Helsinki 2000.
- Laurento, Anne-Mari 1995: "Historiallista teatterin tekemistä Turussa". *Kuurojen Lehti*, 8/1995.
- Lehtomäki, Helena 1999: "Jokaisessa ihmisessä on taiteellista luovuutta". *Kuurojen Lehti*, 8/1999.
- Lepola, Outi 2000: *Ulkomaalaisesta suomenmaalaiseksi. Monikulttuurisuus, kansalaisuus ja suomalaisuus 1990-luvun maahanmuuttoliittisessä keskustelussa*. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Hakapaino Oy, Helsinki.
- Lind, Lisa 1994: "Laughing Our Way Up: Deaf Superiority Through Humor". *Deafness: Life and Culture. A Deaf American Monograph*, vol 44.
- Luhta, Pekka 1999: "Vammaistaide on maailmasuhde nykytaiteen kentässä". *Taide*, 6/1999.
- Malm, Anja 2000a (toim.): *Viittomakieliset Suomessa*. Finn Lectura, Helsinki.
- Malm, Anja 2000b: "Viittomakieliset Suomessa - kirja kuuroille ja kuuleville". *Kuurojen Lehti* 7/2000.
- Malm, Anja - Östman, Jan-Ola 2000: "Johdanto: Viittomakieliset ja heidän kielensä". Teoksessa Malm, Anja (toim.): *Viittomakieliset Suomessa*. Finn Lectura, Helsinki 2000.
- Nuolijärvi, Pirkko 1991: "Monikielinen Suomi". Teoksessa Lehtinen, Tapani - Shore, Susanna (toim.): *Kieli, valta ja eriarvoisuus*. Yliopistopaino, Helsinki 1991.
- Padden, Carol 1980: "The Deaf Community and the Culture of Deaf People". Teoksessa Baker, Charlotte - Battison, Robbin (eds.): *Sign Language*

- and The Deaf Community. Essays in Honour of William C. Stokoe.*
National Association of the Deaf, 1980.
- Padden, Carol - Humphries, Tom 1988: *Deaf in America - Voices from a Culture.*
Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- Pääjoki, Tarja 2000: ”Monikulttuurinen taidekasvatus kertomuksena: Narraation paloja ja tulkinnan välineitä”. Teoksessa Sava, Inkeri - Räsänen, Marjo (toim.): *Näkökulmia taidekasvatukseen.* Taideteollinen korkeakoulu, Helsinki 2000.
- Rissanen, Terhi 1987: ”Sign languages, Finnish”. Teoksessa Van Cleve, John V. (ed.): *Gallaudet Encyclopedia of Deaf People and Deafness 3.* McGraw-Hill Book Company, Inc. New York 1987.
- Sacks, Oliver 1992: *Käsien kieli. Matka kuurojen maailmaan.* Juva, WSOY.
- Saukonieniemi, Tellervo 1996a: ”Äänen ja kuvan kombinaatio ei aina aukea kuulovammaiselle ilman tekstitystä”. *Peili 2/1996.*
- Saukonieniemi, Tellervo 1996b: ”Kuurot videokuvaajat tietävät: kuuro kuvaa toisin kuin kuuleva”. *Peili 2/1996.*
- Savolainen, Leena 2000: ”Viittomakielen erilaiset muistiinmerkitsemistavat”. Teoksessa Malm, Anja (toim.): *Viittomakieliset Suomessa.* Finn Lectura, Helsinki 2000.
- Sevänen, Erkki 1998: *Taide instituutiona ja järjestelmänä.* Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.
- Sinkkonen, Jari 2000: ”Viittomakielen merkitys kuuron lapsen kehityksessä”. Teoksessa Malm, Anja (toim.): *Viittomakieliset Suomessa.* Finn Lectura, Helsinki 2000.
- Skutnabb-Kangas, Tove 1988: *Vähemmistö, kieli ja rasismi.* Gaudeamus, Helsinki.
- Skutnabb-Kangas, Tove 1994: ”Linguistic Human Rights. A Prerequisite for Bilingualism”. Teoksessa Ahlgren, Inger - Hyltenstam, Kenneth (eds.) 1994: *Bilingualism in Deaf Education. International Studies on Sign Language and Communication of the Deaf, Vol. 27.* Signum, Hamburg.
- Solantaus, Tytti 2001: ”Homoparin lapsi ei eroa muista”. *Helsingin Sanomat,* 18.2.2001.
- Takkinen, Ritva, 2000: ”Viittomakielisten lasten kielenomaksuminen”. Teoksessa Malm, Anja (toim.): *Viittomakieliset Suomessa.* Finn Lectura, Helsinki 2000.

- Talib, Mirja-Tytti 1999: *Toiseuden kohtaaminen koulussa - opettajien uskomuksia maahanmuuttajaoppilaista*. Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos, tutkimuksia 207. Hakapaino, Helsinki.
- Toimintakertomus 1997*. Kuurojen Liitto ry.
- Toimintakertomus 1998*. Kuurojen Liitto ry.
- Toimintakertomus 1999*. Kuurojen Liitto ry.
- Tunne perusturvasi esite 3, Kun sairastat. Sairaanhoidokulujen korvaukset, päivärahat, kuntoutus ja vammaisten etuudet*. Kansaneläkelaitos, Alprint aikakausilehtipainot Oy, Tampere 2000
- Wallvik, Birgitta 1997: *...ett folk utan land.. Döva och hörelseskadade barns stödförening r.f., Österbottningen*.
- Wallvik, Birgitta 1999: "Kuuron lapsen kehitys ja sosiaaliset taidot - yhteenveto Kerstin Heilingin luennosta". *Kuurojen Lehti* 3/1999
- Viittomakieli - nyt ja aina*. Kuurojen Liitto ry, Helsinki 1997.
- Vivolin-Karén, Riitta 1999: "Taideopintoihin Venäjälle?" *Kuurojen Lehti* 5/1999.

Painamattomat lähteet

- Elsilä, Minna 1998: *Kolme kuuroa suomalaista taiteilijaa: Albert Tallroth, Juho Felix Talvia ja Sävele Angervo*. Kuurojen museon tutkimus.
- Fredäng, Päivi 1999: *The Deaf Community Changes its Position in Sweden*. Presentation of the paper at the XIII World Congress of the World Federation of the Deaf in Brisbane 27th July 1999.
- Green, Selma 2000: *Saavutettava museo, Toimiva museonäyttely*. Valtion taidemuseo.
- Hegen, Barbro 1988: *Bildspråket är påverkat av språkkulturen, den allmänspråkliga nivån och den kognitiva utvecklingen*. Stockholm Konstfackskolan.
- Mäkelä, Sanna 2000: *Visuaalisuus ja spatiaalisuus viittomakielisten kuvaamataidon opetuksessa*. Kasvatustieteen proseminaaritutkielma. Jyväskylän yliopiston opettajankoulutuslaitos.
- Kostiainen, Saima 1996: *Kuurojen Lehti Kuurojen kulttuurin kuvaajana. Kuurojen kulttuuri - kädet kertovat*. Kuurojen Liitto r.y.
- Niemi, Kirsi 1999: *Kuulovammaisten aikuisten elämäntilanne Suomessa 1999*. Pro gradu. Jyväskylän yliopiston erityispedagogiikan laitos.

Ovet auki opas kokousten ja tapahtumien järjestäjille. Valtakunnallinen vammaisneuvosto.

Viittomakielisten lasten kuvataideopetuksen erityisprojekti. Kirjoittajaa ei mainittu.
Säilytyspaikka Jyväskylän kaupungin kuvataidekoulu.

Elektroniset lähteet

Deaf Way II -tapahtuman Internet-sivusto osoitteessa <<http://www.deafway.org>>. Lainattu 21.6.2001.

Kuurojen Liiton Internet-sivusto osoitteessa <<http://www.kl-deaf.fi>> ja sieltä sivut <<http://www.kl-deaf.fi/portaali/toiminta/kulttuuri/index.html>> ja <<http://www.kl-deaf.fi/portaali/viittomakieli/viittomaindex.html>>. Lainattu 21.6.2001.

Oikeus kuulla? Tv-dokumentti, es. Nelonen, 22.3.2001.

Valkean talon Internet-sivustossa sivu <<http://www.valkeatalo.fi/liitot/frame.html>>. Lainattu 21.6.2001.

Vanderheiden, Gregg C.: *Thirty-Something (Million): Should They Be Exceptions?* <http://trace.wisc.edu/docs/30_some/30_some.htm>. Lainattu 21.6.2001.

LIITE 1

Kuurojen Liiton kulttuurikeskuksen toimialueet

Yleinen kulttuuritoiminta

Yleinen kulttuuritoiminta huolehtii omaan alaansa liittyvästä yhteistyöstä ja yhteyksistä kuurojen yhdistyksiin, kuuroihin kulttuurin harrastajiin ja kulttuurijärjestöihin niin kotimaassa kuin myös kansainvälisellä tasolla. Kulttuuritoiminnalla tarkoitetaan taiteen harjoittamista ja harrastamista, taidetarjontaa ja käyttöä sekä kulttuuriperinteen vaalimista.

Kulttuuritoiminta ylläpitää ja kehittää kulttuuriohjausta, vahvistaa tietoisuutta viittomakielisten kulttuurista ja taiteesta. Joka toinen vuosi järjestetään viittomakielisten ja kuurojen kulttuuripäivät.

Kuurojen kulttuuritoimi osallistuu kuurojen lasten kielellisen kasvuympäristön kehittämiseen ja kulttuuri-identiteetin vahvistamiseen. Tavoitteena on luoda edellytykset viittomakielisen kulttuuritoiminnan kehittymiselle ja saada yleiset kulttuuripalvelut kuurojen yhteisön ulottuville.

Kuurojen teatteri

Vuonna 1987 perustettu Kuurojen teatteri tarjoaa kuuroille ja kaikille kuurojen teatterista kiinnostuneille monipuolisia kuurojen tuottamia taide-elämyksiä: viittomakielistä ja visuaalista teatteria, tanssia, pantomiimia. Teatteri toimii siltana kahden kulttuurin - kuurojen kulttuurin ja valtakulttuurin - välillä. Se välittää teatterin keinoin tietoa kuurojen kulttuurista, yhteisöstä ja viittomakielestä. Teatteri on ollut myös aktiivisesti mukana kuurojen teatterin harrastajien koulutuksessa. Turun taiteen ja viestinnän oppilaitoksessa on järjestetty 2-vuotinen viittomakielinen teatterin harrastajien koulutus. Kuurojen teatterin tavoitteena on toimia tulevaisuudessa itsenäisenä ammattiteatterina, jonka toiminnan ydin on koulutettu, kiinteä teatteriryhmä.

Museo

Kuurojen museo huolehtii Suomen kuurojen kulttuuriperinnön tallettamisesta, tutkimisesta ja näytteillä pitämisestä. Museon tavoitteena on vahvistaa kuurojen identiteettiä ja lisätä heidän oman historian ja kulttuurin tuntemustaan. Museo välittää

tietoa kuurojen historiasta ja kulttuurista myös kuuleville.

Museo sai ensimmäisen lahjoituksensa jo 1900-luvun alussa ja ensimmäinen näyttelytila avattiin yleisölle vuonna 1915. Museon kokoelmissa on esineitä, valokuvia, kirjallista materiaalia ja taideteoksia, jotka kertovat kuurojen opetuksen ja järjestötoiminnan historiasta, kuuroista taiteilijoista ja merkkihenkilöistä sekä viittomakielestä ja kuurojen omasta elämäntavasta. Kokoelmien vanhin osa ajoittuu 1800-luvun puoliväliin. Museossa voi tutustua Suomen kuurojenopetuksen perustajan Carl Oscar Malmin museuhuoneeseen ja vaihtuviin näyttelyihin.

Kirjasto/tietopalvelu

Kuurojen Liiton kirjasto/tietopalvelu tarjoaa tietoa kuurojen yhteisöstä ja viittomakielestä. Se on Pohjoismaiden ainoa yksittäiselle tieteenalalle rajoittumaton kuurojentutkimuksen ja tietopalvelun yksikkö. Kirjaston kokoelma kattaa 4500 nimikettä ja koostuu kirjallisesta aineistosta ja viittomakielisistä video-ohjelmista. Kokoelmista löytyvät sekä kaikki Kuurojen Liiton tuottamat video-ohjelmat että myös muissa Pohjoismaissa tuotettuja video-ohjelmia.

Lähde: <<http://www.kl-deaf.fi/portaali/toiminta/kulttuuri/index.html>>

LIITE 2

Tulkkipalvelu

Tulkkipalvelu lisättiin invalidihuoltolakiin (581/79) vuonna 1979. Jo sitä ennen oli kokeiluluontoista toimintaa muun muassa Lappeenrannassa ja Porissa, ja Kuurojen Liitto oli aloittanut tulkkien kouluttamisen lyhytkursseilla Raha-automaattiyhdistyksen tuella vuonna 1978.

Nykyiset tulkkipalvelut perustuvat lakiin (380/87) ja asetukseen (759/87) vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista; arkikielessä nämä tunnetaan vammaispalvelulakina ja -asetuksena. Tulkkipalvelut tulivat kunnan erityisen järjestämisvelvollisuuden piiriin vuoden 1994 alusta alkaen.

Oikeus tulkkipalveluiden käyttöön perustuu vaikeavammaisuuteen. Vaikeavammaisena pidetään vaikeasti kuulovammaista, kuulo- ja näkövammaista tai puhevammaista henkilöä. Lainsäätäjän näkökulma on siis selkeästi lääketieteellinen, vammaisuuteen perustuva. Viittomakieltä ei nähdä kuurojen äidinkielenä.

Tulkkipalvelut ovat käyttäjälleen maksuttomia, ja niihin kuuluu työssä käymisen, opiskelun, asioimisen, yhteiskunnallisen osallistumisen tai muun sellaisen syyn vuoksi suoritettava tulkkaus. Tulkkipalveluja on järjestettävä siten, että vaikeasti kuulo- ja näkövammaisella henkilöllä on mahdollisuus saada vähintään 240 ja muilla vähintään 120 tulkkaustuntia kalenterivuoden aikana. Opiskeluun liittyvät tulkkipalvelut tulee kuitenkin järjestää niin laajoina kuin opiskelija välttämättä tarvitsee selviytyäkseen opinnoistaan.

Viittomakielentulkkien koulutus on kahdessakymmenessä vuodessa kehittynyt noin neljän opintoviikon laajuisesta lyhytkurssista ensin vuoden, sitten kahden ja kolmen vuoden pituiseksi ammatilliseksi koulutukseksi. Nykyisin viittomakielentulkin koulutus on 140 opintoviikon laajuinen ammattikorkeakoulututkinto. Koulutetut tulkit ovat sitoutuneet noudattamaan viittomakielentulkin ammatteisäännöstöä, johon sisältyy muun muassa vaitiolo- ja puolueettomuusvelvoite. Rekisteriä koulutetuista tulkeista pitää yllä alan järjestöjen perustama tulkkitoiminnan yhteistyöryhmä.

Tulkkipalvelu on vaikuttanut käytännön tasolla viittomakielisten arkipäivään varmasti enemmän kuin mikään muu yhteiskunnan järjestämä palvelu. Sen kautta

viittomakielisillä on mahdollisuus itsenäiseen toimintaan kaikilla elämän alueilla.

Opiskelutulkkipalvelu on laajentanut kuurojen ammatinvalinnan ja urakehityksen mahdollisuuksia huomattavasti. Aikaisemmin kuurot saattoivat hakeutua koulutukseen vain muutamaan erityisoppilaitokseen, joissa ammattivalikoima oli suppea. Tätä nykyä viittomakielinen opiskelija voi opiskella opiskelutulkkauksen ansiosta millä tahansa alalla ja kaikilla eri koulutustasoilla.

Käytännössä tulkkipalvelun järjestämisessä on kuitenkin vielä paljon ongelmia, ja erot palvelujen saatavuudessa ovat suuret eri kuntien välillä. Kunnat kyllä tekevät lain edellyttämät päätökset, joiden perusteella tulkaustunteja voisi käyttää, mutta palvelujen käytännön organisointi on puutteellista.

Usein kompastuskiveksi muodostuvat rahoitusongelmat. Opiskelutulkkauksen kohdalla eräänä ongelmana ovat tulkintaerimielisyydet siitä, milloin palvelut pitää järjestää sosiaalitoimen ja milloin opetustoimen rahoituksella. Vuosittain noin kymmenesosa kuuroista opiskelijoista jää eri syistä ilman tarvitsemiaan opiskelutulkauspalveluja. Tämän vuoksi opiskelu saattaa peruuntua kokonaan, aloittaminen lykkääntyy tai opiskelu hankaloituu kohtuuttomasti.

Suurena ongelmana on myös tulkkipula, joka haittaa palvelujen saatavuutta huomattavasti. Esimerkiksi pääkaupunkiseudulla jopa yli 40 % tulkkikeskukseen tehdyistä asioimistulkaustilauksista jää toteuttamatta. Erityisesti iltaisin ja viikonloppuisin sekä äkillisissä tilanteissa tulkkia on vaikea saada. Kunnat myös tulkitsevat usein virheellisesti vammaispalvelulakia siten, että lain määrittämiä 120 tai 240 vuosittaista tulkaustuntia pidetään käytännössä vähimmäismäärän sijasta maksimina.

Lähde: Lappi 2000, 74-76.

LIITE 3

Viittomakielen opiskelu

Viittomakieltä voi opiskella kansalais- ja työväenopistoissa, jotka järjestävät viittomakielen alkeis- ja jatkokursseja. Rovaniemi-opistossa Rovaniemellä voi viittomakieltä opiskella yhden lukuvuoden kestäväällä linjalla. Pidempijaksoista kokopäiväistä viittomakielen opetusta on järjestetty myös ainakin Pohjois-Savon opistossa, Turun kristillisessä opistossa ja ruotsinkielisenä Borgå Folkhögskolanissa. Lyhyitä kursseja järjestävät ajoittain myös kuulovammaisten lasten vanhempien yhdistykset, seurakunnat, laitokset ja työpaikat, joissa on kuuroja asiakkaita tai työntekijöitä sekä järjestöt ja oppilaitokset.

Yliopistotasolla viittomakielen opetusta tarjoaa Jyväskylän yliopisto, jossa suomalaisen viittomakielen opinnoissa on valittavana kaksi linjaa: äidinkielen linja, joka on tarkoitettu äidinkieleltään viittomakielisille, sekä vieraan kielen linja. Molemmissa voi suorittaa sekä perus- että aineopinnot. Viittomakielen perusopintojen opetusta järjestää Jyväskylässä myös Avoin yliopisto. Turun yliopistossakin voi myös suorittaa viittomakielen sekä perus- että aineopinnot, tosin siellä ei ole erikseen äidinkielen ja vieraan kielen linjoja. Mahdollisuutta avoimiin korkeakouluopintoihin Turussa ei ole.

Referoitu lähteestä: <<http://www.kl-deaf.fi/portaali/viittomakieli/viittomaindex.html>>